

Одил Ёқубов

ШЪЕСАЛАР

ЎзССР ДАВЛАТ БАДИИЙ АДАБИЕТ НАШ ИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1968

ЧИН МУҲАББАТ

3 ПАРДА, 6 КЎРИНИШЛИ ПЬЕСА

И Ш Т И Р О К Э Т У В Ч И Л А Р :

О л и м ж о н — 25 ёшларда
Му қ а д д а с — 23 ёшларда
С о б и р — 50— 5 ёшларда
Қ у м р и — 50 ёшларда
К о м и л — 50—55 ёшларда
Н е ъ м а т ж о н — 25 ёшларда
М а л и к а — 48—50 ёшларда
Р а ҳ б а р — 45—50 ёшларда
Р у с т а м — 24 ёшларда
З у л ф и я — 20 ёшларда
Ш е р а л и — 40 ёшларда
Р а ҳ и м ж о н — 26—28 ёшларда
Ҳ а л и м а — 60 ёшларда
Х а т т а ш у в ч и .
Қ и з л а р , Й и г и т л а р .

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Яхшигина безатилган кенг хона. Хонанинг иккала томонида ҳам эшик. Қаршидаги катта очиқ деразадан боғ кўринади. Уйнинг ўртасида бир-бирига бириктириб қўйилган бир неча стол. Столга мева тўла патнуслар қўйилган. Парда очилганда Уста Комил Собир аканинг соқолини олиб бўлиб, юзига атир сепмоқда.

Собир ака. Пу-пуф-пуф... бай-бай-бай, жаннатнинг ҳиди келади-я, бола-чақангизнинг роҳатини кўринг, уста.

Комил. Аммо ўзингиз ҳам ўн саккиз яшар йигитдек бўлдингиз-да, лаббай?

Собир ака. Устаси фаранг-да, устаси! Қани хизматларида... *(Кўрпача ёзади.)*

Комил. Баҳузур, қадрдон, баҳузур, бугун меҳмонларни кутинг, чой бўлса ичдик.

Собир ака. Чой тайёр, уста, хизматларида, хафа қиласиз...

Комил. Хўп, хўп, бир пиёла ичсак ичайлик, аммо кўрпачага овора бўлманг, бизлар маданий одам... Неъматжонингиз мактаби олийни битиргандан бери жуда маданийлашиб қолдик, қадрдон! *(Столларни кўрсатиб.)* Мана, сиз ҳам маданий бўлиб қолибсиз...

Собир ака. Тўғри, уста, қизингиз агроном бўлгандан кейин, сиз ҳам маданий бўлмасангиз бўлмас экан-да.

Комил. Балли қадрдон, ҳозир ҳамма ҳам маданий. Аммо, лекин сиз билан биз жуда бошқача бўлишимиз керак-да, нега-ки, фарзандларимиз, алҳамдиллло, илми ҳикматнинг тагига етган.

Деразадан Қумри холанинг боши кўринади.

Қумри. Ҳой, дадаси, бир нафас бу ёққа қараб кетинг.

Собир ака Шошма, аяси.

Қумри. Товба қилдим! Шу ўртага соқолингизни тиқилинч қилмасангиз бир нарса бўлармиди?

Собир ака. Сўзингни қара-я! Қизимиз меҳмон чақиргандан кейин биз ҳам ўзимизни ремонтдан чиқарайлик-да.

Қумри. Меҳмонлар овқат емасдан сизнинг ремонт қилинган соқолингизга қараб ўтирар экан-да! Ҳали катта қозон йўқ, ё катта самовар! Қизингиз бўлса далада, сиз бўлсангиз соқол-мўйловингизни тараш билан оворасиз. Мен бир ўзим ўламанми? (Кетади.)

Комил. Э-э... Айтмайсизми, уйда бўш турган катта самоварни кўтариб келмайманми, қадрдон?

Собир ака. Зиёни йўқ, бўш бўлса ҳалиям бориб кела қоламиз... Қани, хизматларида пиёлани чўзинг...

Комил. Йўқ, йўқ, йўқ, раҳмат қадрдон.

Муқаддас киради.

Муқаддас. Салом!

Комил. Ваалайкум ассалом, кўп яшанг, қизим! Балли, балли, ўқишни тамомлаб, агроном ҳам бўлиб олдингиз? Балли, қизим!

Собир ака. Аянг бир ўзи жуда ўралишиб қолди-ю, қизим!

Муқаддас. Ҳозир ёрдамлашиб юбораман, дада. *(Чап томондаги эшикка киради.)*

Собир ака. Ичмадилар-да, уста.

Комил. Раҳмат, раҳмат, энди самоварга бировни юборадиларми, қадрдон?

Собир ака. Ўзим бориб кела қоламан-да, хизматларида.. *(Чойнакни олиб чиқади.)*

Комил. Аммо, худо қадрдонга мол-дунёдан бўлмаса ҳам қиздан берибди-да! Бай-бай-бай, худди биз келин қиладиган қиз бўпти-я!.. *(Чиқади.)*

Ташқаридан овоз. Салом, холажон! Муқаддас уйдами?

Қумрининг овози. Уйда, айланай, киравер.

Уйга Ш е р а л и киради.

Шерали. Омонмисиз, синглим? *(Ерга ўтиради.)*

Муқаддас. Келинг, Шер ака! Стулга ўтиринг.

Шерали. Раҳмат, столда хўп ўтирдик. Битта илтимос билан келдим, жон синглим, аммо йўқ десангиз турган жойимда қулаб тушаман!

Муқаддас. Қанақа илтимос, Шер ака?

Шерали. Илтимос шуки, мени помбухликдан озод қилиб, шу бугун далага юборасиз!

Муқаддас. Нега энди?

Шерали. Негаки ўша олифта билан иш-лашни истамайман!

Муқаддас. Қайси олифта билан?

Шерали. Ўша бош бухгалтерингизни ай-таман-да, жон синглим!.. Олифталарни кўп кўрганмиз-у, аммо бунақасини учратмаган эдик! Тавба! Ҳамма ишни бўйнимизга юклаб ҳўкиздек ишлатса-ю, яна раҳмат демасдан дўқ қилса! Яна қанақа дўқ денг: идорадан бўшатиб, далага ҳайдармиш! (*К. лади.*) У аҳ-моқ билмайдики, шу ишни мен ўн йилдан бери орзу қиламан! Ҳа, жон синглим, Му-ҳаммад Амин Муқимий: „Ўзим ҳар жойда-ман, кўнглим сендадир“, деганларидек, ме-нинг жисмим идорада бўлса ҳам, юрагим далада!..

Муқаддас. Бўлмаса Раҳбар опамлар ке-лишсин, Шер ака!

Шерали. Жоним кекиртагимда турганда бунақа деманг, жон синглим!.. Далага ҳай-дайман дейди-я, тентак!

Муқаддас. Ҳайронман, далага чиққанда нима иш қиласиз?

Шерали. Шундай иш берингки, жон синг-лим, обрў олай, первой бўлай!

Муқаддас. Обрў оламан десангиз, пах-тада ишлашингиз керак, лекин пахта сизга тўғри келармикин?

Шерали. Э, э... Сиз бизни билмас экан-сиз, жон синглим! Энди гапнинг очиги: бош-да биз онадан чала туғилган эканмиз. Ўшан-да бувим раҳматлик бизни пахтага ўраб бу-вамнинг қалпоғига солиб, шипга осиб қўйган экан. Кўз очиб пахтани кўрганман, пахтанинг ичида одам бўлганман, кимсан Арслоншер

бўлиб, гуриллаб юрган эдиг-у, идорада ишлайман, деб кундан-кунга озиб-тўзиб кетяпмиз. Шу аҳволда кетаверсак бир йил ўтмасданоқ яна ўша бувамнинг қалпоғига кириб кетадиганга ўхшаймиз!.

Муқаддас (кулиб). Қайси бригадани хоҳлайсиз?

Шерали. Иложи бўлса Олимжон бригадасига, жон синглим! Кўпдан бери сезиб юрибман: у азамат янги сорт пахта етиштираман деб хўп ишляпти-ю, аммо унга ёрдам қиладиган одам йўқ!

Муқаддас. Хўп, Шер ака, бўлмаса эртдан бошлаб ишга чиқаверинг, Раҳбар опам келсалар ўзим гаплашаман!

Шерали. Раҳмат, синглим, кўп яшанг!

Муқаддас. Ўтиринг, Шер ака, кичкина йиғинимиз бор, меҳмон бўласиз...

Шерали. Хўп, синглим, сиз йиғин қилсангиз, қамич белимизда... (Кетаётиб чўтни чўзади.) Бу биздан ҳадя, синглим!

Муқаддас. Мен буни нима қиламан, Шер ака?

Шерали. Ўзингиз биласиз, жон синглим, биз энди кетмончи бўлдик! Сиз бу чўт билан қанча центнер пахта олганимизни ҳисоблаб юрасиз! Аммо ўша йигитга ўзимни бир кўрсатмасам бувамнинг қалпоғига қайта кириб кетганим бўлсин! (Чиқади.)

Муқаддас ичкарига кириб кетади, хонага Зулфия киради, қўшиқ айтганича столдаги нарсаларни тузата бошлайди.

„Жон қизлар, жонон қизлар...“

Бир саят нон кўтариб Қумри хола киради. У ҳам ниҳоятда хурсанд. Зулфияга жўр бўлади.

Далаларни яшнатган, яшнатган..

Кумри. Қўшнимни ҳам айтган эдим, нега кирмади, болам?

Зулфия. Аям укам билан оворалар, ухлатиб кирадилар.

Кумри. Буларни ҳам тезроқ жой-жойига қўйиб юбор. Бўла қол, айланай, меҳмонлар келиб қолишмасин!

Зулфия. Муқаддас қани?

Кумри. Далани бир айланиб келаман, деб эрталаб кетувди, ҳозир келди! Яхши ҳам сен кириб қолдинг, бўла қол, жонгинам, мен бир патнус узум узиб кирай. *(Чиқади.)*

Зулфия *(кўзгунинг олдига бориб кийимларини тузатади)*. Бундан кўра қора атлас кўйлагимни кийсам яхши бўларди-ю, бироқ уни Неъматжон акам ёқтирмайдилар-да. *(Кулади.)* Буни фақат сиз учун кийганимни билармикансиз, Неъматжон ака!

Муқаддас киради.

Муқаддас. Билади! *(Пауза.)* Ахир Рустам акамни хафа қилибсан-да! Бироқ бекор бўпти. Яхши йигит: камтар, софдил ...У сени ҳалиям севадиганга ўхшайди. Ўйга таклиф қилган эдим, сенларни чақирганимни эшитиб, бормайман деди.

Зулфия. Сиз Неъматжон акамни билмас экансиз! Сиз у ўқиган китобларни бир кўрсангиз, у билан бир суҳбатлашсангиз... Қанақалигини шунда билардингиз... Ҳар кунни ёддан қанча-қанча шеърлар ўқиб беради-я?

Муқаддас. Ғуҳгалгердан шоир чиққанини энди эшитдим! Бироқ, Рустам акамнинг

эса дафтари дала, қалами кетмон, шеъри пахта, Зулфия!..

Зулфия. Биламан...

Муқаддас. Тўй қачон?

Зулфия. Кузда.

Муқаддас. Мен бу тўйни Рустам акам билан бўлади, деб ўйлаган эдим, Зулфия.

Зулфия. Қизиқсиз-а, ўзи бир оғиз сўз очмагандан кейин мен унга нима дейман?

Муқаддас (*кулиб*). Ишқ бошқа, ҳавас бошқа, бу йўлда хато қилма!.. Юр, қизларни айтиб келамиз.

Чиқадилар.

Ташқаридан Собир аканинг овози эшитилади.

— Хой аяси, самоварни ол!..

Собир ака билан Қумри хола киради.

Собир ака. Уфф... Самовар кўтараман, деб тоза чарчадим. Ҳўш, хизматингда, дастурхонинг жойидами, аяси!

Қумри. Бундан ортиқ қандай бўлади? Ҳали ҳам озмунча ҳаражат қилмадик!

Собир ака (*патнусларни кўздан кечирар экан*). Э-э... аяси, пешонамдаги яккаюягона қизим, кўзимнинг оқу қораси ўқишни тамомлаб, миллионер колхознинг агрономи бўлиб келса-ю, хизматингда, мен ундан молимни аяйманми?

Қумри. Ўлмаган банда ҳаммасини ҳам кўраверар экан. Энди иш қилиб теглик-жойлик бировга узатиб, неварга кўрсак.

Собир ака. Шошма, аяси, олдин ҳамма статьяси тўғри келадиган йигит чиқсин! Унақа дуч келадиганига берадиган қизим йўқ!

Айтмоқчи, қизинг кимларни чақиради? Йиғин қизимники бўлгани учун „уни чақир, буни чақир“ демадим.

Қумри. Билмасам. Мактабда бирга ўқиган ўртоқларини чақирмоқчи шекилли, ҳайтовур Зулфияхон билан ҳалиги бригадир бола борку, ҳаҳ исми нимайди...

Собир ака. Олимжонни айтасанми?

Қумри. Ҳа, шуларни чақираман деганини эшитгандек бўлувдим.

Собир ака. Шунақами? Ҳали рўйхатни бошига Олимжон ёзилипти-да! Ҳой, аяси, бултур ёзда бир оз миш-миш гап тарқаган эди. Эҳтиёт бўл, хизматингда! У йигитнинг ҳамма статьяси ҳам қизимга тўғри келавермайди, ҳа!

Қумри. Йўқ, дадаси, қизингиз унақа чизган чизигингиздан чиқадиган бола эмас, худога шукур.

Собир ака. Энди эҳтиёт бўл дейман-да, аяси! Хўш, хизматингда, қизинг Неъматжонни чақираман демадимми?

Қумри. Ростдан у ҳам бор... Кейин ҳалиги, Зухраҳоннинг ўғли Рустамни айтганини ҳам эшитиб қолувдим.

Собир ака. Қизим кимни чақираман деса ўзи биледи, мен фақат ҳалиги Неъматжонни чақирмадимикин, деб хавотирланган эдим. Негаки, хизматингда, у колхозимизнинг бош бухгалтери, ҳар доим ишимиз тушади... Хўп майли, аяси, ишқилиб меҳмонлар хурсанд бўлсин.

Қумри. Сиз яна қаёққа кетмоқчисиз?

Собир ака. Бу ерда ёшларнинг ичида ўтиришим ярашмас, чойхонага чиқиб, мен

ҳам ўз биродарларим билан бир чақчақлашиб кирай. (*Ўнг томондаги эшикдан чиқаётиб Неъматжонга тўқнашади.*) И, и, и! Келсинлар, келсинлар, хизматларида, ҳой Муқаддас, бормисан? Меҳмон келди, болам!..

Муқаддас киради.

Муқаддас. Салом, Неъматжон ака, келинг. (*Кўришади.*)

Неъматжон. Раҳмат... Мен жуда шошибман-да, ҳеч ким келмапти-ку!

Муқаддас. Келиб қолишади.

Неъматжон (*стулга ўтирар экан*). Сўрасам айб қилмайсиз, Муқаддас, йиғинингиз каттами?

Муқаддас. Йўқ шунчаки... Мактабда бирга ўқиган ўзингиздақа беш-олти дўстларни чақирдим. Ростини айтсам, бу йиғиннинг бўлишига дадам сабабчилар. (*Кулади.*) У киши институтни тамомлаб келганимдан жуда хурсандлар!

Неъматжон. Фақат далангиз эмас, ҳаммамиз хурсандмиз, Муқаддас. Бу — қишлоғимиз ҳаётида катта гап.

Муқаддас (*қизариб кулади*). Сиз ҳам дадамларга ўхшаб жуда мақтаб юбордингиз. (*Деразага бориб.*) Зулфиялар келишмадимиз, аяжон?

Қумри (*ташқаридан*). Йўқ, болам!

Муқаддас. Нега кечикишди-я!.. Кечирасиз, Неъматжон ака, мен югуриб чиқиб, уларни бошлаб келаман. Зериксангиз... Мана китоблар бор, ёки приёмник қўйинг. (*Чиқади.*)

Неъматжон (*деразага бориб, орқасидан қарайди*). Очилган гулдек қиз бўлипти-я?

(Пауза.) Ўзи бўлса агроном! Миллионер колхознинг агрономи... (Пауза.) Қиссасида бўлса диплом, қаерга бормасин қўли баланд!.. Тўхта, нега бу қиз менинг ўйимга олдинроқ келмаган? Ахир унинг шу йил институтни тамомлаб келишини билар эдим-ку? (Пауза.) Шундоқ қиз туриб Зулфияга уйланишим қандоғ бўлар экан!

Бир патнус узум кўтариб Қумри хола киради.

Неъматжон. Э, э... холажон, айтмай-сизми, ўзим ёрдамлашардим-у?

Қумри. Қўйинг, сиз меҳмонсиз, ўргилай.

Неъматжон. Шундай деб кишини хафа қиласиз-да. Ўз ўғлингизни меҳмон дейсиз-а, холажон! (Патнусни олиб столга қўяди, кейин столдаги нарсаларни кўздан кечириб.) Холажон дейман?

Қумри, Лаббай, айланай?

Неъматжон. Ҳалигидан йўқ экан-да?

Қумри. Қайдан билай, болам, Муқаддас ҳеч нарса демади.

Неъматжон. Унутгандир-да, холажон, мен бориб кела қолай. Чунки усиз барибир ўтириш қизимайди!

Қумри. Билмадим, айланай, пулнинг ҳам тайини йўқ эди..

Неъматжон. Пулдан гап очманг, холажон, у ёғи мана биздан. (Чиқади.)

Қумри. Барака топ, айланай, йигит деган шунақа мард бўлса. Беш сўм, ўн сўмнинг юзига қарамаса!

Муқаддас киради.

Қумри. Ўртоқларинг келишди ми, қизим?

Муқаддас. Зулфия ҳозир бошлаб киради... Неъматжон акам қани, ая?

Қумри. У ҳалиги... Шиша олиб келаман, деб кетди, усиз йиғинларинг қизимас эмиш... бўла қол, болам... дастурхонларингни тузата қол.

Муқаддас. Пул бердингизми?

Қумри. Э, э... бухгалтернинг киссаси тўла пул-да, болам!

Муқаддас. Ҳар доим шунақа қиласиз!

Олимжон киради. Қўлида бир даста гул.

Олимжон. Салом, холажон!

Қумри. Омонмисан, болам. Юқори ўт!
(*Секин чиқади.*)

Олимжон (*гулни бериб*). Ҳар ким топганини келтирар, Муқаддас.

Муқаддас. Раҳмат.

Олимжон. Бугун кўринмадингиз. Қаёқларда юрибсиз, Муқаддас?

Муқаддас. Эрта туриб боғларни айландим, далаларни кездим: қишлоқни соғинган эканман! Иссиқ шаҳардан кейин қишлоғимиз бирам салқин, бирам гўзал кўриняпти!

Олимжон. Ҳайтовур, шаҳарда шунча юриб қишлоқни унутмабсиз!

Муқаддас. Шундай қишлоқни унутиб бўладими? Мен уни ҳамиша соғинар эдим. Ҳатто, баъзан... (*Кулади.*) Соғинганимдан ўртоқларимга билдирмасдан кечалари кўрпага бурканиб, секин йиғлаб олардим... (*Кулишадилар.*) Хўш, ишларингиз дурустми? Тажрибалар қалай? Янги сорт чиқай деб қолдимми?

Олимжон. Янги сорт ҳали чиқмаса ҳам,

бешйиллик меҳнатим бекор кетмади, катта тажриба ордирдим, бултур бир ҳафта олдин очилган пахтамиз бу йил ярим ой олдин очилади, деб умид қиляпмиз... лекин ёнимда сиз бўлганда... ахир менинг хаёлимнинг ярми, юрагимнинг ярми сизда эди, Тошкентда эди, Муқаддас!

Муқаддас (кулиб). Мен ҳаммаси десам, фақат ярми экан-да!

Олимжон. Ҳаммаси, Муқаддас, бутун юрагим сизда эди! Сиз келдингиз-у, бурунги ишонч, куч, ирода — ҳаммаси ўзимга қайтди!.. Мен сизни янги сорт билан кутиб олмоқчи эдим, бироқ орзумга етолмадим, ҳозирча фақат гул келтирдим, Муқаддас!..

Муқаддас. Ҳамма кучим, иродам ўзимга қайтди, деяпсиз-у, янги сортни энди чиқарарсиз?

Олимжон. Сиз келдингиз, энди чиқади, эндиги ҳадя янги сорт бўлади.

Муқаддас. Унда мен дунёда энг бахтли қиз бўлардим.

Шу вақт ташқаридан жарангли кулги овозлари эшитилади, уйга бир тўп қизлар ашула айтиб кирадилар.
Муқаддасни табриклайдилар.

Дипломлар муборак, Муқаддас!

Сиз ҳам келар экансиз-а!

Колхозчи қиз. Сиз ҳаммадан олдин келибсиз-да, Олимжон ака?

Қумри хола киради.

Қумри. Вой, айланайлар, ҳамманг тўп-ла-ниб худди бир даста гулдек ярашиб қолдиларинг-а?.. Қизим келди-ю, уйим тўлди-я!

Олинглар, айланайлар, еб-ичинглар!.. Ҳой, Зулфия, чой қуй... Ҳой Арслоншер, чойинг қани болам?

Ш е р а л и киради.

Шерали. Чой тайёр, холажон!.. (Олимжонни кўриб.) Э, бригадир ҳам шу ерда эканлар-да! Ассалому алайкум!..

Р а ҳ б а р киради.

Р а ҳ б а р. Мумкинми?

Қумри. Кел, бўйгинангдан холагинанг ўргилсин!

Муқаддас. Вой, Раҳбар опа! (Кучоқлаша кетади.)

Р а ҳ б а р. Йўлларингга тикила-тикила кўзларим тўрт бўлди-я, Муқаддас? Сен бўлсанг, ўқишни битириб яна аллақабқларда ўйнаб юрибсан!

Муқаддас. Илғор колхозларга саёҳат қилдик, иш ўргандик, опа!

Р а ҳ б а р. Саёҳат ёқипти. Бирам яхши қиз бўлибсанки, ўғлим бўлганда ўзим келин қилиб ола қолардим! (Кулги.)

Олимжон. Биз ўғлингиз эмасми, опажон? (Кулги.)

Р а ҳ б а р. Қачон келдинг?

Муқаддас. Уч кун бўлди.

Р а ҳ б а р. Мен ҳам бир ҳафтадан бери ўзаро текширув бригадасида эдим. Райондан ҳозир қайтдим. Идорага кирсам, сени келди дейишди. Севинганимдан уйга ҳам кирмасдан тўғри келяпман!

Деразанинг олдида Р а ҳ и м ж о н билан унинг зеновойи кўринади.

Раҳимжон. Сиз севинсангиз, Муқаддас ҳалитдан акт ёзиб юрипти, опа!

Уйга кирадилар, кўришадилар.

Раҳбар. Қанақа акт?

Раҳимжон. Ҳа, ўша гаплар-да: агротехника қоидалари бузилган, техникадан нотўғри фойдаланилган ва ҳоказо.

Раҳбар (кулиб). Ажаб қилади! Ўзини шунақа бошдан танитиб қўймаса, кейин сўзига қулоқ солармидиларинг? Биладан сенларни!

Раҳимжон. Шошманг, опажон. Бугун ўзини бизга танитса, эрта сизга ҳам танитиб қўяди!

Вино кўтариб Неъматжон билан яна бир-икки йигит киради, винони столларга қўяди.

Раҳимжон. Ўртоқ агроном! Далага мен йўқ вақтда чиқибсиз, эшитиб жуда хафа бўлдим!..

Муқаддас. Шунга-я? Шошманг, ҳали ҳар куни чиқавериб зериктириб юбораман!

Раҳимжон. Сувчиларимни ҳам бекор қойибсиз...

Неъматжон. Жон дўстим! Қанча гапирсанг ҳам шу бугун пахтани қўзғама!

Раҳимжон. Биладан сени: пахтанинг нони ёқса ҳам ўзи ёқмайди! Аммо пахта менинг юрагимда ўсади, ҳа!

Шерали. Қойилман, ука!

Неъматжон. Жон дўстим, қадаҳларда кўпириб турган бу олтин вино бунақа гаплар учун олиб келинган эмас, ахир, Муқаддас

учун олиб келинган!.. Қани, опажон, қадаҳ-ни ўзингиз кўтаринг!

Раҳбар. Шунақами? (*Рюмкани олиб уридан туради.*) Мен нима ҳам дейман? (*Ўйланади, кулади.*) Холажон, Муқаддас ўқишга кетаётганда сизни қучоқлаб юм-юм йиғлагани эсингиздами?

Қумри. Эсимда, айланай, эсимда. Нима қилай, мусофирликда катта бўлди. У, у ёқда интизор, мен бу ёқда... (*Йиғлайди.*)

Ҳамма. Ана холос!..

Неъматжон. Шошманг, холажон, олдин опамларнинг гапини эшитайлик, кейин биз ҳам қўшилиб йиғлаймиз?

Раҳбар. Мен нима ҳам дейман? Муқаддас қўлимизда ўсиб катта бўлган қиз. Яхши қиз. Шунинг учунми, ёки бултур ёзда яхши ишлаганини кўрганим учунми, ишқилиб мен уни яхши кўриб қолдим, ундан умидим ҳам катта!.. Колхозимиз ёмон эмас, лекин уни яна ҳам яхши бўлсин деймиз, техникадан дурустроқ фойдаланиб оғир меҳнатни осонлаштирадими?

Неъматжон. Кассамизга жарақ-жарақ червонлар кўпроқ тушсин деймиз!

Шерали. Кассамизгами, кассамизгами?

Раҳбар (*кулиб*). Сўзимдан ҳам адаштириб юбордиларинг-а. Хуллас, Муқаддаснинг олдида оғир, лекин шарафли иш турипти, тилагимиз шуки, яхши ишлаб обрў ортдирсин, одамларнинг ҳурматига сазовор бўлсин, кейин.. (*Муқаддасга қараб кулади.*) Қаранглар, қандай яхши қиз бўлган! Энди яхши меҳнаткаш бир йигитга турмушга чиқиб, ўғил-қиз кўрсин!..

Кулги, рюмкаларни уриштириб ичадилар.

Қ у м р и (*кузини артиб*). Умрингдан бара-
ка топ, Раҳбар! Ўғил-қизларингнинг роҳа-
тини кўр! Раис бўлса сендака бўлсин!..
Олинглар, айланайлар, еб-ичинглар, ҳозир
ошни сузаман!.. Ҳой, Арслоншер, сен булар-
га қарамасдан катта-катта олавер, болам.
Бирам озибсан, бирам озибсанки, нақ буванг
раҳматликнинг қалпоғида ётганингда ҳам
бундан тузукроқ эдинг-а, ўғлим!

Раҳимжон (*Неъматжонга*). Қани, оғайни,
яна бир рюмкадан қуй!

Неъматжон. Шошма, бирпас дам олай-
лик, дўстим!

Раҳимжон. Қуяверсанг-чи, ошна, айта-
диган гап бор, ахир!

Неъматжон рюмкаларни яна тўлдиради. Раҳимжон ви-
нони қўлига олиб ўрнидан туради.

Ўртоқлар, раисимиз тўғри айтдилар. Агро-
ном — катта гап. Негаки, агроном — бу илм
эгаси! Аммо мен ўзим шундай, деб ўйлайман:
илм яхши-ю, лекин тажриба — аъло! Пахта —
бу боболаримиздан қолган мерос! Мен буни
шунинг учун айтаяпманки, ўртоқлар, ичи-
мизда боболаримизнинг қимматли тажриба-
ларини кўзга илмайдиганлар ҳам бор!

Олимжон. Энди тушундим, дўстим, ба-
ҳорда чигитни квадрат-уялаб экмаганинг-
да ўша боболарингга ишонган экансан-да,
балли!

Раҳимжон. Ишонганман! Ўзингиз айта-
қолинг опажон, бултур кузда у ўзининг ква-

драт-уялаб эккан еридан қанча центнердан пахта берди-ю, биз қанча центнердан пахта бердик?

Раҳимжоннинг зеновойи. Шунақа деб қўйинг, Раҳимжон ака!

Раҳбар. Ҳозир бунақа гапларнинг вақти эмас, Раҳимжон, қўй энди!

Раҳимжон. Мумкин бўлса центнерини айта қолинг, жон опа!

Олимжон. Мен йигирма олти центнердан пахта берганимда, сен йигирма саккиз центнердан бергансан! Сен мендан ошириб юборгансан! Хўш, яна нима демоқчисан?

Раҳимжон. Менинг бошқа сўзим йўқ, раҳмат, дўстим!

Муқаддас. Бўлмаса менинг сизга битта сўзим бор, Раҳимжон ака.

Раҳимжон. Бизгами? Марҳамат.

Муқаддас. Шу сўзларингиз билан чигитни квадрат-уялаб экишдан кўра эски усулда экишни яхши демоқчимисиз?

Раҳимжон. Буни мен новаторимизнинг ишидан тажриба қилдим!

Олимжон. Бу энди нотўғри! Чигитни квадрат-уялаб экиш методи — бу янги, прогрессив метод. У ҳамма ишларни комплекс механизациялашни талаб қилади. Ҳолбуки бултур биз тажрибасизлик қилдик, техникадан яхши фойдалана олмадик...

Олимжоннинг зеновойи. Бу йилги пахтамизни кўрганмисиз, Раҳимжон ака?

Раҳимжон. Кўриб юрибмиз: бизникидан ортиқ жойи йўқ!..

Неъматжон. Ўртоқлар, уйин-кулги бўладиган йиғинми бу, ёки пахтачиликни ривож-

лантириш ҳақида илмий сессиями? (Кулги.)
Ё бошқа вақт қуриб қолдими?

Муқаддас. Йўқ, буни бошқа вақтга қолдириб бўлмайди. Яхшиси ҳозир гаплашамиз... Бригадангизда қанча одам ишляпти, Раҳимжон ака?

Раҳимжон. Эллик беш одам. Хўш, нима бўпти?

Муқаддас. Олимжон акамнинг бригадасида эса 30 одам ишламоқда, ҳолбуки, пахта майдонларингиз баравар... Нега шундай? Чунки у ерда ҳамма ишни машина бажармоқда. Янги методнинг афзаллиги бу ёқда, Раҳимжон ака!

Раҳимжон. Хўш, ҳосили чи?

Муқаддас. Ҳосили сизникидан ортиқ бўлса бўладики, кам бўлмайди!

Раҳимжон. Унда сиз менинг ғўзамни кўрмапсиз!

Муқаддас. Кўрдим.

Раҳимжон. Яна кўринг!

Муқаддас. Керак бўлса пахтазорингизда ётиб оламан! Лекин Раҳбар опам сизга чигитни эски усулда экишга рухсат бериб нотўғри иш қилган! Сиз йигирма саккиз центнердан пахта бердим деб гердаясиз, ҳолбуки чигит торқаторлаб экилганда ўттиз-ўттиз беш центнердан ҳосил олиш мумкин эди!

Раҳимжон. Шунақа денг?

Раҳбар. Бўлди! Ким ҳақ, ким ноҳақ — эртага кўрамиз! Ўзим комиссия тузиб бераман!

Раҳимжон. Тузинг! Текширсин! Биз энди гердайиб кетипмиз-да? Сиз энди ҳосилни ўттиз центнерга етказар экансиз-да, отин қиз!

Муқаддас. Сўзимни бурманг, Раҳимжон ака! Бу номардлик бўлади!

Раҳимжон. Хўп. Жўжани кузда санайдилар. Мен мардманми, номардманми ўшанда кўрасиз. Агар сиз ўттиз центнердан ҳосил олсангиз, мен бир рюмка эмас, бир бочка винони кўтармасам Раҳимжон исмимни бошқа қўйинг. Аммо ҳозир номард номини олиб бу ерда ўтирмайман!

Чиқади, у билан бирга келганлар ҳам ўринларидан турадилар.

Неъматжон. Э,э... одам деган шунақа бемаъни бўладими? Шундай ўтиришни буздия!

Олимжон. Раҳимжон!

Бир неча йигитлар билан ташқарига чиқадилар. Уларнинг Раҳимжонни чақирган овозлари эшитилади.

Қумри. Вой, шўргинам қурсин... Ўзинг меҳмонга чақириб, тагин ўзинг уришасанми, болам? Уят эмасми? Юрт эшитса нима дейди?

Муқаддас. Мен унга чин кўнглимдан гапирган эдим!

Қумри. Тушунмаган одамга гапириб нима қиласан?

Муқаддас. Мен у билан уришмоқчи эдимми, ая? Ўзи уриш чиқарди-ю?

Раҳбар. Тўғри, айб сенда эмас, бизда! Берган пахтасининг қимматга тушганини ҳисобга олмасдан уни кўкларга кўтарган биз! Сен ҳақсан, бироқ ҳозир шу гапларнинг ўрними? Бу қизларни шунинг учун чақирдингми? Болам, ҳар бир нарсанинг ўз ўрни бор ахир!.. Ҳозир эса, хурсандчилик учун келдиларингми, — ўйнаб-кулинглар!

Ташқаридан Шералининг овози. „Бор-э, кирмаса кирмас. Усиз ўйин-кулги қилолмаймизми? Қани, ука, бўйингни кўрсат!..“

Ҳовлидан қарсак овози, кулги эшитилади.

Раҳбар. Ана, йигитлар тўғри қилишди! Қани, ўйинга чиқинглар! Уйнаб кулинглар!

Ҳамма чиқади, Нъматжон қолади.

Нъматжон. Қизча жуда бало экан-ку! Қанот ёзиши бошқача-я! Бунақа қуш баланд-парвоз бўлади. (*Уйланади.*) Бу йил пахта планини бажарсак, мукофотнинг ўзидан ўн минг сўм пул олади, ўн минг сўм нақд пул-а? Киссасида бўлса диплом... Йўқ, бундай қиз туриб Зулфияга уйланиш кўрлик бўлади!

Зулфия киради.

Зулфия. Юринг, Нъематжон ака, ўйинга чиқамиз! (*Ёнига келади.*) Уфф... иссиқ, бошим айланиб кетяпти, Нъематжон ака...

Нъматжон. Ўзингизни қўлга олинг, яхши қиз! Одамлар кўриб қолади! (*Чиқади. Зулфия ҳайрон.*)

Парда

иккинчи кўриниш

Дала. Ўнг томонда Олимжон бригадасининг шийпони. Шийпоннинг олдида ва саҳнанинг чап томонида баланд соядор қайрағоч қад кўтарган. Қайрағочларнинг тагида кроватъ, стол. Саҳнанинг ўртасидан катта ариқ ўтади, ариқнинг орқаси кенг пахтазор. Узоқда боғлар. Пахтазордан колхозчи қизларнинг қўшиқ айтган овозларни, баъзан универсалларнинг гуриллаши эшитилиб туради... Парда очилганда Ш е р а л и кетмонини эғовлаб қўшиқ айтмоқда.

Помбух деган мансабни
Кетмонга алмаштирдим.

Кенг пахтазор гаштини
Дала қўйнида билдим.
Кенг пахтазор гаштини
Ариқ бўйида сурдим...

Елкасида кетмон Р у с т а м киради.

Р у с т а м. Бугун ашулалар вадаванг-ку,
Шер ака!

Ш е р а л и. Кўнгил яйраб турса, овоз бўл-
маса ҳам булбулдек сайраб юборар экансан,
ука!

Р у с т а м. Тўғри, далага чиққандан бери
анча жир битиб қолди.

Ш е р а л и. Жир битиш гапми, ўзимни худ-
ди... паранжидан қутилган дўндиқчадек се-
зяпман, ука!

Курсича кўтариб уста К о м и л киради.

К о м и л. Ассалому алайкум, йигитлар, хор-
манглар!..

Ш е р а л и. Тинчликми ўзи, уста ака, дў-
конни ёпибсиз?

К о м и л. Э,э... Мулла Шер, зар қадрини
заргар биледи дегандек, раис аёл бўлса сар-
тарошнинг ҳоли хароб экан! Соқол йўқ-да,
соқол! Соқол бўлса-ку, форм қилиб қўйсак
ким яхши, Уста Комил яхши эди. Мана энди
битта соқол, битта сочни қидириб далада тен-
тираб қолдик... (Стулни кўрсатиб.) Қани,
Рустамжон!..

Р у с т а м. Келаман ҳам демайсиз уста ака,
эрталаб соқолни қирмасдан ўзингизга сақлаб
қўярдик...

К о м и л. Қани, мулла Шер...

Ш е р а л и. Э,э... соқолга куя тушганини
кўриб туриб куйдирасиз-а, уста ака?

Собир ака. Тинчлик қаёқда, саҳардан бери далада юрибмиз! Аммо ўзимиз ҳам қуёшда кавоб бўлдик! Тавба! Булар ҳам одамга ўхшаб битта боққа жой солдириб, бир чойнак чой билан бир чимдим ош қилдирса нима бўларкин?

Рустам. Энди тарқашдимми?

Собир ака. Тарқаш қаёқда! Худди шу пайтда калтакнинг йўғони Олимжоннинг бошида синяпти! Борсанг сен ҳам қуруқ қолмайсан!

Рустам. Қандай калтак? Ким синдиради?

Собир ака (*мўйловини бураб*). Ким бўларди? Бизнинг қиз-да!

Рустам. Нимага ахир?

Собир ака. Нимага дейди-я? Биринчи қартадаги ғўзангни бу йил суғорганмисан, ўзинг? Худди кўкнори емаган бангига ўхшаб шалпайиб қолипти-ку? Тўхта, ҳой, тентак! (*Чиқиб кетган Рустамнинг орқасидан.*) Ҳой бола, мени сўраб қолишса, хизматингда, бош оғриғи тутиб қолди, деб қўй! Эшитдингми, ҳой! Гипертон, дегин!

Қумри. Нима бало, қизингиз Олимжон билан уришиб қолдимми, дадаси?

Собир ака. Уришиш ҳам гапми? Бадтар бўлди! Хизматингда, бир парча ердаги ғўзаси жиндек чанқаган экан, шунақаям гапирдики, ҳамманинг ичида Олимжон ҳам лой бўлди-да!

Қумри. Унда иккисини иттифоқ эмиш, деган гаплар ёлғон экан-да, дадаси!

Собир ака. Э-э... У шунчаки, бир гапда, аяси! Қизинг яхши кўрса шундай қилармиди? Масалан, гапда, мен сени яхши кўра-

ман, яхши кўрганим учун ҳам уйда ошни дамлаб, супага сувни селиб, дадаси қачон келар, экан, деб кутиб ўтирмаганингни кўриб турибман-у, аммо уришмайман, негаки, хизматингда, яхши кўраман.

Қумри. Ҳаммасини тайёр қилиб келганман, дадаси, юра қолинг.

Собир ака. Юр, аяси, сояга кириб бир дам олмасам, жоним кўзимга кўриниб турибди!. Тезроқ юр, аяси, ҳалигилар келаётганга ўхшайди!. (Чиқадилар.)

Ўнг томондан Раҳбар, Муқаддас, Олимжон, Рустам, Раҳимжон, Шерали ва бошқа колхозчи йигитлар киради.

Раҳимжон (аччиқ билан гапириб киради). Менинг отам ҳам, бобом ҳам, бобомнинг бобоси ҳам пахтакор ўтган, лекин ҳеч биридан бунақангги гапни эшитмаган эдик.

Шерали. Бувангни биламиз, ука, ошқовоқни қовун деб пок-покиза туширганини ўз кўзим билан кўрганман!

Раҳимжон. Сиз жим туринг, Шерали, сиздақа йигит менинг бир туп ғўзамнинг тагида бола-чақаси билан чой ичиб салқинлаб кетади! Ҳа! Мен шунақа ғўза ўстирган йигит бўламан!

Олимжон. Аммо бизга ғўзапоя эмас, пахта керак, дўстим!

Раҳимжон. Сенинг янги сорт пахтадан ғўзапоя ҳам афзал! Сен олдин ўша янги сортни етиштир, кейин гапирасан!

Муқаддас. Жаҳлингиз чиқяпти-ю, бироқ, ишни шу ҳолда давом эттирсангиз, чиндан ҳам ғўзапоя оламиз!

Раҳимжон. Нима? Ҳар туп ғўзамда йи-
гирматадан кўсакни санаб келиб ҳам шу
гапни гап деб айтяпсизми? Балли, сиздақа
агрономга.

Муқаддас. Агар шу кўсакларнинг ярми
очилмай қолса-чи?

Раҳимжон. Нега энди очилмас экан?

Муқаддас. Чунки суғориш режими бу-
зилган, ғўза фақат бўйига ўсиб, япроқлари
йириклашиб кетган, энди кеч пишиши тур-
ган гап.

Раҳимжон. Мен гапни чўзиб ўтиришни
ёмон кўраман! Кузда йигирма саккиз цент-
нерни тарозида тортиб олавермайсизми, отин
қиз?

Раҳбар. Бу энди ўжарлик бўлади, Ра-
ҳимжон! Йигит бўлсанг мард бўл! Агротех-
ника қондаларини буздингми, бўйнингга ол!

Раҳимжон. Ҳали сиз ҳам буларнинг ёни-
ни оляпсизми? Сиз адолатли эдингиз-ку, опа!
Ахир квадрат-уялаб экилган ғўзаси мана бу-
ку! Кўр эмасмиз, кўриб турибмиз! (Муқад-
дасга.) Шу ғўзани менинг ғўзамдан яхши
дедингиз-а? Бўпти! Мен сиздақа агроном би-
лан кузда гаплашаман! Ҳа, агар Олимжондан
кам ҳосил берадиган бўлсам дўппимни ечиб
бераман! (Чиқади.)

Шерали. Унда кузда дўппини янгилаб
қўй, ука!

Раҳимжоннинг зеновойи. Сизга
пахтани ким қўйди, Арслоншер, бориб чў-
тингизни шиқиллатсангиз-чи! (Чиқади.)

Шерали. Пахтаг ҳам бўйингга ўхшаб
ғовлаб кетипти-ю, мақтанасан, ука!

Муқаддас. Шу ҳам гапми? У кунни уна-

қа қилди, бугун бундай дейди. Боя Пұлат акам бұлса ғұзани нотўғри озиқлантиргансиз, дегани учун қовоғидан қор ёғди. Ахир менинг ҳам ҳосилни оширишдан бошқа мақсадим йўқ-ку! Наҳотки, шуни тушунмасалар!

Раҳбар. Хўп, бугун кечқурун бригадирлар билан мажлис ўтказамиз. Раҳимжон билан эса ўзим алоҳида гаплашаман! Аммо сен агрономсан — сўзингда қаттиқ туришга одатлан! Фақат ғұзани эмас, одамларни ҳам парвариш қилишни ўрган. Айтганингни шундагина қилдира оласан! Бўлмасам танқидга чидаш осонми? Раҳимжон тугул, булар чидамайди танқидга!

Рустам. Раҳимжоннинг гапи танқид эмас, тухмат!

Шерали. Қип-қизил!

Раҳбар. Тўғри, адолатсиз гап бўлди. Аммо шу гапнинг тагида ҳам бир нарса бор: ишларинг чўзилиб кетди. Тезлатиш керак. Натижа чиқса ишланглар-у, чиқмаса қўйинглар!

Олимжон. Раҳбар опа... Мен сиздан бу сўзни кутмаган эдим! Янги сорт етиштириш осонми?

Раҳбар. Биладан, қийин. Бироқ қийин ишга киришдингми, белингни маҳкамроқ боғла! Бушашма! Чўққининг тепасига тезроқ етишга интил! Гап шу. Хўп, мен энди кетай... Рустамжон, бир пиёла сув бер...

Рустам. Ҳозир. Бирпас ўтиринг, жуда чарчабсиз, опа...

Раҳбар. Раҳмат, ўғлим, бирпас ўтирсам ўтирай. *(Сув ичиб бўлгач, ҳаммага бир-бир қарайди, кулади.)* Ҳа, нега энди тўйда ош

емаган болалардек аразлаб қолдиларинг?.. Ёшсанлар-да, курашларда, қийинчиликларда чиниқмагансанлар, ўттизинчи йиллардаги қийинчиликларни кўрмагансанлар, бу колхознинг қандай огир шароитларда тузилганини билмайсанлар... қаҳратон қиш эди... Босмачилар, қулоқлар хуруж қила бошлади. Ҳар куни кечаси қишлоқда ўлим, даҳшат... Бизнинг чайламит худди шу ерда эди. Мен унда ҳали ёш эдим, эрим коммунист эди. Мен ёш боламни бағримга босиб уйда қолардим. Эсласам ҳалигача қалтироқ босади: совуқ, бўронли тун эди. Эрим жуда кечикди. Бир вақт эшик қаттиқ тақиллади. Эримнинг: „Раҳбар! Раҳбар!“ деган овозини эшитиб қолдим. Юрагим „шув“ этди, ўрнимдан қандай турганимни билмайман. Аъзойи баданимни шундай титроқ босдики, эшикни очаман, дейман-у, очолмайман. Ташқарида қандайдир тўполон бўлаётганини сезиб турибман... Ниҳоят эшикни очиб ташқарига чиққанимда, қоронғуликда эримнинг қонга беланган жасадига қоқилиб тушдим... (Узоқ пауза.) Болани боқиш керак эди. Белимни маҳкам боғлаб колхозга кирдим. Унда ҳозирги куч, ҳозирги техника қаёқда дейсан? Кетмон билан ер чопиб пахта экдик. Колхозни тузатиб, турмушимизни яхшилаб бошлаган эдик — уруш бошланди... Мен ҳам ўз ўғлимни фронтга жўнатдим. Худди отасидек довурак эди. Кўриб кўзим тўймас эди. Разведкачи эди. Кўп ўтмасданоқ ҳалок бўлди. (Пауза.) Хабар келган куни эртасига мени райком чақирди. Кабинетга кирдим-у, ўзимни туюлмаб йиғлаб юбордим. У киши йиғлаб бўлгунимча инда-

май турди, кейин... мени раислик вазифасига тавсия этмоқчи бўлганини айтди. Мен у кишининг мақсадига тушундим: бошимга тушган оғир кулфатни унутиш учун шу кунларда мен катта ва оғир ишни бошлашим керак эди... Мен розилик бердим. Шундан бери ўн уч йил ўтди. Ўн уч йил раислик қиламан... Буюк мақсад, кишида буюк ирода туғдиради, деган эди Сталин. Олдиларингга катта мақсад қўйибсанлар-у, ўзларинг бўшашиб кетибсанлар!

Олимжон. Бўшашганимиз йўқ, опа!

Раҳбар. Бўшашмаган йигит шунақа бўладими? Ўйин-кулги қани? Тур, Арслоншер, бу ёшларнинг кўнглини ўзинг кўтариб қўй.

Шерали. Яшанг, опа! Аммо насиҳатни ҳам, хурсандчиликни ҳам хўп ўрнига қўясиз-да! Раҳмат, опа!

Раҳбар. Сенлардан кўра Арслоншер ҳам тузук, далага чиқиб анча тузалиб қолди.

Шерали. Кўнгил яйраса қовурғага ҳам жир битар экан-да, опажон!

Рустам. Қўйинг, сиздақа одамни бир бочка сариёққа бир йил ташлаб қўйса ҳам жир битмайди!

Шерали. Сўзингни қара-я! Мана ушлаб кўр!

Рустам ушламоқчи бўлади, Шерали қочади ва кириб келаётган Ҳалима холага тўқнашиб, ундан ҳам қочади.

Шерали. Э, холажонимми, келинг.

Ҳалима. Омонмисанлар? Ўғлим борми?

Олимжон. Келинг, аяжон!

Ҳалима. Вой, эсонмисан, қулуним? (Қучоқлаб ўпади.) Сен ҳам шу ердამидинг,

Раҳбаржон! (Кўришади.) Уфф... Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли далада, дегандек, укангнинг кўнгли пахтада бўлди, айланай Раҳбаржон... Бир ҳафта бўптики, лоақал қорасини кўрсатмайди...

Олимжон. Шу бугун бормоқчи эдим, ая. Рост айтаман.

Ҳалима. Қўй, болам, қанча айтмагин, бемехр бўлдинг... Мехри бўлса кампир аясининг ҳолидан хабар олмасмиди, Раҳбаржон? Ҳеч бўлмаса келин олиб бериб тинчитмасмиди?

Олимжон. Аяжон, бу ёққа қаранг...

Ҳалима. Қўй, болам, аврашингга энди кўнмайман, мана Раҳбаржон билан агроном қизимга дардимни айтай... Мен келиндан сўз очсам, дарров ҳазилга айлантиради, Раҳбаржон. Аям қариди-ку, демайди. У ҳам келин олиб тўй-томоша кўрсин, неварасини багрига босиб тинчгина ўтирсин демайди...

Раҳбар. Хафа бўлманг, холажон, агар бу йил ҳам кўнмаса, правлениенинг „уйлансин“ деган қарорини чиқариб берамиз.

Шерали. Агар унга ҳам кўнмаса, масаласини колхознинг умумий мажлисига қўямиз!

Ҳалима. Шундай қилинглар, барака топкурлар... Айтмоқчи қизни ҳам ўзларинг топиб ўша қарорга тиркай қолинглар, айланайлар.

Олимжон. Шошманг, ая, куз келсин, пахтани йиғиб-териб олайлик, кейин тўйни бошлаб юборамиз.

Ҳалима. Қайси кузни айтасан, болам? Куз гамини ёз ўйла, ёз ўйламасанг юз ўйла де...

ганлар. Кузда тўй қилсак, келинни ҳозир қидирайлик-да, тўғрими, Муқаддасхон? Ё аянгга билдирмасдан битта-яримтасини топиб қўйдингми, болам?

Олимжон (*секин*). Ўзингиз бир нарса қилинг, жон опа, менга кўнмайди.

Раҳбар. Юринг, холажон, қизни ўзим топаман, тўйнинг бошида ўзим бўламан, ёр-ёрни ҳам ўзим айтаман...

Ҳалима. Алдамайсизми, Раҳбархон?

Раҳбар. Менга ишонмас экансиз-да, холажон.

Ҳалима. Хўп, Раҳбархон, сизга ишондим, бироқ тезлатинг... Ҳой, болам, кечқурун борасанми? (*Чиқади.*)

Олимжон (*чиқади*). Бораман ая, бугун, албатта бораман... (*Пауза.*)

Олимжон киради. Бирдан қаттиқ кулги кўтарилади.

Рустам (*Муқаддасга қараб*). Қалдирғоч қора бўлур.

Шерали. Қаноти ола бўлур!.. (*Ўйнайди.*)

Муқаддас қочиб чиқиб кетади, ашула кучаяди.
Почтальон Жўра киради.

Жўра. Суюнчини чўзинг, Олимжон ака, сизга телеграмма!

Олимжон. Телеграмма? Менинг номим-гами? Кимдан?

Жўра. Академиядан! Мана.

Олимжон. Академиядан? (*Телеграммани олиб ўқийди.*) „Хатингиз билан танишиб чиқдим. Колхоз агрономи билан бирга область пахтакорлар кенгашига тездан етиб келишингизни сўрайман. Академик Фролов“.

Ҳамма ҳайрон.

Олимжон. Рустам, дўстим, Муқаддасни чақир!.. Йўқ, тўхта, ўзим йўлдан олиб кетаман!.. *(Костюмини кияди.)*

Ҳамма. Академиядан... Нега чақирипти?.. Нега?

Олимжон. Рустам, дўстим, бригадани ўзингга топширдим!.. Шер ака, сиз сувга яхши қаранг! Хўп, хайр, ўртоқлар.

Ҳамма. Ҳайр, Олимжон ака! Муваффақиёт тилаймиз! Оқ йўл!

Ҳамма чиқади, чап томондан Собир ака киради.

Собир ака *(у ёқ-бу ёққа қарайди)*. Муқаддас, ҳо Муқаддас!

Чикмоқчи бўлади, ўнг томондан Комил киради.

Комил. Қадрдон, ҳо қадрдон! Шошмасинлар, шошмасинлар! Ассалому алайкум!

Собир ака. Э, устам, саломатмилар! *(Курйшади.)*

Комил. Орқангиздан кўриб қолиб югурдим... Икки оғиз гап чиқиб қолди, қадрдон, ҳеч ким йўққа ўхшайди, шу ерда гаплаша қолайлик, лаббай?

Собир ака. Қанақа гап? Тинчликми, уста?

Комил. Алҳамдилилло тинчлик, қани бу ёққа ўтсинлар, ҳаммаси бўлиб икки оғиз гап... Уффф... Шундоқ бориб қолсам ожизаи арзандалари, яъни Муқаддасхон гапириб турган экан! Аммо ҳар бир сўзи мисоли бир уқ! Балли дедим, отасининг боласи экан дедим! Худди бизнинг Неъматжоннинг ўзгинаси-я! У ҳам жаҳли чиққанда ўз подчинойларини уйнатиб юборар экан, лаббай?

Собир ака. Энди, хизматларида, қанча айтманг мактаб курган бухгалтер-да, илми катта-да, илми!..

Комил. Аммо илми катта деганингиз туғри-ю, бухгалтер деганингиз қанақаси, кадрдон? Бош бухгалтер денг! Ҳа!.. Бу — агроном деганингиздан ҳам баланд туради.

Собир ака. Нега энди агрономдан баланд турар экан?

Комил. Э-э... Кимнинг қўлида мол-дунё бўлса, шунинг мансаби баланд-да, кадрдон?

Собир ака. Бухгалтерда мол-дунё бўлса, пахтанинг хўжанини агроном-да, уста!

Комил. Яна бухгалтер дейди-я! Бош бухгалтер денг, кадрдон. Ахир... Ўғлим имзо чекмаса (*овозини пасайтириб*), раисингизни қўли ҳам кетмайди-да! Э-э... ҳаммаси ўзингизга маълум: омборга минг тонналаб ғалла, ёғ, гуруч киради, кассага миллион-миллион қулинг ўргилсин шалдираган червонлар киради. Бунинг ҳаммаси — бизнинг Неъматжоннинг қўлидан ўтади-да, дўстим!.. Мана ўз ишингиз ҳам Неъматжоннинг қўлида, лаббай?

Собир ака. Ҳақ гап уста. Завхознинг иши бухгалтерсиз битмас экан! (*Овозини пасайтириб.*) Сиздан яширадиган сўз йўқ, уста, катта хўжаликда ишлагандан кейин, хизматларида, унақасиз, яъни бунақасиз... бўлмас экан-да, уста, нимасини айтай? Ўғирлик эмас, йу-йу-йўқ, ундан худо сақласин, лекин кўп нарсалар баъзан тўзар экан, баъзан йўқолар экан. Шуларни бухгалтер тушунмаса қийин экан-да, дўстим!..

Комил. Балли, дўстим, балли! Тушунамиз! (*Эгилиб.*) Дўстим дейман, шундай жой-

да ишлаганингдан кейин бухгалтер ўзингдан бўлса-а? Масалан, куёв боланг бўлса!.. Лаббай. Ҳа-ҳа-ҳа!

Собир ака. Энди унинг савобига ким етсин, уста, ҳа-ҳа-ҳа.

Комил. Борди-ю, савоб биздан бўлса-чи, ҳа-ҳа-ҳа... Энди сўзнинг нозик жойига қаранг, дўстим. Бизда шунақа ўғил туриб, қадрдонда қиз турганда бошқани излаб нима қиламиз, деб ўйладик. Агар биз бошимизни солиб борсак, қадрдон йўқ деёлмас дедик, қолганини ўзингиз биласиз...

Собир ака. Ҳали коса тагида ним коса бор денг? Э-э... хизматларида, боя гап шунақа нозик демайсизми, боққа бориб салқинда гаплашмаймизми? Ахир, хизматларида, умр савдоси мол савдоси эмаски, таваккал деб юборсак.

Комил. Энди бу гапни шунчаки, қулоқ қоқиш деб биладилар. Энди сиз янгам билан маслаҳатни бир жойга қўясиз, кейин биз обрўли мўйсафидлардан бировини олдингизга юборамиз, қадрдон, лаббай?

Собир ака. Энди, хизматларида, маслаҳатлашиб кўрамиз-да...

Комил. Балли, қадрдон, энди бошқа гап йўқ. Ўзлари биладилар: қизлари агроном бўлса, ўғлимиз галавной бухгалтер. Инчинун олмаю анор! Мақсадимиз — иккисини қўшиб қўйиб, сояларида дунёдан ўтсак деймиз-да, лаббай?..

Қумри хола киради.

Э! Янгам ҳам келиб қолдилар-у! Омонмисиз, янга, бардаммисиз? Қадрдонни биз ушлаб

қолган эдик, уришмайдилар-да, лаббай? Хўп, хўп... (Чиқади.)

Қумри. Ҳой, бу нима қилганингиз, дадаси, қизимни чақириб келаман деб, орқасидан ўзингиз ҳам йўқолиб кетдингиз-а? Ошим ланж бўлиб кетди-ю!

Собир ака. Шошма! Бу ёққа кел... Гап бошқача, эшитдингми?

Қумри. Йўқ, дадаси...

Собир ака. Суюнчингни беравер, аяси. Қизингнинг бахтига қойилман-э!

Қумри. Нима бало, уста совчи бўлиб келибдиларми!

Собир ака. Э-э... Сени қара-я, ҳеч қачон ота ҳам ўз ўғлига совчи бўлиб келадими?.. Қулоқ қоқиш қилиб келибди-да!

Қумри. Сиз нима дедингиз, дадаси?

Собир ака. Силлиққина қилиб жавоб бердим. Сен нима дейсан, аяси?

Қумри. Тузук қилибсиз-у, лекин уни ҳалиги... Зулфияхонга уйланармиш деган гап бор эди...

Собир ака. Бекор гап. Ўзи бош бухгалтер бўлса-ю, Зулфияга уйланармиди?

Қумри. Халқ ўртасида гап-сўз бўлган дейман...

Собир ака. Халқ нима демайди, аяси? Сен гапни кўп чўзма!

Қумри. Мен бир нарса дедимми, дадаси, айтяпман-ку, берсангиз арзийдиган йигит... Уй-жойини, кийим-кечагини айтинг! У куни қўшним айтувди: келин тушираман, деб аяси ҳар кўрпалар қоплатган эмишки — ҳаммаси шоҳидан!

Собир ака. Шоҳидан дегин?

Қ у м р и. Кийимларини айтинг, дадаси! Ҳаммаси крепдешин-у, шерсть билан ипак эмиш... Унга берадиган бўлсак, қизингизнинг егани олдида, емагани орқасида бўлади, дадаси, кийгани шоҳию атлас бўлади.

С о б и р а к а. Шунақа дегин... Оббо аяси-эй! Шундай қилиб, бош бухгалтерга қайнана бўламан дегин! Қизинг агроном-у, куёвинг бош бухгалтер! Нима ҳам деймиз? Яшасин аяси деймиз-да, ҳа-ҳа-ҳа! Қани, юр боққа бориб бир гаплашайлик! Оббо, аяси-эй! (*Чиқадилар.*)

Далага секин қоронғулик чўқади. Узоқдан гўза жўякларигаги сув йилтираб кўринади. Универсалларнинг фарлари ёнади, гуриллаши эшитилади. Папка ушлаган Неъматжон киради. У ёқ-бу ёққа қарайди. Кейин
Р у с т а м киради.

Р у с т а м (*Неъматжонни кўриб*). Бу ким? Неъматжонмисан?

Неъматжон. Салом! (*Тез келиб Рустамнинг қўлини қаттиқ сиқади.*) Ҳорма дўстим!

Р у с т а м (*истеҳзо билан*). Ҳамма гўзани кундуз кўрса, сен кечаси кўрар экансан-да?

Неъматжон. Йўқ, дўстим, мен бошқа бир иш билан келдим.

Р у с т а м. Хўш?

Неъматжон. Яъни... Битта ҳисоботга агроном қўл қўйиши керак эди. Уни шу ерда дедилар.

Р у с т а м. Жуда ҳам зарур ҳисобот экан-да, чамаси?

Неъматжон. Зарур эди.

Рустам. Шунн айтаман, чунки одатда, агрѳномни қоровул излар эди, бу сафар ўзинг излаб қолибсан?

Неъматжон. Киноя қилиб нима қиласан? Кунглигда бир нарса бўлса очик антиб қўя-қол-да, оғайни!

Рустам. Сен ҳам ҳисоботни баҳона қилиб нима қиласан? Муқаддасни пойлаб юрибман, деб тўғрисини айтиб қўя қолмайсанми?

Неъматжон (*қўлларини орқасига қилади*). Борди-ю, шундай дейлик, сенга нима?

Рустам. Йўқ, шунчаки... Секретарь бўлганингдан кейин, комсомол аъзосининг ахлоқи кишини бир оз қизиқтирар экан-да.

Неъматжон (*дарров шаштидан қайтиб*). Бу гапнинг нима кераги бор, дўстим? Мен буни унутганим йўқ, лекин менинг гуноҳим нима эканлигини тушунолмай турибман. Мен Муқаддас билан юришни истасам айбми? Мен уни севаман. Сенга очик айтиб қўя қолай: мен унга уйланмоқчиман.

Рустам. Зулфияни нима қиласан?

Неъматжон (*совуқ*). Зулфияга нисбатан ҳеч қандай мажбуриятим йўқ!

Рустам (*уйланади, кейин секин*). Албатта, юридик жиҳатдан сени ҳеч ким айблаётмайди, лекин адолат ҳам керак-да, Неъматжон, ёш, софдил, яхши бир қизга шундай қилиш яхшими? Ахир унга ҳам, сизни севаман, деб қасам ичгансан, ваъдалар бергансан... Қиз қишлоқда гап-сўз булган. Энди сенинг бундай қилишинг унга оғир тегадику, Неъматжон?

Неъматжон. Нима қилай? Бошда янглишган эканман. Энди қалбимда гулдек очи-

либ келаётган муҳаббат гунчасини узиб ташлай олмайман! Иложим йўқ, дўстим!

Рустам. Менинг ҳам сенга айтадиган бошқа сўзим йўқ. Лекин, Ленин комсомолининг аъзоси деган номинг бор, яна уйла, Неъматжон!

Неъматжон (*тағин юмшаб*). Рустам, дўстим, сен ҳам тушунгин, объектив сабаблар бор, ахир!

Рустам. Қанақа сабаблар?

Неъматжон. Масала... қанча айтмагин, менинг маълумотим олий. Шошма. Сен дарров юзингни буриштира. Мен Зулфияни ўзимдан паст тутаётганим йўқ. Лекин тушун, дўстим. Эру хотин ўртасидаги шундай катта фарқ турмушда сезилмаслиги мумкин эмас... (*Рустамнинг бош чайқаганини кўриб, елкасини қисади.*) Мен сенга кўнглимдагини самимийлик билан айтмоқчи эдим, тушунманг нима ҳам қилай. Бироқ... (*Овозини кўтаради.*) Мен уйлайманки, бошқа ўртоқлар бу масалага сенчалик расмиятчилик билан қарамайдилар!

Рустам. Ҳар ҳолда Муқаддас уларга қўшилмаса керак!

Неъматжон. Муқаддас сендақа формалист эмас, унинг юраги бор!

Рустам. Шунга айтаман! Юраги бор!

Неъматжон. Бунга ҳали кўрамиз! Показ! (*Чиқади.*)

Рустам. Кўрамиз! (*Пауза.*) Номард. Эҳ, Зулфия, Зулфия.

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

учинчи криниш

Биринчи пардадаги сахна, фақат жиҳозлар бирмунча ўзгарган. Хонага Қумри хола билан Собир ака киради.

Собир ака. Ҳай, аяси, бу ёққа қара! Совчиларга жавоб бериб юбордим.

Қумри. Вой ўлай, қизингиздан сўрамасдан-а, дадаси?

Собир ака. Э-э... аяси, Неъматжондек йигит айтдиради-ю, қизинг йўқ дермиди? Арзигудек йигит: ўқиган, ақлли, бой, чиройли! Ўзи бўлса миллионер колхознинг бош бухгалтери! Бош бухгалтер нималигини билмайсанда, бўлмаса қувонганингдан кечалари ухламас эдинг! Аммо ўзи ҳам шу кунларда жуда ўзгариб қолди, аяси. Илгари биз унга қўл қовуштириб салом берардик, чунки у бош бухгалтер. Биз шунчаки, бир завхоз эдик, аммо қизинг келгандан бери, бизга қўл қовуштириб турадиган бўлди, яъни, масалан, гапда, биз бош бухгалтер бўлдиг-у, у завхоз бўлиб қолди!

Қумри. Ишқилиб охири бахайр бўлсин. Кунглим бир нарсадан гап, дадаси!

Собир ака. Шунақами? *(Кулади.)* Бўлмаса шошмай тур. Ҳозир бир иш қиламанки,

кўнглинг жойгинасига тушади-қолади. (*Кисасидан бир пачка пул олиб Қумрига чўзди.*) Бунга бир қара!

Қумри. Вой ўлай, шунча пулни сизга ким берди, дадаси?

Собир ака. Хўш, кўнглинг ўрнига тушдимми? Айтмабмидим? Бунга тўйга харажат қиласиз, деб қуданг берди, аяси! (*Пакетни қайтиб олиб, пулга тикилади.*) Аммо ўзи банкдан янги чиққанидан экан! Қисирлашини эшитяпсанми, аяси?

Қумри. Қанча сўм, дадаси?

Собир. Беш минг сўлковой, аяси. Сандиққа ташлагин-да, боғдаги супага жой қил! Ўтириб тўй ҳақида бир гаплашайлик, аяси!

Қумри. Ҳозир, дадаси. (*Чиқади.*)

Собир ака (*беқасам тўнини ечиб, қозиққа илади*). Бахт деган шунақа бўлар экан-да, бўлмаса бош бухгалтерга қайната бўлиш етти ухлаб тушимга ҳам кирмаган эди!..

Қумри х о л а киради.

Устага айтган эмишки, „сиз отам бўлсангиз, у кишилар ҳам, яъни бизни айтган-да, отамиз бўладилар, тўйга нимаики керак бўлмасин, ҳаммасини ўзим тўғрилайман“, деганмиш...

Қумри. Энди соқол-мўйлов ремонтни ҳам текин бўларкан-да, дадаси. (*Чиқади.*)

Собир ака (*патефон қўйиб ўйнайди*). Тўйлар мубо-о-рак... Аммо ўзимиз ҳам бутун Ўзбекистондаги завхозларнинг энг бахтлиси бўлдик-да!.. (*Чиқади.*)

Бир оздан кейин Олимжон билан Муқаддас киради. Олимжоннинг қўлида чемодан.

Олимжон. Чемоданни қаерга қўяман, Муқаддас?

Муқаддас. Шу ерга қўя қолинг. (Бошини ушлаб кулади.) Машинага тушсам дарров бошим айланади-я!

Олимжон графиндан сув олиб сепеди.

Олимжон. Юзингизни совуқ сувга ювинг, дарров босилади.

Муқаддас. Табиб бўлиб кетинг-а!.. Ўтиринг, Олимжон ака! (Кулади.) Василий Ивановичнинг келишини эсласам... Шундай севиниб кетаман. Ажойиб, шўх чол-а?

Олимжон. Кишининг илми қанча юқори бўлса, ўзи ҳам шунча яхши бўлади, деб бекорга айтмаганлар-да, лекин жуда ҳам хушчақчақ экан!

Муқаддас. Сиз уни институтда кўрмагансиз! Югуриб чиқади-да, футбол ўйнаётган студентларга қўшилиб кетаверади. Танимаган одам уни академик, деб ҳеч ўйламайди!

Олимжон. Футболни яхши кўрадимиз? Унда биз ҳам унинг келишига ўйин уюштирайлик!

Муқаддас. Аввал унинг айтганларини қилайлик...

Олимжон. Бизга энди қўшимча техника берасиз, одам берасиз, Муқаддас.

Муқаддас. Энг яхши аъзонгиздан ўзингиз ажралиб ўтирибсиз-у, яна биздан одам сўрайсиз...

Олимжон. Зулфияни айтасизми? Ўзим ҳам ҳайронман, Неъматжон билан танишди-ю, ишдан совиб кетди. Энг яхши теримчи эди-я!

Муқаддас. У билан бир гаплашиш керак. Яхшилаб бир гаплашмоқчи бўлиб юрибман-у, ҳеч вақтини тополмаяпман!.. Қаёққа шошиляпсиз? Ўтиринг, Олим ака!

Қумри хола киради.

Қумри. Вой, барака топгурлар, чарчамасдан келдиларингми? Ҳайтовур ишларинг битдими?

Олимжон. Раҳмат, хола.

Муқаддас. Чойингиз борми, ая?

Қумри. Самовар қайнаб турибди.

Муқаддас. Ўтиринг, Олимжон ака!

Олимжон. Раҳмат, чой бўлса ичармиз, олдин уйга бориб, одам қиёфасига кирай!

Чиқайтганда шошиб Рустам билан Шерали киради.

Рустам. Салом, Олимжон! Салом Муқаддас!

Шерали. Саломатмисиз, синглим! Борми-сан, ука!

Рустам. Э, сенларни қаранглар-э! Шунанга ҳам бўптими?

Олимжон. Ҳа, нима гап ўзи?

Рустам. Машинани шунча ҳам тез ҳайдайсанларми? Шер акам икковимиз эшакка миниб шунча қувсак ҳам етолмадиг-а?!

Шерали. Икки юз грамм жир битган эди, у ҳам кўчада қолди! (Чемоданга ўтиради.)

Рустам. Хўш, қандай хушхабарлар бор, Муқаддас?

Муқаддас. Хушxabарлар кўп, Рустам ака, Олимжон акамнинг доклады шундай муваффақият қозондики, ғўзаларингизни кўрган академик Фролов келмоқчи бўлди!

Рустам. Ростдан-а?

Олимжон. Академик айниқса, фосфор билан упалаб экилган чигитнинг ўсиши билан қизиқпти...

Рустам. Чинданми?.. Унда меҳнатимизнинг бекор кетмаслигига энди ишонсак бўлар экан-да, Муқаддас!

Муқаддас. Нега бекор кетсин! Балки тажрибаларни яна давом эттирармиз, балки яна кўп ишлашга тўғри келар, лекин шунча ақл, шунча муҳаббат билан ишланган нарса натижасиз қолмайди! Машҳур олимларнинг бу ишга қизиқа бошлаши сўзимнинг далили, Рустам ака!

Рустам (*ҳаяжонланиб*). Раҳмат, Муқаддас! (*Кулади.*) Беш йил кутган хушxabарни сиз келтирдингиз... Катта раҳмат!

Кўшилишиб „Кто ищет тот всегда найдёт!“ деган қўшиқни айтадилар.

Шерали. Найдёт! (*Кулги.*) Бу хушxabарлар учун раҳмат, синглим!

Муқаддас (*кулиб*). Хушxabарни мен келтирсам ҳам меҳнат сизларники, раҳматни ҳам сизларга айтиш керак. Рустам ака! Бу ердаги ишлар нима бўляпти? Раҳимжон акамнинг ғўзаси қандай?

Шерали. Ғўзасини кўрмадик. Кеча ўзини кўриб қолган эдик, саломдан кейин „кузда гаплашамиз“ деб ўтиб кетди.

Муқаддас. Нима қилишимни билмай қол-

днм. Бир нарса десам ҳадеб йигирма саккиз центнердан гапиради. Айтсам тушунмайди.

Олимжон. Ғам еманг, Муқаддас. Бугун тушунмаса эртага тушунади. Турмуш ўзи тушунтириб қўяди!

Муқаддас. Гап билан овора бўлиб қолибман, қани утиринглар...

Олимжон. Қўйинг, Муқаддас, ошга овора бўлманг!..

Рустам (кулиб). Шундай хабарлардан кейин ош емасдан кетамизми-а, Шер ака! (Ўтиради.)

Шерали. Отангга раҳмат-э... (Ўтиради.)

Шавла қилсанг ботмайди,
Томоғимдан ўтмайди,
Ҳиммат билан палов қилсанг
Савоб бўлур дейди-ё...

Олимжон (унга тақлид қилиб).

Текин палов кўрганда,
Сурбет бўлма дейди-ё...

Кулишиб чиқадилар.

Муқаддас (орқаларидан). Энди кечқурун учрашамизми, Олимжон ака?

Чиқади, Собир ака киради.

Собир ака. Бу қанақаси, аяси?

Кумри. Қизингиз ўзи шунақа, оқ кўнгил...

Собир ака. Оқ кўнгил дейди-я? Неъматжон кўрса нима дейди? Айнаб қолса нима қиласан? Ё қўлингга ўзи келиб қўнган бахтдан ўзинг айрилмоқчимисан? Қизингга айтиб қўй! (Чиқади.)

Қумри. Дадаси айтмоқчи бу ёқда тўй бўлай деяпти-ю, қизим тушмагур ҳадеб „учрашайлик“, „гаплашайлик“ деб гапиради. Ҳа я, Неъматжон куриб қолса нима дейди?

Мудаддас киради.

Муқаддас (*шкафдан сочиқ билан совун олади*). Чой тайёр бўлса меп тезроқ ичиб кета қолай.

Қумри. Ҳадеб бўзчининг моксидек қатнайверасанми, болам!

Муқаддас. Уришманг, аяжон, тез идорага бориб келаман.

Қумри. Идорага борасанми, ё бўлмаса ҳалиги Олимжон билан куришгани ошиқясанми, қизим?

Муқаддас (*тўхтаб*). Бу нима деганингиз, аяжон?

Қумри. Ҳой, қизим, ўзингни кўп бунақа анқовликка солавермагин! Ёш бола эмассан, худога шукур остонамизга совчи келиб ўтирибди!

Муқаддас. Қанақа совчи? Кимдан?

Қумри (*кулиб*). Ҳа, нега бунча чўчийсан? Ҳозир бурунги замон эмаски, совчи чол-полданмикин, деб қўрқадиган? (*Қизини ўпиб.*) Худо хоҳласа бахтинг очилай деб турибди, болам. Совчи Неъматжондан келди!

Муқаддас. А? Нима? Қайси Неъматжон?

Қумри. Қайси Неъматжон буларди, қизим! Ўша ҳамма бухгалтерларнинг бошлиғи Неъматжон-да!

Муқаддас. Неъматжондан-а? (*Бошини секин чайқаб.*) Йўқ, мумкин эмас...

Қумри (*тушунмасдан*). Шунақаям мумкинки!.. (*Кулиб.*) Ҳар куни уч марта келади! Муқаддас. Қўйинг, аяжон, бу сўзни иккинчи марта айтманг.

Қумри. Ҳа, нега энди айтмас эканман? Муқаддас. Аяжон. Агар... Мени севсангиз, мени қизим десангиз... унинг исмини тилга олманг. (*Ҳаяжонланиб чиқиб кетади.*)

Қумри (*ҳайрон бўлиб*). Тавба қилдим. Исмини айтманг дегани нимаси? Уялганидан шундай деяптими, ё қўрққаниданми?

С о б и р киради.

Собир ака. Нима гап, аяси? Қизинг югурганича чиқиб кетди. Тинчликми?

Қумри. Мен ҳалиги гапнинг чет ёқасини айтувдим, дадаси.

Собир ака. Хўш? Хўш?

Қумри. Қизингиз норозидек кўринди, дадаси.

Собир ака. Нима? Тўхта. нима деб алжираяпсан ўзинг? Совчининг кимдан эканлигини айтдингми, ахир? Қизинг Неъматжонни танийдими, ўзи? Унинг бошбухгалтер эканини билладими?

Қумри. Қизиқмисиз. Бирга ишлаб туриб шуни ҳам билмайдими?

Собир ака. Билса ҳам мағзини тушунмас экан, бош бухгалтер нималигини билмас экан, хўп деявер! Қани, чақир, ўзим бир гаплашай... Ҳой, тўхта, чақир деса чақираверсанми? Ҳа майли чақиравергин-у, аммо сен ўзинг яна бир гаплаш, тушунтир. Айтгинки, даданг ваъда бериб қўйибди, дегин...

Қумри. Унинг ҳам кўнглига қарасангиз буларди, дадаси. Ёлғиз фарзанд...

Собир ака. Мен унга ёмонликни раво кўряпманми-а? Неъматжон ёмон йигитми? Қизингни тенги эмасми? Мансаби пастми? Илми озми-а? Нима?

Қумри. Билмасам, дадаси.

Собир ака. Сен билмасанг мен биламан! Қизинг ҳали ёш, ҳеч нарсага тушунмайди! Сен тушунтир: ўзи чиройли, мансаби баланд, турмуши жойида дегин. Гапнинг пўст калласи, кўндирасан! Кўндирмайдиган бўлсанг икки юз граммни отиб келаман-у, гапни бошқача қиламан! Гапини қара-я! Талтайиш ҳам эви билан-да! Бош бухгалтерга тегмасдан кимга тегади? (*Чиқади, деразага бориб.*) Шу қишлоқда ё қизинг туради, ё мен тураман! Худди шунақа деб айт!

Қумри. Вой шўргинам қурсин, энди нима қиламан? Айтсам қизим уришса, айтмасам дадаси уришса — икки ўртада балога мен қолдим-ку! (*Пауза.*) Тавба, дадаси айтмоқчи, Неъматжондан ортиқ кимга тегади, энди? (*Ўйланади.*) Ёки ҳалиги Олимжонни севармиш деган гаплар ростмикин? Бирок, ундай десам унинг Неъматжондан нимаси ортиқ? Тавба!.. Муқаддас, ҳой Муқаддас! (*Эшикка келган Муқаддасни кўриб чекинади.*)

Муқаддас. Дадам қанилар, ая?

Қумри. Ишига кетди, болам. (*Бир оз иккиланади, юмшоқ.*) Ҳой қизим, даданг билан яна бир гаплаш, бўлмаса ўзим гаплашман, деди.

Муқаддас. Қандай жавоб берганимни айтдингизми, ахир?

Қумри. Айтдим-у, бироқ сен ҳам унақа калта ўйламагин, қизим. Эскилар: „йигитни сўзи сингунча номарднинг бўйни узилсин“ деганлар. Дадангни ҳам бошқалар олдида хижолат қилма, аянг ўргилсин, қизим.

Муқаддас. Нега энди дадам хижолат бўларкан?

Қумри. Нега десанг даданг ваъда бериб қўйибди.

Муқаддас. Вой, қачон? Мендан бир оғиз сўрамасдан-а?

Қумри. Ҳа, нима қипти? Ёки у сенинг отанг эмасми, мен онанг эмасманми, қизим? (*Кўзига ёш олиб.*) Биз сенинг бахтингни ўйлаймиз. Неъматжоннинг мансаби баланд, отасининг ҳам қўлида ҳунари бор; сартарош бўлса ҳам, пулни кўп топади, уй-жойини кўрсанг мисоли бир жаннат. Ишқилиб унга тегсанг турмушинг тинч, жонинг роҳатда бўлармикин, деймиз, қизим... Ана, тўй харажатларини ҳам ўз бўйнига олибди!

Муқаддас. Қанақа харажат?

Қумри. Тўй харажатсиз бўлармиди, қизим? Тўйга деб беш минг сўлковой беришди. Мунча пулни ҳамма ҳам беравермайди, қизим?

Муқаддас. Шунақами? (*Пауза.*) Яхши, ая, дадам билан ўзим гаплашаман.

Қумри. Гаплашсанг майли-ю, бироқ хафа қилма, қизим.

У сенинг отанг, ахир, бахтингни ўйлайди. (*Чиқади.*)

Муқаддас. Аяжон!

Ташқаридан Қумрининг овози. Лаббай, қизим.

Муқаддас. Меҳри холадан сўранг-чи, Зулфия келдимикин. Келса айтинг: бу ёққа кирсин.

Қумри (*ташвишли овозда*). Зулфияни нима қиласан, қизим?

Муқаддас. Ишим бор.

Қумри. Қандай иш эди, мен айта қолай.

Муқаддас. Ўзим айтмасам бўлмайди, аяжон.

Қумри. Хўп, ҳозир чақираман, болам.

Муқаддас (*Уйчан*). Наҳотки дадам чиндан ваъда берган бўлса? Мендан бир оғиз сўрамасдан, ҳатто менинг шаҳардан қайтиб келишимни кутмасдан-а? (*Пауза.*) Борди-ю, чин бўлса-чи...

Зулфия киради, кўз тагидан Муқаддасга тикилиб тўхтади.

Муқаддас. Салом, Зулфия!

Зулфия юзини четга буради.

Муқаддас. Сенга нима бўлди, Зулфия?

Зулфия. Ўзингизни гўлликка солиб нима қиласиз, отинча? Ишонмагин дўстингга, сомон тикар пўстингга, деб тўғри айтган эканлар!

Муқаддас. Бу нима деганинг, Зулфия?

Зулфия. Нима деяганимни яхши билман! Ундан кўра Неъматжонни менга ёмонлаб юриб-юриб ўзим тегиб олмоқчи эдим, деб қўя қолинг, номард қиз!

Муқаддас. Эсингни едингми, Зулфия? Бу нарса менинг хаёлимда ҳам йўқ. Эшитгандирсан! Биз пахтакорларнинг область кенг-

ашида эдик. У ерда уч кун бўлдик. Қишлоққа келсак тўсатдан бу гап!

Зулфия. Тўсатдан эмас бу! Бутун қишлоқда дув-дув гап... Мен энди ҳаммасига тушундим. Бу фикр унинг кўнглига олдин келган, фақат мендан яширган экан. Мени алдаган экан!

Муқаддас. У алдаган бўлса мен ҳам алдайманми, Зулфия.

Зулфия. Қуйинг, дейман. Шу топда ҳаётдан тўйиб турибман. Ўзимни бир бало қилиб қўяман! *(Йиғлайди.)*

Муқаддас. Зулфия!

Зулфия. Мен сизни опам деган эдим, ҳамма нарсани сиздан ўрганаман деган эдим! Мен қадримга йиғлайман. Неъматжонингиз севмаса нега тўғриси айтмайди? Ё мени ёпишиб олади, дейдими? Бекор ўйлабди!

Ташқаридан Собир аканинг овози. Ҳой аяси...

Муқаддас. Бўлди! Бу ёққа юр! *(Чап томондаги уйга бошлаб киради.)*

Собир ака билан Қумри киради.

Собир ака. Хўш, қизинг билан гаплашдингми, аяси?

Қумри. Қизингизнинг авзойи бузуқ, даси, ўзингиз гаплашинг!..

Ичкаридан йиғлаганича Зулфия, кейин Муқаддас чиқади.

Муқаддас. Зулфия! Зулфия!

Зулфия чиқиб кетади. Муқаддас орқасига қайтиб, костюмини кияди.

Собир ака. Нима гап? Тинчликми ўзи?

Қумри. Юрагим қинидан чиқиб кетяпти, дадаси!

Ичкаридан Муқаддас чиқади, кетмоқчи бўлади.

Собир ака. Ҳой, қизим, тўхта, ишинг зарур бўлмаса ўтир, сенга озгина гапимиз бор. (Қумри холага.) Сен ҳам ўтир!.. Хўш, қизим, биз сендан сўрамасдан бир иш қилган эдик, эшитишимизча сен шу ишга қарши эмишсан. (Пауза.) Сен бизнинг ёлғиз фарзандимиз, кўзимизнинг оқу қорасисан, сенинг бахтинг — бизнинг бахтимиз, қизим. Бу ишни қилишдан мақсад ҳам шу эди. Яъни, Неъматжон ҳам чакки йигит эмас, ақли-ҳуши жойда...

Муқаддас. Дадажон, мен ҳали турмушга чиқмоқчи эмасман. Шунча ўқидим, энди бироз ишлай...

Собир ака. Ҳеч ким дунёдан тоқ ўтмайди, қизим. Шундай бўлгандан кейин Неъматжондай яхши йигит йўқ.

Муқаддас. Мен яна айтаман, дада: ҳали турмушга чиқмоқчи эмасман, лекин шу иш бўлганда ҳам, унга турмушга чиқолмайман.

Собир ака. Сабаби нима, қизим?

Муқаддас. Мен уни... севмайман...

Собир ака. Бе-е... шу севги-певги деган гапни қўй, қизим. Севги овқат эмаски, уни есанг. Кийим эмаски, уни кийсанг!

Муқаддас. Ёшлигингизда ҳам шундай дермидингиз, дада?

Қумри. Бундай дейиш қаёқда? Кечалари ухлармиди дегин. Боғимизда оҳ-фиғон чекиб, тонг отгунча гоҳ Фарҳод, гоҳ Мажнун бўлиб чиқардилар!

Собир ака. Сиз ҳам бизни кўриш учун эшикдан ҳам тешикдан ҳам мўралаб юрмас-мидингиз, Қумрибону?

Қумри. Ишқ-муҳаббат йўқ деган одамнинг сўзига қаранг! Боринг-э, қариб қолибсиз: бир унақа дейсиз, бир бунақа дейсиз.

Собир ака. Хўш, қизинг Неъматжонга ишқ-муҳаббат қўйса арзимайдими? Неъматжон ёмон йигитми? Уқимаганми? Мансаби пастми?

Муқаддас. Мен мансаб суриштиряпманми, дада? Нега бундай дейсиз? Нега ҳадеб унинг мансабини, пулини, уй-жойини пеш қиласиз? Ё одамнинг бахти мансаб билан пулдами? Нега ўз ёшлигингизни эсламайсиз. Ахир аям кимсан Каримхўжанинг ўғлига тегмасдан сиз билан қочганда ялангоёқ бир мардикор экансиз-ку? Шунда аям бахтсиз бўлдими, ёмон бўлдими? Нега индамайсиз, ая?

Қумри. Рост, дадаси, иноқ эдик, камбағалчилик ҳам билинмаган эди.

Собир ака. Тур, тур-э! Каримхўжанинг ўғли қаёқда-ю, мен билан Неъматжон қаёқда!.. Миллионер колхознинг бош бухгалтерия-я!

Муқаддас. Сизга одам эмас, мансаб керак экан-да, дада?

Собир ака. Хўш, хизматингда, Неъматжон одам эмасми?

Муқаддас. Одам бўлса Зулфияни алдаб кетармиди?

Собир ака. Э-э... Шу ҳам гап бўлдими? Неъматжон унга уйланганмидики, алдаб кетса? Ёшликда шунақа гаплар бўлади-да, қизим.

Муқаддас. Ёшлик эмас, номардлик бу! Сиз унинг мансабини кўрибсиз-у, ўзини кўр-

мабсиз! Қалпоғига қараб қадамига баҳо берибсиз! Ахир у яхши бўлса, ўртамизда муҳаббат бўлишига ишонса, сизга пул бериб нима қилади? Ёки муҳаббатни сотиб олмоқчи эканми!

Собир ака. Ие! Пул берса тўйга берган! Ҳали ўз дадамга тўхмат қиламан дегин. Ўн беш йил ўқитиб катта қилганимда сендан эшитган сўзим шу бўлдимми? Балли, қизим!

Қумри. Ҳой, қизим, бир сўздан қол! Сиз эс-ҳушлик одамсиз-ку, дадаси?

Собир ака. Мен эс-ҳушлик бўлганда қизинг ақлини йўқотса нима қилай?.. Сўзини қара! Мақсадинг нима, тентак? Ё чиндан ҳам ўша Олимжонга тегмоқчимисан?

Муқаддас. Олимжон акам ёмон йигит эмас, дада.

Собир ака. Ёмонми, яхшими, билмадим. Аммо у сенинг тенгинг эмас! Ўқимаган, культурсиз, қишин-ёзин ўйлагани пахта!

Муқаддас. Ўйлагани пахта бўлса ёмонми, дада? Ахир у шу ишни бир ўзи учун қилаётгани йўқ-ку!

Собир ака. Бўлмаса мен учун ишлар экан-да!

Муқаддас. Ҳа, сиз учун ҳам ишламоқда! Бутун мамлакатимизни яхши кийинтириш учун ишламоқда. У Неъматжондек пулнинг қули эмас, унинг мақсади кўп яхши мақсад, дада!

Собир ака. Хўп, хўп, илоҳим ўша мақсадга қоринларинг тўйсин!

Муқаддас. Мен ҳайронман, дада. Мен уни... Яхши кўрсам фақат сизнинг йўлингиздан бораман, деб ўйлаган эдим... Мен сиз-

нинг бунақа ўз-ўзингизга хиёнат қилганингизни билмас эдим... Ахир сиз илгари бунақа мансаб билан пулнинг қули эмас эдингиз-ку, дада. Қачондан бери ўзгариб қолдингиз?

Собир ака. Мен пулнинг қулиманми? Мен-а?

Қумри. Жон дадаси, ёлғиз қизингиз?..

Собир ака. Э, сен жим тур! Ўн беш йил уқитиб раҳмат ўрнига тўхмат эшитдим. Мен пулнинг қули эмишман-а! Пулга сотдинг дейди-я. Астоъфурулло!.. Мен сени пулга сотгунча кўчама-кўча тиланчилик қиламан, аҳмоқ!

Муқаддас. Сиз уларни билмас экансиз, оқ кўнгил экансиз, дада!

Собир ака. Ҳа, биз билмас эканмиз. Аммо сен жуда билимдон бўлиб кетибсан. Бор, билганингни қилавер. Аммо қайтиб кўзимга кўринма! Сендақа қизим йўқ! Кўзимдан йўқол!

Қумри. Вой, шўргинамга шўрва тўкилсин!

Деразадан Раҳбар кўринади.

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА
тўртинчи кўриниш

Неъматжонларнинг айвони. Айвоннинг олди узумзор. Эрталаб соат 7 лар чамаси. Парда очилганда Малика хола Неъматжоннинг кийимларини тозаламоқда. Уйдан уста Комил чиқади, бедананинг сайрашини кўриб тўхтайти.

Комил. Оҳ, оҳ, оҳ! Бай-бай-бай! Зап те- зотар бўптида!.. (*Устара чархлайди.*)

Малика. Кечаси ўғлингиз: „Мен турганча дадам қудага бориб келсин“ — деган эди, сиз бормадингиз ҳам, хўжайин турса яна жаҳл- лари чиқмасин!

Комил. Тўй масаласини кечаёқ устара- нинг тигидек қилиб қўйганмиз, хотин. Энди тайёрликни қилавер!.. Э-э... ақлинг етмайди- да, нодон! Ўғлинг бош бухгалтер, келининг галавной агроном! Колхоз ўзимизга қолди! Яна нимадан норозисан, лаббай?

Малика. Мол-дунё, деб юриб ёлғиз ўғ- лимни элу юрт олдида шарманда қилмасанг- из бўлгани. Бошда қўй, десам қўймадилар- инг!

Комил. Э-э... Сўзингни қара-я... Кеча қудамиз: „Ўғлингиздан ортиқ кимга ҳам бе- рамиз! Шунчаки замон ёшларники бўлгани-

дан кейин, қизимизни ўзидан ҳам бир оғиз сўрайлик, деб турибмиз" деди. Ҳаммаси готоп бўлган, хотин!

Малика. Эндиги ёшлар олдин ўзлари битишиб, совчини кейин юборишади. Сизларнинг қизни бу ёққа қўйиб, дадаси билан битишганларингдан қўрқаман! Замонага ярашмайди!

Комил. Ақлинг етмаса жим ўтирсанг-чи, нодон! Пул деган нарса дадаси тугул қизини ҳам ўйнатиб юборадия! Эй, бу ёққа бир қара, эрта-индин тўй, ёр-ёр:

Ёр-ёр ўлан, ёр ўлан,
Ўлан кўпдир, ёр-ёр.
Ўлан айтган тилинган,
Менга ўптир, ёр-ёр!

Малика. Қайдам, ишқилиб ўланингизнинг охири бахайр бўлсин, менинг бутун умидим ёлғиз ўғлимдан...

Ташқарида ит вовиллайди.

Комил. Чоп, хотин, қуданг келмоқчи эди, ўша бўлмасин тагин.

Малика чиқади.

Қанча права берманг, аёл аёл экан-у, эркак эркак экан. Шунга ҳам ақли етмайди-я! Ахир, Уста Комил госбанк эмаски, унга беш минг сўлковойни текин берса!

Рустам билан Малика кирадилар.

Рустам. Салом, уста ака!

Комил. Ваалайкум ассалом, ўғлим. Қани юқори ўтсинлар. Балли, болам! Соч-соқолдан

шикоят қилиб келиптилар-да, лаббай? (Чаққонлик билан стулни суради.) Марҳамат, ўтирсинлар.

Рустам. Раҳмат, уста ака, соч-соқолни бошқа бир кун оласиз, бугун Неъматжон билан икки оғиз гаплашсам деб кирдим.

Комил. Шунақами? Дустинг Неъматжон ҳали уйқудан турмаган эди, қандай бўлар экан?

Малика. Ҳозир уйғотаман. Атайин келипти, гаплашиб кетсин энди. (Уйга кириб кетади.)

Комил. Қани, бир червон бермасангиз, тўққиз сўлковой берибсиз-да, тўғрироқ ўтиринг, ўғлим!

Рустам. Гап пулда эмас, уста, вақт зиқ. Бир кун атайин келаман, дедим-ку. Барибир сиздан бошқага олдирмаймиз.

Комил. Аммо биз ҳам сизни нақ ўхшатиб қўямиз-да, ўғлим. Чунончи бошингизни устара билан қирмаймиз-у, дундиқчанинг момиқ қўллари билан силаб қўямиз, лаббай? Ҳа-ҳа-ҳа...

Уйдан пижама кийган Неъматжон чиқади.

Неъматжон. Э-э... Сенмисан? Аммо уйқуни ҳам белига тепдинг-да! Тинчликми ўзи?

Рустам. Тинчлик. Сенга битта илтимос билан келдим.

Неъматжон. Қанақа илтимос?

Рустам. Шунчаки ўзаро бир нарса эди...

Комил. Холис гап экан-да, лаббай? Хўп-хўп, ишқилиб яхши гап бўлсин! (Боққа чиқади.)

Неъматжон. Салом! (Кўришади.) Яна ўша гапми?

Рустам. Йўқ, бу ўша гапнинг давоми. Ахир ўз айтганингни қилиб, Муқаддасга совчи юборибсан-да!

Неъматжон. Менинг шунақа ўз сўзимда турадиган одатим бор.

Рустам. Мен ҳам сенинг олдингга келмас эдим, бироқ масала шундаки, Олимжон билан Муқаддас бир-бирни севишади. Сен буни билишинг керак.

Неъматжон. Бир-бирларини севсалар бўпти-да, менга нима дейсан?.. Аммо, мени кечирасан, дўстим, мен бунақа гапларга ишонмайман. Мен рашк деб аталадиган эскилик сарқитларига қарши йигитман... Менинг сенга берадиган маслаҳатим шуки, бировларнинг ишига даллоллик қилма!

Рустам. Олимжон даллолга муҳтож эмас. У ўзини ҳимоя қилолади! Бироқ гап шундаки, Собир ака сени... маъқул кўрар эмиш. Ҳозир жанжал бўлиб ўртага катта совуқчилик тушяпти... Ўзинг биласан, Муқаддас уларнинг ёлғиз қизлари. Шунинг учун мен уларнинг ўртасига бунақа совуқчилик туширмагин, деган илтимос билан келишга мажбур бўлдим.

Неъматжон. Э-э... бунақа баландпарвоз гапларни нима қиласан, дўстим! Яхшиси айниб қолишидан қўрқяпмиз, деб қўя қол!

Рустам (ўрнидан туради). Ўзингга ишонишинг яхши-ю, бироқ бунчалик катта кетма!

Неъматжон. Мени кечирасан дўстим, кўнглимга келган гапни яширмайдиган одатим бор: Муқаддас олий маълумотли қиз! Агроном!

Хуш. Олимжон ким? Олимжон унга... қандай рухий озиқ бера олади?

Рустам. Олимжон унга фақат соф юраги билан соф муҳаббатини беради, холос!

Неъматжон. Шу етармикин?

Рустам. Муқаддаснинг сенга берган жавобига қараганда етса керак! Неъматжон, сен нуқул олий маълумотингни пеш қиласан. Тўғри, Олимжон кекса онаси туфайли ўқий олмай қолди, лекин у эртаю кеч ишлади, тинмай янгилик ахтарди, қийинчиликларга бардош бериб келди. Катта бир академик Олимжоннинг ишига юксак баҳо бермоқда.

Олий маълумотлисан-у, лекин географияни билмас экансан! Қандай мамлакатда яшашингни унутма! Бизнинг мамлакатимизда кечаги чўпон, бугун фан доктори, пахтакор колхозчи — академик, оддий ишчи — инженер бўлаётганидан хабаринг борми? Ахир Олимжон учун ҳам, мен учун ҳам олий мактабнинг эшиги ёпилиб қолмаган-ку! Ўз дўстларингни кўп камситаверма!

Неъматжон. Нима, сен мени ўқитмоқчимисан?

Рустам. Керак бўлса ўқитамиз ҳам.

Неъматжон. Ёшлиқ қиласан, ука.

Рустам. Хўп, бўлмаса сен билан бошқа ерда гаплашамиз. Афтинг қийшиқ бўлса ойнадан ўпкалама дейдилар. (*Чиқади.*)

Неъматжон. А? бошқа жойда гаплашамиз? (*Бирпас ҳайрон бўлиб тургач.*) Дада! Дада дейман!

Комил (*чошиб кириб*). Лаббай, ўғлим? Тинчликми?

Неъматжон. Кеча Собир акага учраш-дингизми? Нима деган эди?

Комил. Бир гап борми?

Неъматжон. Собир ака нима деган эди деяпман сизга?

Комил. Қизиқмисиз, ўғлим? Қўлига беш минг сўлковой теккан одам нима дер эди? Хўп дейди-да! Бир гап борми?

Неъматжон. Билмасам! Рустам бир гап айтди, ростми ёлфонлигини ўзим ҳам билмай қолдим!

Комил. Сиз бунақа қўрқаверманг, ўғлим, сиз ким-у, у ким? Қиз деганни шунақа нози бўлади!

Неъматжон. Дадаси ноз қилса чорт с ним эди-ку, қизининг ноз қилгани куйди-ради-да, кишини.

Комил. Сабр қилинг, ўғлим. Сабр таги сариқ олтин, деган эскилар. Кеча тушда дўстим билан гаплашганмиз. Унинг сизни куёв қилишдан бошқа нияти йўқ. Аммо... пулдан яна жиндек қўшсак дейман, негаки, ҳарна яхши. „Пул бўлса чангалда шўрва“ деган эскилар.

Неъматжон. Майли, дада, гап пулда эмас, кўп бўлса Муқаддаснинг бу йил оладиган мукофот пулининг ярми кетар! (У ёқ-бу ёққа юради.) Бундай, дада: ҳозир бориб ишни битиринг. Пулни юзига бормасдан ишни битиринг! Гап шу!

М а л и к а киради.

М а л и к а. Чой қайнади, дамлайверайми, хўжайин?

Комил (Неъматжонга). Дамлайверсинми,

ўғлим? (*Маликага.*) Дамлайвер. Айтмоқчи итни боғладингми, хотин? Қуданг келса қо-
пиб олмасин, тагин? Қизини бермай қўяди-я!

Малика. Кўп ташвиш қилаверманг, текин бермаса пулга сотар! Тўрт минг сўм оздек яна минг сўм қўшибсиз-ку!

Комил. Ҳай, нодон, бу сўзингни бировга айта кўрма!

Малика. Нега айтмас эканман? Қудангиз яхши одам бўлса қизини пулга сотармиди?

Неъматжон (*ранги учиб*). Ая!

Малика. Қўй, бақирма, болам, менинг айтганимни қилганингда унинг қизига бунақа ялиниб юрмас эдинг! (*Чиқади.*)

Неъматжон. Бошида сизга бу нарсани ҳеч ким билмасин демаганмидим, дада!

Комил. Эскилар, сирингни хотинга айт-
ма, деб хўп тўғри айтган эканлар-да!

Малика қайтиб киради.

Малика. Ҳай, хўжайин, дўстингиз келди.

Комил. Уйга таклиф қилдингми, нодон?

Малика. Таклиф қилсам кирмади.

Комил (*ҳайрон бўлиб*). Нега кирмади-а?

Малика. Мендан сўрагунча чиқиб дўст-
ингиздан сўранг!

Комил чиқиб кетади.

(*Неъматжонга.*) Нега оғзинг очилиб қолди?
Ё қайнатангни кўрмоқчимисан? Бор, боққа
чиқ!

Неъматжон чиқиб кетади. Малика хола кўрпача
солади. Комил ака, Собир ака киради.

Малика. Омонмисиз, қуда, юқори ўтинг!
(*Чиқади.*)

Комил. Кирмайман деганингиз мени жу-

да хафа қилди-да, қадрдон. Токи бир оғиз бўлса ҳам шу ерда гаплашганимиз маъқул, лаббай? Қани, марҳамат қилсинлар.

Собир ака. Раҳмат, уста. Кўп илтифот қилиб уялтирманг, мен усиз ҳам уятли бўлиб келдим.

Комил. Нега унақа дейсиз, қадрдон? Ҳа-а, тушундим. Тушундим. Қанча айтманг эски тулкисиз-да. Ҳа-ҳа-ҳа... Хўп, хўп, колхозчилик, одам кўп. Туй қилгандан кейин беш минг сўлковой нима бўлади, лаббай?

Собир ака. Шунақа-ю, аммо...

Комил. Хўп дегандан кейин бўлди-да, қадрдон! Бизлар мингта сиз-биздан, битта жиз-биз аъло деймиз. Яна минг сўлковой берсак етар, лаббай?

Собир ака. Бу нима деганингиз, уста?

Комил. Бу ҳам озми? Сиз ҳам инсоф қилинг-да, қадрдон? Минг сўм қўшсак олти минг сўлковой бўлади-я!

Собир ака. Ҳовлиқманг, дейман, уста! Гап бор ахир!

Комил. Қанақа гап?

Собир ака. Қизим...

Комил. Қизингиз кўнмадими? Рост гапми? (*Қўлини силкиб.*) Сизни қаранг-а! Яна уялмасдан эркакман деб мўйлов қўйиб юришсизми? Рўмол ўранг-э!

Собир ака. Шошманг, уста.

Комил. Қўйинг, гапирманг! Мен сизни қадрдон деб юрибман-а? Ёлғиз қизи маданий жойга бориб, бахтли бўлсин деб юрибман-а? Ит қорнига сариёғ ёқмапти-да, лаббай?

Собир ака. Нима? Мунча ҳовлиқасиз? Хизматингизда, оғзингизга қараб гапиринг!

Комил. Хўш, бош бухгалтерга тегмасдан кимга тегар экан? Агроном ким бўпти-а?

Собир ака. Олдин бош бухгалтер нима-лигини билиб олинг. Кейин гапиринг. Бош бухгалтер деганингиз нари борса бир чўт қоқар-да!

Комил. Бўйингиз етмагандан кейин пуф сассиқ бўпти-да, лаббай?

Собир ака. Бўйи етмаган бизми, ё сизми, хизматларида!

Комил. Э, боринг! Қизингиз садқани ўғлим кетсин-э!

Собир ака. Ўғлингиз садқани қизим кетсин-э! Унақа чўт қоқарга берадиган қизим йўқ! Номард экан!

Комил. Ҳой, ҳой? Ким номард? Неъматжонми, лаббай?

Собир ака. Номард бўлмаса Зулфиядек қизни алдаб кетармиди?

Комил. Толган баҳонасини қаранг-а! Ундан кўра қизимни кўндира олмадим, деб қўя қолинг! Шунақа қиз менда бўлсин-чи, бўйинини узиб олай! Аммо ўз қизингизга кучингиз етмаса беш минг сўлқовойни кассага уриб нима қиласиз? Ундан кўра „бў“ денг!

Собир ака. Қўйинг! Сиздан ҳам, ўғлингиздан ҳам бўлдим! Мен содда эканман! Қизим ҳақ экан! Ақл ёшда эмас, бошда деган гап тўғри экан! Боринг! Сизга қиз тугул ҳовлимдаги товўғимни ҳам бермайман! (Чиқади.)

Ичкаридан Неъматжон, кейин Малика чиқади.

Неъматжон. Кўнмаган ким? Қизи бўлса керак, албатта.

Комил. Ўша-да!

Ташқарида ит новиллайди.

Комил (*Маликага*). Бор, қара!..

Малика чиқади.

Яна ким келди экан? Э, худо ўзинг обрў бергайсан...

Малика киради.

Малика. Қоровул келиб, сенга мана бу қоғозни бериб кетди. (*Неъматжонга хат беради.*)

Неъматжон (*хатни олиб ўқийди*). Йигирманчи август кеч соат саккизда комсомол ташкилотининг бюро мажлиси бўлади. Кун тартибида: „Комсомол аъзоси Неъматжон Комиловнинг маънавий қиёфаси...“

Комил. А? Бу нима дегани, болам?

Неъматжон. Дард дегани! энди нима қиламан?

Пауза, бедана сайрайди.

Малика. Бошда айтдим! Шарманда бўласанлар, дедим!

Комил. Ҳамма бало сендан!

Малика. Ҳа мен нима қилдим, жаҳлингиз чиқади?

Комил. Олти минг сўлковой пул бердик, деб сўз тарқатасан-у, яна нима қилибман, дейсан? Бу гапларинг раиснинг қулоғига етипти! Қиз ҳам розилик бермапти, нодон!

Малика. Ажаб қипти! Бошида айтдим, Зулфиядек қизни йиғлатманглар, кўз ёшининг уволига қоласизлар, дедим кўнмадиларинг. Пулни кўп топадиганини оламиз дедиларинг, илми баландни оламиз дедиларинг. Чиндан илми баланд экан, ўша қизнинг. Ажаб қипти.

Комил. Ҳой, нодон!

Малика (*қулоқ солмасдан*). Ажаб бўпти! Ўғлингизга ҳали бу ҳам оз! Бўлмаса Зулфия кимдан кам? Ҳусни деса ҳуснига суқингиз киради: қошлари қундуздек, сочлари сумбулдек бир пари! Уйга келса, уйнинг ишини, далага чиқса даланинг ишини гулдек яшнатади. Қандай қиз! Раҳмат демаган одам йўқ!

Комил. Э-э... кўп вайсамасдан қулоқ солсанг-чи, нодон! Гап бор!

Малика. Иш битипти-ку, яна нима дейсиз?

Неъматжон. Хўп аяжон, сиз айтгандай бўлсин: мен Зулфиягаёқ уйланаман. Лекин шундай бир тўй қилайликки, бутун қишлоқ ҳайрон қолсин! Мен эртагаёқ Тошкентга жўнайман. „Победа“ оламан! Мен Зулфияни ўзимнинг шахсий „Победа“мга миндириб келаман! Мен уни ипак билан шоҳига ўрайман! Дада, сиз Маҳмуд акага боринг, айтинг.

Малика (*бошини ғамгин чайқаб*). Ақлинг кирди-ю, ўғлим, бироқ кеч кирди. Ўйлаб қара, болам: шундай номаъқулчиликлардан кейин Маҳмуд энди сенга қизини берармикин?

Неъматжон. Мен Маҳмуд-пахмудингизни билмайман. Аммо Зулфия мени севади! Шундай севадики, унга менинг бироғиз сўзим кифоя! Боринг, дейман, дада!

Комил (*шошиб*). Нима дейман, ўғлим!

Неъматжон. Шу ҳафта ичи тўй денг!
(*Пауза.*) Энди ҳамма гап Зулфияда. Фақат. Зулфия мени қутқариши мумкин!..

Парда

ТЎРТИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ КЎРИНИШ

Колхоз боғи. Ўнг томонда павильон. Парда очилганда Қумри хола столдаги нарсаларни йиғиштирмоқда. Ташқаридан шов-шув, кулги овозлари эшитилиб туради:

Хайр, ўртоқ профессор!
Яхши боринг, Василий Иванович!
Раҳмат, дўстларим, хайр!

Собир ака киради.

Собир ака. Дўстимни жўнатдик, аяси.

Қумри. Вой, дадаси, дўстингиз жуда ҳам яхши одам экан - а?

Собир ака. Энди, хизматингда, илми катта-да, илми!

Қумри. Дадаси дейман, дўстингиз, Олимжонни жудаям мақтаб юборди-ю, иши яхши экан-да!

Собир ака. Пахтаси ўн беш кун олдин очилди-ю, уни мақтамасдан, хизматингда, мени мақтасинми? Аммо, ўзи ҳам академик билан нақ оғиз-бурун ўпишиб қолди-да!

Қумри. Ҳой, дадаси, қизингиз бир нарсани билар экан-да, ҳайтовур, шу йигит кўзимга иссиқ кўринган эди.

Собир ака. Мен ҳам ёмон кўрмас эдим, негаки, йигити тушмагур ўзимга ўхшаган, юрагида ўти бор!

Қумри. Айтсам ишонмайсиз, бироқ ҳалиги бош бухгалтерингизни бошдаёқ кўнглим суймаган эди, юзида „жиз“ этган уяти йўқ йигит экан! Эрталаб раисни қидирган бўлиб уйга келяпти-я!

Раҳбар. Олимжон, Муқаддас, Рустам, Раҳимжон ва колхозчи қиз-йигитлар кирадилар.

Раҳбар. Шундай қилиб, чинакам академик билан суҳбатлашишга ҳам муяссар бўлдиг-а, йигитлар?

1-йигит. Василий Иванович чинакам академикка сира ҳам ўхшамайди-ю опа!

Олимжон. Чунки академик деганда кўзойнак таққан, ҳамиша қовоғини солиб юрадиган салобатли одамни тасаввур қилиб ўрганганмиз-да!

2-йигит. Мен бундай хушчақчақ одамни ҳеч кўрмаганман!

1-йигит. Шўх-шўх сўзларини айтмайсанми? Сизга нима деди, Раҳимжон ака?

Раҳимжон. Дарров унутибсиз-да, у: „Сизни яхши қизлар севмайдилар, чунки яхши қизлар юрагида ўти бор йигитларни севадилар!“ — деди.

1-йигит. Агар профессор Фроловга ишонмасангиз, Муқаддасхондан сўранг дегани-чи?..

Раҳимжон. Профессор-ку, мени билмайди, лекин нега сиз ҳам шу гапни айтдингиз, опа? Энди мен юрагида ўти йўқ йигит бўлман-да, ҳосил учун курашмапман-да!

Раҳбар. Юрагида ўти бор, деб қийинчиликлардан қўрқмасдан янгиликлар ахтарадиган, олдига катта мақсад қўйиб ишлайди-

ган одамларни айтса бўлади. Юрагида ўти бор, деб мана Олимжонни айтса бўлади! Ахир нега сенинг пахтаг энди очила бошлади-ю, Олимжон эртага теримга киришади?

Сен боболаримизнинг тажрибаларини мақтаб юрган вақтингда Олимжон чигитни ушлаб экишдек янги метод ишлаб чиқди. Нега шундай? Чунки, унинг юрагида ўти бор! Баҳорда сен юз турли баҳоналар топиб, чигитни эски усулда эккан пайтларингда, у янги усулда экишдан қўрқмади! Мана энди унинг ҳамма пахтасини машина билан териб олишимиз мумкин. У одамларнинг меҳнатини осонлаштирди! Сен эса қўрқоқлик қилдинг, ҳеч бир янгиликнинг қийинчиликсиз бўлмаслигини тушунмадинг, Раҳимжон!

Собир ака. Энди, хизматингда, фан кўп ажойиб нарсга экан-да, ука! Мана, масалан, биз завхозмиз-у, аммо фанга жуда қизиқамиз-да!

Раҳбар. Йигит бўлсанг довюрак бўл! Бу фақат Раҳимжонга эмас, ҳаммангизга айтган сўзим. Қийинчиликлардан қўрқманглар. Ҳамиша улуғ орзу ҳавас билан яшанглар, тинмасдан ижод қилинглар!

Ҳамма. Раҳмат, опа!

Раҳбар. Хўп, энди кетайлик. Эртага терим нормасини бажариш учун бугун яхшилаб дам олиш керак!

Олимжон. Сиз дам олинг, опа, биз ҳали далага чиқамиз!

Рустам. Эртага шундай тўй қиламиз-ку, бугун ухлаб бўладими, опа?

Қумри. Ҳой, дадаси.

Собир ака. Тўй? Хизматингизда, қанақа тўй?

Раҳбар. Бу сиз ўйлаган тўй эмас, бошқа тўй, Собир ака!

Муқаддас. Эртага кўп йиллик меҳнатимизнинг биринчи мевасини татиб кўрамиз, бу тўй эмасми, дада? Сиз ҳам далага чиқинг, опа, ойдинда пахтазорнинг қандай сеҳрли бўлишини томоша қиламиз, майин шабаданинг ғўза баргларини шитирлатиб эсишини жимгина ўтириб эшитамиз...

Собир ака. Шоир экансан-ку, қизим!..

Раҳбар. Ҳар касбнинг ўз наҳъаси бор, Собир ака! Ҳар ким ўз ишида шоир бўлмаса, уни астондил севмаса, ундай иш зерикарли мажбуриятга айланиб қолади. Хўп, бунақа шоирона сўзлардан кейин ухлаб бўладими? Лекин мен бирпасга идорага бориб келай.

Олимжон. Биз сизни далада кутамиз, опа!

Ташқаридан Шералининг овози эшитилади.

Рустам. Эи Шер акам-ку!

Раҳбар (кулади). Биз уни Неъматжоннинг ўрнига қўймоқчи эдик, шунга бўлса керак!

Шерали киради.

Шерали. Шу ҳам иш бўптими — адолат ҳам керак-да! Мен сиздан буни кутмаган эдим, опа!

Раҳбар. Нимани кутмаган эдинг?

Шерали. Ўртоқ бригадир, жон ука, ўзингиз қутқариб қолинг!

Олимжон. Нима гап ўзи?

Ҳамма. Нима гап? Нима гап?

Шерали. Жон синглим, бир нарса денг, ҳамма умидим ёлғиз сиздан.

Муқаддас. Тинчликми, Шер ака, ўзингизни бир оз босинг!

Шерали. Тинчлик қаёқда, жон синглим? Қовурғага эндигина жир бита бошлаган эди, яна дала ишидан бўшатиб помбухликка ҳайдашармиш!

Раҳбар. Биз сени помбух эмас, главный бухгалтер қилиб тайинламоқчимиз. Арслоншер! Неъматжоннинг ўрнига сени қўймоқчимиз!

Шерали. Мени тинч қўйинг, опа! Унинг мансаби тугул бошидаги шляпасини қўшиб берсангиз ҳам, бош бухгалтер бўлмайман, опа! (Олимжон билан Рустамга.) Нима бало? Оғизларингизга толқон солиб олдиларингми? Нега индамайсанлар? Ё мен ёмон ишладимми? Дангасалик қилдимми?

Олимжон. Шер акам бизга оға бўлди, бригадамизнинг шеридан бизни ажратманг!

Рустам. Бутун бригада ёшлари номидан Шер акамни бригадада қолдиришингизни сўрайман!

Олимжон. Опа, Шер акам яхши ишлади, у моҳир сувчи бўлиб олди. Лекин энг яхшиси шундаки, у ҳаминиша кўнглимизга далда беради. Бизнинг олдимизда ҳали катта қийинчиликлар турипти. Шер акам бизга керак, опа!

Муқаддас. Ёшларнинг ишига бутун қалби билан ишонган, ёшларни шундай севган одамни бригададан олсак тўғри бўлармикин, опа?

Ҳамма. Шер ака бригадада қолсин, опа!
Илтимос қиламиз!

Раҳбар (кулиб). Йўқ-йўқ, мен правление-
нинг қарорини бузолмайман!

Шерали. Жон опа, айтганингизнинг ҳам-
масини қиламан! Ҳар куни икки юз килодан
пахта териб бераман, бу ҳам оз десангиз,
битта шеър ёзиб қўйган эдим, буни ҳам ўқиб
бераман!

Ҳамма. Шеърини эштайлик, опа! Шеъ-
рини эштайлик!

Раҳбар. Хўп, олдин шеърини эштай.
Шерали (ўқийди).

Очилди далада пахта,
Шоир, пахтангни мақта,
Пахтага қофия не десам,
Дедилар: ҳурмат тахта.
Азиз дўстим, Раҳимжон,
Пахангиз бўлди нимжон.
Дўппини ечиб беринг,
Кўриб қўйсин кенг жаҳон.
Чаман очилган пахта
Сизни кутар, ўртоқлар!
Илҳоми тошиб кетиб
Ғазал ёзди Арслоншер

Раҳимжон. Шеърингиздан тутуннинг ҳиди
келади-ю, Арслоншер!

Шерали. Шеъримизга тан бермасангиз
ҳам пахтамызга тан берсангиз бўлди, полвон!

Ҳамма. Энди шеъри учун қолдирамиз,
опа!

Раҳбар. Хўп, ёшлар илтимос қилса, мен
нима ҳам дейман!

Шерали. Яшанг, опа, бу яхшилигингизни унутмаймиз! Энди бизни чевар теримчиларнинг қаторида кўраверинг, опа!

Ҳамма чиқади, фақат Раҳимжон, Олимжон, Муқаддас қолади.

Раҳимжон. Олимжон, Муқаддас, тўхтанглар, мен сизларни табриклаб қўяй. *(Олимжоннинг қўлини олади.)* Аммо, мен бу ишни қасддан қилмаган эдим...

Муқаддас. Сизни ҳеч ким айблаётгани йўқ, Раҳимжон ака.

Раҳимжон. Мен ҳам сенлардек ҳосилни ошираман деган йигитлардан эдим... Хўп, майли, бу сўзларнинг энди фойдаси йўқ! Ўқи-маган эканман, ўрганмаган эканман, тушундим. Бўйнимга оламан! Хўп, хайр. *(Кескин бурилиб чиқади.)*

Олимжон. Чиндан ҳам Раҳимжонга офир...

Муқаддас. Василий Ивановичнинг сўзлари жуда каттиқ таъсир қилибди...

Зулфия кўринади.

Муқаддас. Зулфия келяпти. Мени излаб юрган бўлса керак, бирпас кутинг, Олимжон ака.

Олимжон. Хўп, гаплашинг. *(Чиқади.)*

Муқаддас. Зулфия, кел.

Зулфия. Мен... Сиздан кечирим сўраб келдим, опа, мен янглишган эканман...

Муқаддас. Мен сендан хафа эмасман, бу гапларни қўй!

Зулфия. Мен уни деб... Сизни ҳам, Рустам акамни ҳам хафа қилдим. Агар у келиб суқилмаганда биз бахтли бўлардик.

Муқаддас. Зулфия, азизим, хафа бўлма. Рустам ака сени ҳали ҳам унутган эмас, у сени ҳануз севади. Энди гап унда эмас. Агар сен севсанг...

Зулфия. Қўйинг, унақа деманг, у яхши йигит. Мен унинг тирноғига ҳам арзимайман... Ақлим бўлса шундай қилармидим. Ахир мен уни илгари севар эдим. Севганим учундир-да унутолмайман. Айниқса шу ойда уни кўп эсладим, фақат сиз буни унга айтманг.

Муқаддас. Нега энди? У тушунадиган йигит...

Зулфия (чўчиб). Йўқ. Йўқ! Унга ҳеч нарса дея кўрманг! Олдинроқ ўйлаб, ўзим шу фикрга келганимда ҳам бир сари эди. Энди яхши эмас, бошда мен уни хафа қилдим, севгисининг қадрига етмадим, энди қандай қилиб унинг юзига қарайман?.. Қўйинг нима бўлса ҳам бошимга тушганини ўзим кўраман...

Муқаддас. Майли, ҳозир бу гапларнинг фойдаси йўқ... Бир кун келиб, Рустам акамнинг муҳаббати соф муҳаббат эканига ўзинг ҳам ишонасан... Ҳозир менинг фақат битта илтимосим бор: ўзингни ишда кўрсат. Бу йил сен ишдан жуда совуб кетдинг. Шу яхшими? Ахир сен бултур колхозда энг яхши теримчи эдинг-ку!

Зулфия. Ҳаммасига ўзим сабабчи бўлдим. Мен ўшани деб ишдан ҳам совуб кетдим, ҳатто дўстларимдан ҳам ажралдим.

Муқаддас. Дўстларинг сени унутганлари йўқ... Майли, бу сенга катта сабоқ бўлди.

Фақат энди бу қайғу-хасратни ташла! Эр-тага бригадада терим бошланади. Ҳозир ҳам-ма колхоз ёшлари далада. Юр, сен ҳам биз билан бўл, эртага эса ўтган йилдагидек чевар теримчилар сафидан ўз ўрнингни ол, Зулфия!

Зулфия. Энди ишлайман раҳмат, опа!

Орқадан Неъматжон киради.

Неъматжон. Кечирасизлар... Гапларингга халақит бермадимми?.. Мен Зулфияни излаб келгандим, кечирасиз, Муқаддас. Мумкин бўлса икки оғиз гаплашсак...

Муқаддас чиқади.

Зулфия?.. Ярим ойдан бери йўлингизни пойлайман, сиз қарамайсиз. Охири шу ерга келишга мажбур бўлдим, бу ёққа қаранг, Зулфия! (*Зулфия қарамайди*). Майли, мени кўришни истамасангиз, қарамай қўя қолинг, ammo чин юракдан чиқадиган икки оғиз сўзга қулоқ солишингни сўрайман.

Зулфия. Сизда умуман чин сўз, чин юрак, чин муҳаббат деган нарса борми?

Неъматжон. Бор. Ахир Муқаддас келишидан олдин мен сизни севганлигимга шубҳа қилмасангиз керак. Ҳа, мен сизни севар эдим. Бутун қалбим билан севар эдим... Менга ишонинг, Зулфия, қандан қилиб шу ишни қилганимни ўзим ҳам яхши билмайман. Мен янглишдим, хато қилдим, қадрингизга етмадим... Бунга бўйнимга оламан. Фақат сиз ҳам тушунинг: ёшликда ким янглишмайди? Ким хато қилмайди, Зулфия! Мен ҳам ўз хатомни тушуниб, олдингизга бош эгиб келдим... Ме-

ни кечиринг, Зулфия, илгариги пок муҳаббатимиз ҳурматига кечиринг!

Зулфия. Мени сиздан гина қилади, деб ўйласангиз хато қиласиз! Қўйинг, мен сизнинг тенгингиз эмасман! Сиз бош бухгалтерсиз, институтни тамомлагансиз... (Мағрур.) ўзингиздақа кўп пул топадиганини олинг! Менга нима дейсиз? Мени тинч қўйинг... (кетмоқчи бўлади.)

Неъматжон (Зулфиянинг олдини тўсиб). Шошманг, Зулфия, наҳотки шу арзимас гуноҳимни кечирмасангиз? Ахир мен бу хатом учун озмунча қийналаётганим йўқ-ку! Мени ишдан олишди, комсомоллар мажлисига қўйишди, шарманда бўлдим! Бу озми, Зулфия? Наҳоятки раҳмингиз келмаса? Ахир, биз бир-биримизни севар эдик-ку, Зулфия!

Зулфия (ерга тикилганича секин). Севар эдик... Қўйинг, бу сўзни айтманг; Сиз менинг йўлимни тўсманг, менинг йўлим бошқа йўл!..

Неъматжон (Зулфиянинг орқасидан). Зулфия! Мен сизни севаман, Зулфия!

Комил киради.

Комил. Хўш гаплашдингизми, ўғлим?

Неъматжон. Ҳа, гаплашдим! Гаплашмасам яхшироқ бўларди!

Комил. Нега? Бу ҳам кўнмадими?

Неъматжон. Ҳа, кўнмади.

Комил. Қўяверинг, ўғлим, қиз зоти алҳамдиллло, қуриб қолган эмас. Худо хоҳласа ўзим сизга онаси ўпмаганини топиб бераман! Пул бўлса чангалда шўрва. Сиз ким-у, у ким? Шунча илмингиз, шунча давлатингиз туриб,

шу қизга ялинасизми? У бўлмаса, яна бошқаси-да!

Неъматжон. Қўйинг, дада, берган насиҳатларингизнинг пучга чиққанини кўриб турибсиз-ку, яна шу гапларни айтасиз!

Комил. Ҳали менинг насиҳатларим ёмон бўптими?

Неъматжон. Қўйинг, дада! Бошда ҳамма қилгиликни сиз қилдингиз! Пул бўлса чангалда шўрва дедингиз! Қани уша шўрва? Шўрва ҳам кетди, муҳаббат ҳам кетди, икки қўли бир тепа бўлиб обрў ҳам кетди. Қаранг, ҳамма тенгдошларимнинг кўзида севинч юзида кулгу, қалбида баҳор. Менинг-чи, менинг? Мен нима деган одам бўлдим? Энди нима қилишим керак?

Комил. Ҳали менга ақл ўргатадиган бўлиб қолдингми? Бор-е билганингни қил! (*Чиқади.*)

Челак кўтариб Шерали киради.

Шерали. Э, Неъматжон ука, ишлар чатоқ бўпти-да, эшитдим... Аммо хафа бўлманг, ука. Белингизни маҳкам боғлаб далага чиқинг! Обрў оламан десангиз, пахтада ишланг, ука. Тер тўкиб бир йил кетмон уринг, яна ўз мансабингизга минасиз! Аммо, кўнглингизга олманг, ука! Чин кўнглимдан насиҳат қиляпман... Хўп, денг!

Неъматжон индамасдан чиқиб кетади.

Аммо энди ўзинг ҳам шляпани олиб қўйиб, бир ўйлайдиган бўлдинг-да, ука! (*Чиқади.*)

Ўнг томондан Олимжон киради.

Олимжон. Муқаддас!

Муқаддас чиқади.

Гаплашдингизми?

Муқаддас. Гаплашдим.

Олимжон. Жуда яхши қилибиз. Зулфия-дек теримчи қизлар бизга жуда-жуда керак... *(Пауза.)* Шундай қилиб, эртага теримни ҳам бошлаймизми?

Муқаддас. Қўрқяпсизми?

Олимжон. Ҳа. Лекин, тўғриси айтсам, менинг умидим бундан ҳам катта эди... Мен янги сортни чиқардим, деб ўйлаган эдим... Нима ҳам қилардик, ишни давом этдирамизда, Муқаддас?

Муқаддас. Давом этдирамиз. Олимжон ака... Сиз хафа бўлманг, хафа бўлишга ҳақингиз йўқ. Ҳеч бир катта иш қийинчиликсиз бўлмайди...

Олимжон. Мен қийинчиликлардан қўрқмайман, айниқса ёнимда сиздек дўстим ва йўлдошим турганда нимадан қўрқаман, Муқаддас?.. *(Пауза.)* Дадангиз билан гаплашдингизми?

Муқаддас *(ерга қарайди)*. Гаплашдим. Мендан кейин Раҳбар опамлар ҳам гаплашдилар... *(Пауза, секин.)* Дадам тушундилар. *(Кулади)*. Тўғрироғи, гаплашиб юриб охири тушунтирдик, Олимжон ака.

Олимжон. Энди кампирни ишонтираверсам бўладими, Муқаддас... Нега индамайсиз *(Пауза.)* Сиздан қанчалик миннатдор эканлигимни қандай изҳор этишни билмайман!.. Шу кунларда мен сизни жуда кўп ўйлайман, Муқаддас.

Муқаддас (секин). Мен ҳам сизни кўп эсладим, Олимжон ака; сиз гўё ҳамма вақт ёнимда бўлиб, дадам билан... гаплашган вақт-тимда менга далда бериб турдингиз.

Олимжон. Муқаддас, жоним!

Муқаддас (кулади). Бир томондан шундай бўлгани ҳам дуруст бўлдими дейман, Олимжон ака?

Олимжон. Нега энди?

Муқаддас. Чунки, шу баҳонада Зулфия билан Рустам аканинг ўртасидаги англашил-мовчилик ҳам йўқолди.

Олимжон. Демак, тўй бирга экан-да?

Муқаддас. Ҳали Рустам акам у билан ботиниб гаплаша олса денг?

Олимжон. Тўй фақат шунга қараб турган бўлса, уларни ҳозир гаплаштирганим бўлсин! Юринг, далага чиқамиз. Шийпонда тарвуз бор, биттасини олиб қирга чиқамиз, ойдинда қишлоқни, пахтазорни томоша қиламиз!

Муқаддас. Юринг, Олимжон ака! (Қўл ушлашиб чиқадилар.)

Кўчадан қўшиқ айтган овозлар эшитилади... Боққа Собир ака, кейин Қумри хола киради

Собир ака. Қизинг ҳам бирга кетди, аяси.

Қумри. Қўяверинг, дадаси, ўзи шу йигитни яхши кўрипти — қаршилиқ қилманг.

Собир ака. Мен бир нарса дедимми, аяси? Айтяпман-ку, менга у йигит ёқади, деб, негаки ўзимга ўхшаб илмни севади!

Қумри. Вой тавба, бир ундоқ дейсиз, бир бундоқ дейсиз. Ўзингиз-ку, бош бухгалтерга берсам ҳам бераман, бермасам ҳам бераман деб қизингизни қанча йиғлатдингиз.

Собир ака. Э-э... сўзингни қара! Мен бош бухгалтерни мақтасам, сен аясининг латта-путтасини мақтаб бошимни қотирмаган-мидинг?

Қумри. Қайдан билай, дадаси, ўқимагандан кейин шунақа тушунмас экансан. Энди рози бўла қолайлик...

Собир ака. Хўп дегандан кейин бўлдида... Аммо қизингга айт: тўйни тезроқ қилишсин... *(Йўталиб олади.)* Бир невара кўрмасак бизга ҳам қийин...

Қумри. Айтаман, дадаси, шу бугуноқ айтаман... Умрингиздан барака топинг. *(Кузини артади.)*

Собир ака. Хўп-хўп. *(Қумрининг елкасини силайди.)* Ишқилиб, биздек бўлиб иттифоқ бўлишсин.

Қумри. Севишгандан кейин иттифоқ бўлишади, дадаси? Севиб қўшилганга нима етсин, дадаси...

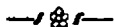
Собир ака. Тўғри, аяси, чин муҳаббатга етмас экан, эсингдами, кимсан Каримхўжанинг ўғлига тегмасдан мен билан қочганинда лоақал бошпанамиз ҳам йўқ эди. Ишқилиб биздек қўша қаришсин!..

П а р д а

АЙТСАМ ТИЛИМ КУЯДИ, АЙТМАСАМ-ДИЛИМ.

4 ПАРДАЛИ ДРАМА.

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР:

- Комил — 32 — 33 ёшларда, иқтисодий фанлар кандидати.
Дилбар — 23 — 24 ёшларда, унинг хотини.
Меҳри — 60 ёшларда, унинг онаси.
Юсуп — 42 — 43 ёшларда, унинг акаси.
Ҳури — 36 — 37 ёшларда, Юсупнинг хотини.
Раъно — 16 — 17 ёшларда, синглиси.
Ойша — 62 ёшларда, Меҳрининг онаси.
Эркин — 20 ёшларда Ойшанинги ўғли.
Муяссар — 26 ёшларда.
Умаржон — 30 ёшларда, Муяссарнинг эри.
Қурбонота — 65 — 66 ёшларда.
Азиз — 27 — 28 ёшларда.
Акрам — 27 — 28 ёшларда.
Чилдирмачи йигит

БИРИНЧИ ПАРДА

Янги, чиройли уйнинг айвони. Айвоннинг олди гулзор. Куз. Ўнг томондаги бир туп ўрикнинг япроқлари саргая бошлаган.

Парда очилганда Меҳри хола савзи тўғрамоқда,
Хури ўсма сиқмоқда.

Хури. Қўйинг, ая шулар келди-ю, уйимдан барака кетди. Бу уй ўлгур чойхонага айланди. Худонинг берган куни одам!

Меҳри. Одам бор жойга одам келади-да болам!

Хури. Тагин ҳаммаси қаёқдаги эзмачуруклар! Бурун Ширинхон билан Шакархонларни чақириб жиндек дутор-сутор қилиб яйраб олардик, энди ундан ҳам айрилдик.

Меҳри. Секинроқ гапиринг, болам, эшитса уят бўлади, ҳар нечук улар — меҳмон.

Хури. Улар меҳмон бўлса, мен малай эмасман. Керак бўлса юзларига айтаман.

Меҳри. Ҳой, болам...

Уйдан Дилбар чиқади.

Дилбар. Ҳалитдан савзи тўғраяпсиз, овқатга эрта эмасми, ойижон?

Меҳри. Комилжоннинг келишига тайёр бўлсин девдим. Эрталаб нонушта қилмай кетган эди, пешин бўлай деб қолди, ҳалиям домдараги йўқ, оч юрган бўлса-я?

Дилбар. Энди диссертациясини битирмагунча аҳвол шу! Уни биласиз-ку!

Меҳри. Диссертация ҳам бор бўлсин. Келганига ярим ойдан ошди-ю, ёзилибгина бир дам олмади!

Дилбар. Чин олим ўзини ўйламас экан, ойижон, фанни ўйлар экан! (Меҳри холани қучоқлаб). Тушунмайсиз-да, ойижон, яна бирикки йилдан кейин ўғлингиз доктор бўлади, иқтисодий фанлар доктори! Наҳотки қувонмасангиз, ойижон?

Меҳри. Ишқилиб тани-жони соғ бўлсин, худо умрига барака берсин. Қишлоққа келди-ю, баттар озиб кетди. Бир нарсадан хафами, билмадим, кечани-кеча, кундузни-кундуз демай ўйлагани-ўйлаган. Тагин ишдан қўли тегса-чи?

Ҳури. Худо билсин — далага чиқиб иш-лаяптими, ё пахтазорда бировлар билан беркинмачоқ ўйнаб юрибдими?

Меҳри. Келишмаган гапларингни ҳеч қўймадинг-да, болам!

Ҳури. Сиз нимани биласиз, ая! Қачон қараманг, ўша Муяссархон билан юргани-юрган! Бежиз дейсизми?

Меҳри. Юрса иши бордир.

Ҳури. Худо кўтарсин ўша ишни! Қўйинг, ая, биламиз: Муяссархонингиз институтда ўқиб юрган чоғларидаёқ Комилжонга хуштор экан-у, нима ҳам бўлиб теголмай қолган эмиш... Умар лапашангга тегиб қўйиб ҳали-

ҳали доғда эмиш... Эшитяпсиэми, Дилбархон — эҳтиёт бўлинг!

Дилбар. Маслаҳатингиз учун... раҳмат-у, бундан кейин бунақа гапларингизни қўйинг опа!

Ҳури. Вой, ҳа намунча энди! Туяга янтоқ керак бўлса бўйинини чўзар! Эр керак бўлмаса, менга қолса кўчага ташланг!.. Келинг, қўйинг, хафа бўлманг. шунчаки ҳазиллашдим-да. Яқинроқ ўтиринг, ўсма қўямиз!

Кўча эшикдан Раъно киради. Қўлидаги қопини четга отиб, ўзини стулга ташлайди.

Ҳури. Вой, мунча зарда қилмасангиз, ўргилай? Теримга бир кун чиқмасдан белингиз оғриб қолибди-да?

Раъно. Ҳамма гапирса ҳам сиз жим ўтиринг! Бел оғриқ, қандоқ бўлишини эртага ўзингиз чиққанда биласиз!

Ҳури. Мен теримга чиққан куним далага қизил қор ёғади, жонгинам!

Раъно. Кўрамиз! Акам мажлисда ваъда бердилар, энди чиқмай бўпсиз!

Ҳури. Акангиз кундуз нималар деганини кечаси унутиб қўяди! Кеннойингиз қошига ўсма-ю, кўзига сурмани бекорга қўяди дейсизми, ўргилай?

Меҳри. Ҳой, Ҳуриниса, сизга нима бўлди?

Раъно. Юсуп акам чизган чизигингиздан чиқмайди, биламан, бироқ бу гаплар Комилжон акамдан чиққан бўлса нима қиласиз?

Ҳури. Комилжон акангиз олдин ўз отинчасини чиқарсин, кейин бизга гапиради. (Дилбарга.) Ҳой, Дилбархон, сиз ҳам айтиб

қўйинг, куёвчангизга! Мошхўрдага қатик бўлавермасин! Келибдими, ё китобини ёзиб, тинчгина юрсин, ё олимлигини йиғиштириб қўйиб бригадир бўлсин! (Чиқади.)

Раъно (қотиб кулади). Ёлғон айтдим, ҳой кеннойи! Ҳазиллашдим!

Меҳри. Худо ўзи берган феълни ўзи ол-маса қийин экан-да, ўн беш йил бўлдики, мен насиҳатимни қўймайман, бу — ўз билганини! Сиз кўнглингизга олманг, болам.

Дилбар. Опамлардан гина қилмайман-у, Комилжон акамдан хафа бўласан, киши. Шу гаплардан нима фойда? Бекорга ҳамманинг кўнглини қолдиради!

Раъно. Қўяверинг, кеннойи, тўғри гап туққанингга ёқмайди, дейдилар. Юринг, анор еймиз! Юринг! (Боққа чиқиб кетадилар.)

Ю с у п билан А к р а м, кейинроқ Э р к и н киради

Ю с у п. Комилжон уйдами?

Меҳри. Йўқ, ўша эрталаб кетганича дараги йўқ.

Ю с у п. Оббо! (Акрамга.) Энди нима қила-миз?

Акрам. Ҳайронман.

Ю с у п. Келинингиз қани? Айтинг битта аччиқ чой қилсин!

Меҳри чиқади.

Акрам. Комилжон акам бўлмасалар чой ичиб ўтирамизми, отахон? Идорада қулинг ўргилсин шўрва „биқирлаб“ турибди. Ўзларидан ижозат бўлса, қирқ яшар мўйсафиддан биттасини олиб борсак, азбаройи жаннатнинг гаштини сурардик-а, Эркинжон?

Юсуп. Бу гапларни боя айтмайсанми, дарди йўқ кесак?

Акрам. Энди... Комилжон ака бўлса ишни тезроқ битирайлик девдим-да!

Юсуп. Шошма, нима гап ўзи? Намунча итдан қўрққан мушукдек титрайсан? Менинг тилим қисик жойим борми?

Акрам. Э, э, мен сизга шунақа дедимми, отахон? „Колхозга келар-келмас дангиллама уй солиб олди, ҳамма маблағни фойдасиз ишларга сарф қилди!“ деяётган мен эмасман-ку, мунча дағдаға қиласиз?

Юсуп. Тушунмаган нодонлар нималар демайди?

Акрам. Мен нима деяпман, ахир? Комилжон акамдек олим одамнинг шунақа олдиқочди гапларга учиб юрганига биз ҳам ҳайронмиз-да, отахон!

Эркин. Ҳа, энди акамга ҳам бир оғиз айтиб қўйинг-да, ўз иши туриб, бунақа майда гапларга аралашиб нима қилади?

Юсуп (*Эркинга*). Бўлди-бўлди! Гапни резинка қилиб чўзмасдан, машинангни гизиллатгин-у, уни дарҳол топиб кел. Мен идорада буламан! (*Кетади.*)

Акрам. Гап мана бунақа бўпти! Аммо ўзиям дамига ош пиширадиган отахонлардан-да! Қойилман-э! Қани, кетдикми, ё Раънохонни кутадиларми?

Эркин. Ишингиз борми?

Акрам. Ишимиз йўқ-ку, аммо „дўланани кўрганда тоғ эсингиздан чиқмаса“ деб кўрқяпман-да, акаси жонидан, донишманднинг думини буриб қўймаса ишлар олатасир бўлиб кетади-я, ўзингиз биласиз-ку, акаси айлансин?

Эркин. Нимани биламан?

Акрам. Ие, ҳали қорлар эриди, излар босилди, деб юрибман, денг? Бултур кассирлик чоғларида киссасига тушган муллажиринглар эздан чиқипти-да, яхши йигит? Қадамларини ўлчаб боссинлар, ҳа! *(Кетмоқчи бўлади.)*

Эркин. Тўхта!

Акрам. Ҳовурингиздан тушинг, акаси жонидан! „Туяни шамол учирса, эчкини осмонда кўр“, дейдилар-а! Ҳа! *(Кетади. Пауза).*

Эркин *(ўзича)*. Бултур киссага тушган муллажиринглар? Нима деяпти ўзи? Ё акам тўғрисидаги бояги гаплар ростмикан? Тўхта, Раънодан бир сўраб кўрай-чи? Раъно, ҳа Раъно!

Раъно киради.

Раъно *(Эркинни кўриб)*. Вой! *(Кетмоқчи бўлади.)*

Эркин. Раъно, тўхта, гап бор!

Раъно. Қўйинг! Ўша Шакархонларингиздан қолманг!

Эркин. Нега бунақа дейсан, Раъно? Билет олиб қўйишса нима қилай? Шунда ҳам сени кўришим билан ёнингга ўтдим-ку!

Раъно. Мен сизни чақирдимми? Ўтиравермайсизми ўшаларнинг олдида!

Эркин. Ҳатто орқангдан чиқсам ҳам қарамадинг... Тўғрисини айтсам, кечаги кино ҳам заҳар бўлди... Нега бундай қиласан, Раъно? Наҳотки менга ишонмасанг! Мен Шакархон тугул новвотхонни ҳам сенинг тирноғингга олмайман-а!

Раъно *(четга кулиб)*. Тирноғингга олмайман дейсиз-у, бирга ўтириб кино кўрасиз!

Эркин. Тирноғинг тугул бир боқишингга, бир табассумингга олмайман, Раъно! Буни биласан-у, яна мендан гина қиласан? Нега мени қийнайсан?

Раъно. Вой, қийналгингиз келмаса кетаверинг! Сизни биров ушлаб туриптимиз? Боринг, кетинг, кетинг!

Эркин. Йўқ, йўқ, энди кетмайман, урсанг ҳам кетмайман. Айт, қачон учрашамиз? Қаерда кутай?

Раъно (*лабини буриб*). Қаерда учрашамиз? Қаерда кутай? Шундан бошқани билмай-сиз! (*Яна кетмоқчи бўлади.*)

Эркин. Тўхта, Раъно... Наҳотки ярим соат бирга бўлмасак. Юр, машинада қишлоқни бир айланиб келамиз!

Раъно. Аям уришсалар-чи?

Эркин. Нега энди уришадилар. Акам юбордилар деймиз! Ростин билан ҳам Комилжон акамни топиб кел, деганлар. Юр, Раъно!

Раъно. Аям уришсалар ўзингиз жавоб берасизми?

Эркин. Бўпти! Сен учун ҳазрати азройилга ҳам жавоб бервораман! Энди кўнглинг тўлдими?

Раъно. Тўлгандай бўлди!

Эркин. Эркин севар Раънони,
Раънохон Эркинжонни,
Ярашгандир бўйлари,
Қачон бўлар тўйлари?

Раъно (*рўмолчаси билан уриб*). Мана тўйлари, мана тўйлари! (*Қувлашиб чиқадилар.*)

Патнус кўтариб Х у р и киради.

Хури. Вой, чой ичадиганлар қани? Хужайин! Ҳо хужайин! (Пауза.) Вой товба, одам деган ҳам шунақа бетайин бўладими? Бор-э! Сенлар ичмасаларинг супага гиламни тўшаб, ҳолваю новвотлар билан жоним учун ўзим ичиб олай! (Чиқади.)

Комил, Азиз, Курбон ота кирадилар.

Курбон (гапни давом этд риб). Энди... айтаверсак гап кўп, кўмир оз, болам... Бошда сайлов чоғида акангни афандининг сигиридан ҳам ошириб мақтаган биз эдик, болам, мана энди ҳамманинг олдида юзимиз шувут бўлди. Ишни эвламагани-эвламаган, ҳаммаёқни дабдаба қилиб, ошна-оғайнигарчилик билан базми яллага уриб кетди ю, бу тентак! „Ёмондан қоровул қўйсанг ёв етти бўлади“ деганларидек, Акрамдақа муттаҳамларнинг иши юришиб кетди-ку! Ҳаммасидан шунисига доғмиз-да, болам!

Азиз. Хуллас, ўшаларнинг тузоғига илиниб қолди-да, акажон!

Комил. У тузоққа илинса сиз қаёқда юрибсиз?

Азиз. Биз у кишига ишонган эдик, Комилжон ака! Ахир у кишини халқ ўзи райондан сўраб олган эди!..

Курбон. Э-э... айтсам тилим, айтмасам дилим куяди, болам! У тентак тушунса биз унга бамисоли отангдан қолган бир боғни ишониб топширган эдик. Отанг Қилич деса қиличдек йигит эди, аммо аканг ошпичоқ чиқди, болам!

Комил. Ошпичоқ чиқса, нега буни юзига айтмадиларингиз, отажон?

Азиз. Айтдик, Комилжон ака, қанча марта айтдик. Лекин у кишига дўстларининг аччиқ гапидан хушомадгўйларнинг тилёғламалиги аъло кўринса нима қилайлик?

Комил. Энди... ўзингиз партком бўла туриб, тағин шу гапни...

Қурбон. Хўш, партком бўлса нима бўпти? Бу партком бўлса, биз ревизия комиссияси бўламиз... Нима демоқчисан? Сен ҳам бундоқ масаланинг илдизига бир назар солгин-да, болам: акангни келганига энди бир йил бўлса, биз унга отамизга ишонгандек ишонсэк...

Комил. Нима бўлса ҳам бу гапларни олдинроқ қўзғаш керак эди-да, отажон!

Қурбон. Ие, қўзғамаганимизни ҳозир айтиб бердим-ку, болам!

Комил. Шу ҳам сабаб бўлдими, ота?

Қурбон. Бундан чиқдики, биз гуноҳкор-у, у киши бўлса оппоқ бўптилар-да!

Комил. Оппоқ бўлмаса иш чаппасидан кетганда келасизми? Мана энди нима қилай? У менинг ёлғиз акам бўлса...

Қурбон. Ие, ҳали паловнинг мойи тагида денг? Ҳали биз ҳам ўша оти улуғ, суфра-си қуруқлардан бўламиз денг? Балли, сиз-дақа йигитга! (Азизга.) Қани, юр ўғлим, „Султон суягини хўрламас“ деган гап тўғри экан!

Комил. Ота, ахир...

Қурбон. Йўқ, қуллуқ! Биз юракдаги дардимизни бир тўкай деб келсаг-у, берган жавобинг бу бўлса! Раҳмат сенга! Аммо бунни „сийлаганни сигир билмас“, дейдилар! Ҳа! (Чиқади.)

Азиз. Сиз тушунмадингиз, Комилжон ака. Мен ўзимни оқламайман. Ёшлик қилдим, у кишини тўғри йўлга сололмадим. Бўйнимга оламан. Лекин... хатони тузатсак ёмон бўлмас ахир? *(Пауза.)*

Комил. Хўп, мен ёрдамдан қочмайман. Лозим бўлса ўз ишимни — диссертациямни ҳам йиғиштириб қўяман! Бўлдими? Тагин нима дейсиз?

Азиз. Раҳмат! *(пауза.)* Комилжон ака, менимча ишни ревизиядан бошлаш керак. Ишнинг белига тепаётган одамлар бор. Колхозни улардан тозалаш керак. *(Пауза.)* Бошқа илож йўқ. Агар сиз ёрдам бераман десангиз, ишни шундан бошлаймиз, Комилжон ака! Комил *(ўйчан)*. Шунақами?

Азиз. Бошқа иложимиз йўқ!

Комил. Азиз, ревизия қиласанларми, йўқми — бу менинг ишим эмас, буни ўзларинг биласанлар. Лекин мен бунақа гапларни кутмаган эдим, шунинг учун акам билан бир гаплашиб кўрай.

Азиз. Жуда соз. Гаплашинг. Хайр. Отам кутиб қолмасинлар. *(Чиқади.)*

Комил ўйга чўмади. Дилбар киради.

Дилбар. Ие, қачон келдингиз? Айтмайсиз ҳам...

Комил. Қаерга ҳам борардим. Далаларни айландим. Акам билан бир гаплашмоқчи эдим — тополмадим...

Дилбар. ...Намунча дардини ичига ютган одамга ўхшаб гапирасиз?.. Тинчликми ўзи?

Комил. Тинчлик... Нима қилишимни билмай бошим қотяпти. *(Пауза.)* Диссертация

учун янги маълумотлар тўплайман, кўп яхши нарсаларни ўрганаман, деб келсам... аҳвол бу.

Дилбар. Колхозни айтяпсизми?

Комил. Ҳа... (Пауза.) Дадам ҳаёт вақтида бу райондаги энг яхши колхозлардан бири эди. Дадамдан кейин иш оқсаб қолгани учун халқ ўзи акамни райондан сўраб олган эди. У бўлса боши берк кўчага кириб қолганга ўхшайди. Бунинг устига колхоз иқтисодини ҳам билмайдиганга ўхшайди. Меҳнатни уюштириш устида ҳеч ўйламапти. Даладаги кетмончидан кўра хўжалик ишларидаги одамларнинг иш ҳақи ошиқ. Умуман ишнинг кўзини топмапти. Халқ орасида „дув-дув“ гап...

Дилбар. Нима бўлса ҳам бу ишга сиз аралашмай қўя қолнинг, Комилжон ака!

Комил. Бўлмаса нима қилай? У бир тўп хушомадгўйларнинг тузоғига илиниб қолганга ўхшайди. Шундай пайтда аралашмасдан ўз аравамни тортиб кетаверсам, унинг ҳоли нима бўлади?

Дилбар. Ўз ишингиз-чи? У қолиб кетадими?

Комил. Ўз ишимнинг ҳам бир боби барибир шу колхозга боғлиқ-ку, ахир!

Дилбар. Ишингиз тайёр бўлганда қайта бузасизми? Яна икки ой ишласангиз фан доктори деган унвон оласиз!

Комил. Тушуниб турибман. Ҳаммасига тушуниб турибман... Шунақа экан-да киши. Пичоқни сошқага уришга урар экан-у, ўзига келганда жони ширинлик қилар экан...

Дилбар. Қўйинг, Комилжон ака, сиз аралашманг, шу ишга. Биз тезроқ кетишимиз керак. Менинг ҳам у ёқда ўз ишим бор.

Комил. Мен аралашмасам бунинг охири нима бўлади? Дилбар, азизим, охири нима бўлади?

Ойша хола киради.

Ойша. Вой, холанг бўйгинангга қоқиндиқ, бормисан? Сени излаб келаётувдим яхшиям уйда экансан... (Дилбарга.) Омонмисан келин, Меҳриниса уйдами?

Дилбар. Боғдалар, чақирайми, холажон?

Ойша. Йўқ, Комилжон билан жиндай гаплашай, кейин ўзим чиқа қоламан.

Дилбар. Кетиб қолманг, холажон, чой тайёр.

Комил. Тайёр бўлса дамлай қолинг, жуда чанқадим.

Дилбар. Ҳозир. (Чиқади.)

Ойша. Ҳой, Комилжон, хотининг тасмадак-кина экан, илоҳим кўша қаринглар... Эсим қурсин, нима ҳам демоқчи эдим? Ҳа, уканг тўғрисида озгина гаплашсам девдим, айлансин холанг.

Комил. Нима эди?

Ойша. Эркинжонга шу шопир-попирлигини қўй десанг бўларди, холанг ўргилсин.

Комил. Нега энди?

Ойша. И-и... нимасини айтай. Шу ишга кирди-ю, уйга зиғирдек нафи тегмайдиган бўлди. Бултур идорада ишлаган чоғларида ажаптовур фойдаси тегиб турарди. Энди қитдай нафи йўқ.

Комил. Идоранинг нимаси яхши, ё маоши кўпроқ эканми?

Ойша. Билмасам. Ҳар нечук „бордан юқар, йўқдан нима чиқар“ экан-да, айлансин холанг.

Комил. Унақа бўлса бу тўғрида оғиз очманг, холажон!

Ойша. Ҳа, тинчликми ўзи?

Комил. Тинчлик-ку, лекин қўйинг, холажон, шу иши тузук...

Ойша. Нечук энди бунақа дейсан? Тинчликми ўзи? Вой-эй, қўрқиб кетибман-а?..

Умаржон билан Муяссар киради.

Умаржон. Салом! (*Кўришади.*) Омонмисиз, холажон? Бақувватмисиз?

Ойша. Ўзларинг омонмисизлар, айланайлар. (*Комилга.*) Булар ҳам бир нав дуруст, бири агроном бўлса, бири мол дохтури. Пичоқлари мой устида! Майли, омон бўл! Холанг қоқиндиқ, мен ўшанақасига кета қоламан! (*Чиқади.*)

Умаржон. Кампир нима деяпти, кампир?

Комил. Кампир шикоят қиляпти. Сенлардан шикоят қиляпти.

Умаржон. Э-э... шу гапларни қўйсанг-чи, дўстим!... Сенга ҳайронман-да, дунёда! Ўзинг танилган бир олимсан, кам-кўстинг йўқ. Бунақа ғалвали ишлар билан бош қотириб юргунча гаштингни сурсанг-чи, ошна, қишлоққа келдингми — дам ол! Чумчуқларнинг чуғур-чуғурини эшитиб, балиқ тут, ёҳуд мазза қилиб чўмил, кейин қаймоқни уриб, гулзорга кириб, оёқни осмонга қилиб, Дилбархоннинг қўлидан яхнани ичиб... „Олмани отдим отганга, сим калаватда ётганга...“ деб ётсанг-чи дўстим!.. Сендаги имкониятлар менда бўлса-ку, нима қилишимни ўзим билардим, (*Муяссарга.*) битта „Победа“ ни олиб-а, кампир?

Комил. Сенинг эс-ҳушинг „Победа“да ўхшайди!

Умаржон. Тилимни хўп қичитяпсан-у, лекин ёшликни эслаб, бир хурсандчилик қилайлик, деб келганда баҳслашиб утиргим келмайди-да? Дилбархон қани? Дилбархон! (Чиқади.)

Комил. Шошманг, Муяссар... Қурбон отанинг ҳалиги шийпонда айтган гаплари мени жуда гангитиб қўйди-ку?

Муяссар. Сиз кўп ташвишланаверманг, Комилжон ака. Ўзингиз ёрдам берсангиз, ҳалиям ишни йўлга солиб юбориш мумкин. Энди нима бўлса ҳам ўша гапларни тезроқ ҳал қилиш керак.

Комил. Билмадим. Мен бу гапларни олдинроқ қўзгамаганларингдан хафаман. Мен сизлардан хафаман, Муяссар.

Дилбар киради.

Дилбар. Салом, опа! Келинг! (Кўришади.) Гапларингга ҳалақит бермадимми?

Муяссар. Йўқ, йўқ, Комилжон акам мени уришаётган эдилар.

Дилбар. Нима ҳақлари бор экан сизни уришишга?

Комил. Мен Муяссархонни эмас, колхоз агрономини уришяпман!

Дилбар. Сиз бу ерга ҳамма билан уришиб кетиш учун келганга ўхшайсиз!

Боғдан Умаржон билан Ҳури киради.

Умаржон. Қўйинг шу гапларни! Ҳалиям бир чўқишда ўнта қизни қочирингга ярайсиз-у, тагин ёшимни яшаганман дейсиз?

Хури (*кулиб*). Секинроқ гапиринг, Муяс-сархон эшитса аразлаб кетиб қолади!

Кўча томондан Эркин билан Раъно киради.
Раънонинг кўзларига ғам чўккан.

Эркин (*Комилга*). Ие, биз сизни қидира-вериб бормаган жойимиз, кирмаган боғимиз қолмади-ю, сиз бу ерда юрибсиз? Акамни курдингизми?

Комил. Йўқ.

Эркин. Ие, қизиқ бўпти-ку!

Хури. Ўша кирмаган боғларга бир ўзингиз бордингизми? Ё Раънохонни ҳам бошлаб бордингизми, яхши йигит?

Раъно. Қўйинг, шу гапларингизни!

Хури. Вой, боғларда бирга юришга уялмайсиз-у, гапирса уяласиз! (*Кулги, боққа таклиф қилиб.*) Қани азиз меҳмонлар, марҳамат қилсинлар!.. Ҳой, Эркинжон, бугун акажонларинг билан кеннойиларинг бир яйраб кўнгил очишмоқчи бўлишибди, ўйин-кулги ўзингдан бўлади-да, айланай!

Эркин. Кеннойиларим учун етса мол, етмаса жон, опа! (*Дарров икки қўлига икки пиёла олиб ўйнаганча Дилбарнинг олдига боради.*)

Қошинг қораси ювса кетарми?

Сенингдек тоза гул боғда битарми?

Сенингдек тоза гул боғда битганда

Сўраб борсам боғбон мента сотарми?

Хури. Жон! Кеннойинг бўйингга қоқиндиқ бўлсин! Йигит бўлсанг шўх бўл, шўх бўлманг йўқ бўл! Кошки, энди мен Раънохондек

Ёш бўлсам-у, сенга ошиғ-у беқарор бўлиб қолсам! (Кулги.)

Эркин. Оҳ, унинг савобига ким етарди, кеннойи! (Кулги.)

Раъно. Боринглар-а! (Боққа қочиб чиқиб кетади. Кулги.)

Ҳури (Эркинга). Ҳа, у боғларга бирга бориб, бу боғдан қоласизми, яхши йигит? Чопинг кетидан!

Эркин (қизларга тақлид қилиб). Вой-эй, мунча уялтирасиз кишини! (Кулги.)

Умаржон. Энди шундоқ кетаверайликми, ё бир пиёла чой-пойларинг борми?

Ҳури. Комилжон билан Дилбархон — меҳмон. Ўзларинг бошлай қолинглар.

Эркин (боғ эшикка бориб). Марҳамат, маданият ва истироҳат паркиннинг эшиги очилди..

Умаржон. Рухсат этасиз, Дилбархон (қўлтиқлаб олади.)

Дилбар. Комилжон ака, тезроқ чиқинг!

Ҳамма чиқади. Уйга кириб пижама кийиб чиққан

Комил кўчадан кирган Юсупга учрайди.

Юсуп (пичинг отиб). Бизни излаб юрган эмишсиз?

Комил. Ҳа, сиз билан бир гаплашмоқчи эдим, ака. ўтирайлик

Юсуп. Аканг билан ҳам гаплашар экансан-да!

Комил. Нега бундай дейсиз, ака?

Юсуп. Нега дейди-я?.. Ўн йил бўптики, гаплашмоқ тугул, бир оғиз: „ака, аҳволингиз қандай“, деб сўрамадинг! Ўзингизни бўлса беш йил бўптики, энди кўрдик! Институтни

битирдинг, олим бўлдинг, уйландинг, аммо на аямдан, на мендан маслаҳат сўрадинг?

Комил. Уйланишда телеграмма юбордим—бормадиларинг!...

Юсуп. Отамдан қолган ёлғиз акамга маслаҳат солиш ўрнига тўғридан-тўғри уйланиб қўя қолдим, дегин? Балли, ука! (Пауза.)

Комил. Бу хатомни бўйнимга оламан. Кечиринг, ака...

Юсуп. Хўп-хўп, мен сендан гина қилаётганим йўқ, шунчалик гап келганда айтдим-да!.. Ишқилиб қўша қаринглар!.. (Пауза). Хўш, гапир, нима демоқчисан?

Комил. Қалай, ишларингиз тузукми, ака?

Юсуп. Худога шукур! (Пауза.) Бор гапинг шуми?

Комил. Йўқ, яъни...

Юсуп. Бўлмаса кўп чўзмасдан гапинг пўст калласини айтиб қўя қол! (Пауза.) Хўш?

Комил. Ака, мен сизни раис бўлганингизни эшитиб чин юрагимдан қувонган эдим. Шунча одам сизга ишонч билдиргани учун севинган эдим...

Юсуп. Хўш?

Комил. Мен, халқ дадамдан қандай миннатдор бўлса, сиздан ҳам шундай миннатдор бўлади, деб ўйлаган эдим.

Юсуп. Хўш?

Комил. Мен ҳатто бу ерга келаётганимда диссертация учун янги маълумотлар тўплайман, деб ўйлаган эдим.

Юсуп. Калтароқ қил!

Комил. Кечирасиз, ака, юзига айтганингиз заҳри йўқ дейдилар, ишларингиз сирти ялтироқ, ичи қалтироққа ўхшайди, ака!

Юсуп. Шунақа дегин?

Комил. Сиз чорва қайси аҳволда эканини, бир литр сут ё битта тухум колхозга қанчага тушаётганини...

Юсуп. Менинг тухум санашга фурсатим йўқ, ука. Тагин қанақа гапинг бор?

Комил. Ахир раис бўлгандан кейин...

Юсуп. Тагин қанақа гапинг бор?

Комил. Гап шуки, сиз колхоз иқтисодини ўрганмабсиз. Меҳнат унумдорлигини ошириш, меҳнатни яхши ташкил қилиш тўғрисида ҳеч ўйламабсиз. Даладаги кетмончидан чойхоначилар билан омборчилар кўпайиб кетибди. Сиз фақат дабдабали ишлар билан овора бўлиб қолибсиз, ака!

Юсуп. Бундан чиқдики, яхши боғ, яхши идора қуриш айб экан-да! Қишлоқни обод қилсак...

Комил. Ободончиликка ҳеч ким қарши эмас, ака, мен фақат бу ишларни план асосида, халқ билан бамаслаҳат қилмабсиз дейман, холос. Сиз ҳозирча қуруқ довруққа берилиб кетганга ўхшайсиз!

Юсуп. Шунақа довруқ ҳам керак, иним! Колхозни обрўси учун керак: обрў бўлса...

Комил. Демак, бу кайф-сафо, базми яллалар ҳам...

Юсуп. Кайфу сафо ҳам керак! Одамлар билан муомала қилиш учун керак! Баъзан ишни ўринлатиш учун керак, шу нарсалар!

Комил. Лекин бу йўл билан на иш юришади, на сиз обрў оласиз, ака! Колхозда шундай имкониятлар бўла туриб...

Юсуп. Доно гап! Китоб гапи! Аммо колхозни бошқариш — бу идорада ўтириб китоб

ёзиш билан баравар эмас, иним. Турмуш бошқа, китоб бошқа. Колхозга бугун ўғит керак, эртага машина, индинга ғишт керак. Аммо муомалани ўрнига қўймасанг, ғишт ту-гул, ошқовоқ ҳам ололмайсан, ошқовоқ ҳам.

Комил. Гапингизга қараганда, устасининг қўлига тушибсиз ака, жуда устасининг қўлига тушибсиз!

Юсуп. Нима демоқчисан? Гапни кўп айлантирмасдан очигини айтиб қўя қол!

Комил. Демоқчиманки, ойни этак билан ёлиб бўлмайди. Бу йўлнинг охири вой бўлади, ака! Бу йўл...

Юсуп. Бўлди ука, раҳмат. Тўғрими, йўқми—аммо мен ўз қорнимни ўйлаб қилаётганим йўқ, бу ишларни! Халқ раҳмат дейдими, йўқми—буни ҳам келажак кўрсатади! Гап тамом.

Комил. Бунинг охири нима бўлади, ака?

Юсуп. Гап тамом! Сен билан кўп жиқиллашиб ўтиришга фурсат йўқ. Теримга кетяпман. Аммо шуни билиб қўйки, агар сен бунақа айтмаган жойга йўнмаган таёқ бўлиб, менинг обрўйимни ерга урадиган бўлсанг—яхшилик кутма мендан! Гап шу! *(Кетади.)*

Комил. Демак... Азиз ҳақ экан. *(Пауза.)* Бунинг охири нима булади?

Ўйга чўмади. Боғда чилдирма қаттиқроқ янграйди.
Ашула барала эшитилади.

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

Катта боғнинг хилват бурчаги. Япроқлари сарғая бошлаган олма дарахтларининг тагига стол ва стуллар қўйилган. Шовқин-сурондан узоқ бўлган бу хилват жойда Комил баъзан ўзининг илмий ишлари билан шуғулланади.

Парда очилганда аста-секин тонг отади, боғда булбуллар сайрашади, дарахтларнинг учларида қуёшнинг илк нурлари ялтирайди. Кечаси ишлаб ўтириб, бошини столга қўйганича ухлаб қолган Комил жон уйғониб кетади. Ерга тушган чертёжларни йиғиштиради.

Комил жон *(булбулларнинг овозига қулоқ солиб)*. Вой-бўй, булар жуда авжига чиқипти-ю! *(Пашшахонада ухлаб ётган Дилбарга кўзи тушиб.)* Ие, бизни уйғотадиган ўртоқнинг ҳолига бир қаранг! *(Пашшахона томон бориб.)*

Ол хабар ул сарви ноз уйқусидан турганмикин?

Ногоҳ турган бўлса туш-муш ҳам, сўранг кўрганмикин?

Дилбар *(чўчиб уйғонади)*. Вой, шоирлик муборак бўлсин!

Комил. Қуллуқ. Энди қойилмисиз? Бу хушнуд нағмалардан бенасиб бўлманг, деб атайин уйғотдим, бир эшитиб қолинг!

Булбулларнинг овозига қулоқ соладилар.

Дилбар. Вой-эй, бугун булбулларнинг тоза илҳоми қайнаган кун экан-да!

Комил. Кошки эди бунинг ёнига бир чойнак аччиқ чой бўлса.

Дилбар. Илтифотингиздан ўргилай! Булбулни баҳона қилгунча самоварга олов ташлаш учун уйғотдим, деб қўя қолсангиз бўлмасмиди?

Комил. Йўқ-йўқ.

Дилбар (кулиб). Боринг, боринг ювининг! Азизимни кўнгли чой тилайди-ю, биз самоварга олов ташлашга эринармидик-а? (Чиқадилар.)

Олмазор орасида Эркин пайдо булади: у ёқ-бу ёққа аланглайди, кейин бедана бўлиб сайрай бошлайди. Шу заҳотиёқ чап томондан Раъно пайдо бўлади, қулоқ солади, лекин бедананинг қайси томонда сайраётганини аниқлай олмайди. Шу вақт дарахтзордан Эркин чиқади.

Раъно. Вой, сизмисиз?

Эркин. Ҳа, мен... хўш, гаплашдингми?

Раъно. Ким билан?

Эркин. Ким билан буларди? Акам билан бир гаплаш демаганмидим?

Раъно. Нима дейман? Нима деб гаплашман.

Эркин. Майли, хоҳламасанг гаплашмай қўя қол, ревизия ҳам тамом бўлди.

Раъно. Тамом бўлди? Нега индамайсиз?

Эркин. Нима ҳам дейман! У лаънати мени ҳам тузоққа илинтирганга ўхшайди!

Раъно. Вой, энди нима булади, Эркинжон ака, нима бўлади?

Эркин. Билмасам! (*Уйдан Комилнинг овозини эшитиб.*) Мен кетдим. Кечқурун боғда кутаман!

Раъно (*ёлғиз*). Дамига илиндим... Энди нима булади, аяжон? Мен нима қиламан?

Боққа кириб кетади. Чап томондан ҳўл сочларни сочиққа артиб, Комил киради, стулга ўтириб, чўтуради, ёзади. Бир оздан кейин бир товоқ қаймоқ билан нон кўтариб Дилбар киради.

Дилбар. Олдин нонушта қилиб олинг, кейин ишлайсиз...

Комил. А?.. Қаймоқ емайман. Менга бир чойнак аччиқ чой беринг... Ҳа, айтмоқчи Муяссар келса тезроқ бу ёққа юборинг.

Дилбар. Келишлари керакмиди?

Комил. Ҳа, кузги экинларни бирга планлаштирмоқчи эдик. Идорада одам кўп, шовқин. (*Соатига қар.б.*) Негадир кечикяпти...

Яна ишга киришади, Дилбар хиёл тикилиб тургач, индамасдан чиқади. Бир оздан кейин Муяссар киради.

Муяссар. Мумкинми, Комилжон ака!

Комил. Келинг, Муяссар! (*Кўришадилар.*) Бу далаларнинг картасими?

Муяссар. Ҳа. (*Кўлидаги қоғозни столга ёзади.*) Ўзингиз нима иш қиляпсиз?

Комил. Кечаси „Янтоқ тепа“га сув чиқариш йўлларини планлаштирдим. Қийин эмас. Битта бульдозер учун бир ой иш, вассалом!... Ҳамма ҳаражатларни бир йилда қоплайди. Таёқ ташласангиз, одам унадиган ерлар!..

Муяссар. Биладан...

Комил. Билганингиздан нима фойда? (*Пауза.*) Гапирсам эски гапни қўзғадинг дейсиз, гапирмасам ишларингизнинг маззаси йўқ...

Умаржон бўлса фермани танқид қилганим учун ҳалигача мендан хафа бўлиб юрипти.

Муяссар. Мен хафа бўлмайман. Қанча уришсангиз ҳам майли. Ишқилиб бундан кейин ишлар юришиб кетса бўлгани.

Комил. Сиз шундай қилиб енгасиз... Хўш, кузги экинларни қандай плаилаштирдингиз?...

Столга эгиладилар. Ҳури киради.

Ҳури. Комилжон! Сизни телефонга чақиришяпти!

Комил. Ким?

Ҳури. Райкомдан...

Комил. Мен ҳозир... (Чиқади.)

Муяссар. Келинг, опа...

Ҳури. Баҳузур ўтираверинг. (Лабини буриб.) Тавба! (Чиқади.)

Боғ томондан Умаржон киради.

Умаржон. Учрашув учун жуда ажойиб, шонрона жой белгиланган экан-да, хоним?

Муяссар. Вой? Бу ерга мени ҳақорат қилгани келдингизми?

Умаржон. Сиз-чи? Хилват бир боғда ёт йигит билан суҳбат қуриб ўтиришингиз мен учун ҳақорат эмасми?

Муяссар. Биз ишляяпмиз, ахир!

Умаржон. Шунақа денг? Сизга қолганда идорада жой қуриб қолибдида! Лекин ишлаш учун келган киши юзини эркак одамнинг юзига қўйиб, хушторлардек сирлашиб ўтиргани қанақаси?...

Муяссар. Бу қандай тухмат? Нималар деяпсиз?

Умаржон. Тухматми, йўқми, ammo мен у билан юришингизни истамайман! Мен ўз акасини ревизия қилиб, тирноқ остидан кир қидириб юрган одамдан яхшилик кутмайман.

Муяссар. Бўлмаса у нима қилсин? Камчиликларни кўриб туриб кўз юмсинми? Шунда тўғри бўлармиди сизнингча?

Умаржон. Шунақа денг?

Муяссар. Секинроқ...

Чой кўтариб Дилбар киради.

Дилбар. И, Умаржон ака, осмондан тушдингизми?

Умаржон. Салом, Дилбархон, салом! Шундоқ бир айланиб келувдим...

Дилбар. Жуда яхши... Ўтиринг, мен ҳозир яхши-яхши узумлардан узиб келаман. *(Кетади.)*

Умаржон. Шунақа денг? Ҳали эримнинг оёғини чалишлари ҳам тўғри денг?

Муяссар. Қўйинг, шу гапларни, Умаржон ака! Ўз ишини йиғиштириб қўйиб, кечаю кундуз шу колхозни ўйлаётган, акаси учун изтироб чекаётган бир одам тўғрисида бунақа гапларни айтишга қандай тилингиз боради? Бу гапларни бировлар эшитиб қолишидан сиз уялмасангиз, мен уяламан!

Умаржон. Муяссар!

Муяссар. Қўйинг. Қолган гапингиз бўлса уйга борганда айтарсиз! *(Кетади.)*

Бир чойнак чой кўтариб Дилбар киради.

Дилбар. Вой, Муяссар опам қанилар?

Умаржон. Опангиз кетди... Комилжон акангизга айтиб қўйсангиз бўларди, ҳар бир

Йигитнинг ҳам ўзига яраша иззат нафси бўлади... Студентлик чоғимизда биз билан юрган моҳипайкарлар Комилжон акангизга салом ҳам бермас эди! Энди у киши олим! Колхозни гуллатиш тўғрисида план чизяпти! Ҳамма унинг соясига салом беради: Раҳмат! Планни мен ҳам туза оламан! Мард бўлса ўзи ишлаб кўрсин. Ҳа! (Чиқади.)

Дилбар. Билган эдим, ҳаммани ўзига қарши қўйишини билган эдим. Тўхта, у кунни опамлар ҳам шу гапни айтувдилар. Наҳотки чин бўлса, йўқ, йўқ, у бундай пасткашликка бормайди. Лекин бу тўполонлар... яхшиликка олиб бормайдиганга ўхшайди...

Комил хиради.

Дилбар. Нимага чақиршибди? Тинчликми?

Комил. Ревизия тўғрисида... И! Муяссар қани?

Дилбар. Умаржон ака... олиб кетдилар.

Комил. Нега?

Дилбар. Нега эканини тушунмайсизми?

Комил. Йўқ... Наҳотки рашк қилса?

Дилбар. Рашк қилса нима бўпти? Агар мен... бирорта йигитнинг боғига бориб, у билан ёлғиз ўтирсам... сиз рашк қилмайсизми?

Комил. Қизиқ гапларни топасиз-а?

Дилбар. Йўқ, бу қизиқ гап эмас, ҳақ гап! Мен рашк қилаётганим йўқ, фақат — қурқялман. Ахир мен ўзимни эмас, фарзандимизни...

Комил. Кечиринг. Дилбар, буни унутиб қўйибман. Қани, менга бир қаранг. Энди айтинг: исмини нима қўямиз?

Дилбар. Боринг!

Ойша билан Меҳри киради.

Ойша. Комилжон борми?

Комил. Келинг, холажон.

Ойша. Атайин келдим. (Дилбарга.) Сен чиқиб тур, келин. Эрингла ишим бор. Қолган гапинг бўлса, кечаси гаплашиб оларсан!

Дилбар чиқади.

(Меҳрига). Нимага турибсан, ўтир! Ё ўзинг туққан болангдан ўзинг қўрқасанми? (Комилга) Қани, энди айт-чи, садағанг кетай: бунақа тўполон кўтаришдан мақсадинг нима?

Комил. Қайси тўполонини айтасиз?

Ойша. Тағин бунинг „Туя кўрдингми — йўқ“ қилиб ўзини гўлликка солишини қара! Мен сендан аканг билан холаваччангни ребиз қилишдан мақсадинг нима дейман, тентак?

Комил. Аввало бу ревизияни мен қилаётганим йўқ...

Ойша. Қўй, қўй, аврама мени...

Комил. Қолаверса... сиз аралашиб нима қиласиз бу ишга?

Ойша. Ҳа, нега энди аралашмас эканман, жоним?

Меҳри. Секинроқ гаплашинглар, опажон!

Ойша. Сен суқилма бу гапга! Опа сўзлаганда сингил деган жим туради. (Комилга.) Ё аканг билан ёлғиз холаваччангни авахтига қаматиб, ўрнига савзи-пиёз экмоқчимисан, тентак?

Комил. Уларни бунақа бўлади, деб сизга ким айтди? Ё Эркинжон ножўя ишлар қилармиди? Сиз буни билармингиз?

Ойша (*чўчиб*). Ҳой, бунча бақирасан? Эсхушинг жойидами? Ножўя ишдан худо сақласин, тентак!

Комил. Бўлмаса ташвиш қилманг... Бу ревизия бировларни қаматиш учун эмас, колхознинг аҳволини билиш учун бўлаётган ревизия...

Ойша. Ҳа-а... бунақа дегин, айлансин холанг?

Комил. Шунақа, холажон, шунақа...

Ойша. Бунақа бўлса майли-я... Ҳой, садаганг кетай. машойиҳлар: „бол ушлаган бармоғини ялайди“, деган нар, булар ҳам сал-пал жиннилик қилишган бўлса, кўп ҳовлиқма! Эшитялсанми? Мен тўғриман деб, мен ҳалигидақа, нима эди, билимдонман, д б тентаклик қилиб юрма! Ёлғиз ҳолангнинг ёлғиз боласи-я? Нақ буваларингнинг арвоҳига соламан а, ўргилсин холанг!

Комил. Хўп, бўлади...

Ойша. Бор гапим шу, холанг қоқинлиқ. Мен кетдим...

Меҳри. Сиз бораверинг опа, мен ҳозир орқангиздан чиқаман.

Ойша. Чой-пойга овора бўлма — розиман. Бироқ сенга ҳам айтиб қўй: бу тентагинг бир нарсга қилалиган бўлса борми, нах ота-бобомизнинг арвоҳига соламан а? (*Чиқади.*)

Меҳри. Жуда мушкул бўлди-да, болам?

Комил. На чора? Шундай қилмасак бўлмайди, ая! Бошқа иложимиз йўқ...

Меҳри. Билмадим. Ҳар нечўк, сен ёшсан, мен бўлсам қаридим... Кексайган чоғимда ўғлимнинг бошига оғир савдо тушса нима қиламан? (*Кўзига ёш олади.*)

Комил. Кўп ташвишланаверманг, ая, ҳаммаси ҳал бўлади. Қўйинг, умидсиз бўлмайлик...

Меҳри. Ишқилиб ревизиянг тезроқ битақолса кошкийди. Оғир гапни эшитгандан ҳам, кутган ёмон экан.

Комил. Бугун тугаши керак. Раънони айтиб юборинг, хат ёзиб берай — идорага бориб келсин...

Меҳри. Икки ўртада қизимга ҳам жавр бўлмаса гўрга эди! Тентагимнинг Эркинжонда кўнгли борга ўхшайди...

Комил. Унга ҳалитдан севгини ким қўйибди!

Меҳри. Билмасам... Ҳайтовур ўқишга киролмай қайтиб келгандан бери... Шу гапнинг учи чиқиб қолди...

Комил. Ўқишга киролмаса ишламайдими?.. Далада терим кетяпти-ю, ҳаммамиз уйда ўтирибмиз! Уят!.. Хўп, айтиб юборинг, ўзим бир гаплашай!..

Меҳри чикади.

Комил (*у ёқ-бу ёққа юради*). Умидсиз бўлмайлик, ая, умидсиз бўлмайлик.

Ўтириб хат ёзадн, Раъно киради.

Раъно. Буйруғингизга биноан келдик, ўртоқ фан кандидати!

Комил. Жуда яхши. (*Тикилиб қарайди.*)

Раъно. Буйруғингизни бажаришга тайёрман!

Комил (*Тикилишда давом этиб*). Кўриб турибман...

Раъно (*қизара бошлайди*). Буйруғингизни кутаман!

Комил (*кулиб*). Мунча шоширасан одамни? Балки озгина гапим бордир сенга?

Раъно. Мэрҳамаг.

Комил. Шошма, ўтир... Аввало... мен сени қандай яхши кўришлигимни биласан-а?

Раъно. Сўз бошини қўя қолинг!

Комил. Оббо сени-эй! Шошириб қўйдинг-ку, одамни! (*Пешонасини артиб.*) Сендан бир нарсани сўрамоқчиман, синглим! Сен... Эркинжонни... танийсан-а?

Раъно. Қайси Эркинжон? (*Тескари бурилиб.*) Йўқ, умримда биринчи эшитишим!

Комил. Демоқчи эдимки... уни яхши биласанми? Яъни, унинг қандай яхши фазилатлари борки, сенга, масалан... хуш келадиган демоқчи эдим...

Раъно. Унинг хуш келадиган ҳеч бир фазилати йўқ! Битта ҳам хуш фазилати йўқ-ку шунда ҳам менга... Хуш келди! Шу! (*Кетмоқчи бўлади.*)

Комил. Шошма, қани, кўзларингни арт. Тез, нима, мен сенга ёмон гап айгдимми?

Раъно. Қўйинг, мен сиздан гина қилаётганим йўқ! Фақат... Мени тинч қўйинг! Тинч қўйинглар мени! (*Йиғлаб чиқиб кетади.*)

Комил. Демак — севар экан!.. (*Пауза*) Беғалва бошимга ғалва ортди... (*Пауза*) Умидсиз бўлмайлик, ая, умидсиз бўлмайлик...

А к р а м киради.

А к р а м. Ҳурматли олимимизга оташин саломлар! Ҳар секунди бир дунёга арзирлик қиммат баҳо вақтларини олганимиз учун кечирсинлар. Арзимаган бир савол билан илтифот этдик!

К о м и л. Хўш?

А к р а м. Ижозат бўлса ўтирсак?

К о м и л. Марҳамат.

А к р а м. Раҳмат. (*Ўтиради, папирос уза-
тади.*)

К о м и л. Раҳмат, чекмайман.

А к р а м. Демак, арзимаган бир савол...
Аммо шу саволга ўтишдан олдин жиндек
бир фантазия қилиб олишга ижозат берса-
лар?..

К о м и л. Майнавозлик сизга кетмас экан,
ука! Муддаонгизни айтиб қўя қолинг!

А к р а м. Йўқ, кечирасиз, нега энди фанта-
зия қилиб кўрмас эканмиз? Тафаккуримиз
сизникидек ўткир эмас-у, аммо биз бечора
ҳам умримизда бир марта хаёл денгизида су-
зиб кўрайлик-да, акажон! Хўш, фараз қилай-
ликки, сиз бошлаган ревизия натижасида
колхозда арзимаган, масалан... йигирма-ўттиз
минг сўм пул-у, яна бир иккита майда-чуйда
нарсалар йўқ бўлиб чиқсин...

К о м и л. Масалан...

А к р а м. Арзимайди... Бир тоннага яқин гу-
руч, бир оёғи ерла бўлса, бир оёғи гўрда
турган беш-олтита қўй-қўзичоқ, холос!

К о м и л. Арзимагани шу бўлса, арзийдигани
қанақа бўлади?

А к р а м. Ўзлари томондан сабр қилинса,
ўртоқ фан кандидати! Ҳозирча биз фақат
фараз қиляпмиз... Фараз қилайликки, шу арзи-
маган нарсалар етишмасдан қолди-а?

К о м и л. Хўш?

А к р а м. Шунда... бизга тайёрлаб қўйил-
ган қулинг ўргилсин меҳмонхоналарга фақат
биз борармиканмиз, ёки бошқа баъзи бир

ҳурматли акамлар ҳам бориб қолишармиканлар? Масалан...

Комил. Ўз акангиз ҳам бориб қолмасмиканлар демоқчисиз-да?

Акрам. Ақлингизга қойилман-а, мулла ака! Олим номини бекорга олмаган экансиз!

Комил. Хўш, яна қандай арзимаган саволингиз бор?

Акрам. Вассалом!

Комил. Бу қанақа сурбетлик? Бу қанақа сурбетлик дейман, сизга? Ё „қўрққан олдин мушт кўтарар“ қилмоқчимисиз?

Акрам. Ким? Биз қўрқамизми?

Комил. Бўлмаса мени қўрқитмоқчи экансиз-да! Тузоққа акамни илинтиргангиз оздек, энди мени ҳам илинтирмоқчи экансиз-да?

Акрам (*ўрнидан туриб*). Кечирадилар. Ҳурматли олимимизни қўрқитиш фикри етти ухлаб тушимизга ҳам кирган эмас. Биз фақат фараз қилиб кўрайлик дедик, холос.

Комил. Фараз қилишга ҳали ёшлик қиласиз. Ўша ўқитган домлангизга бориб тагин пича сабоқ олиб келинг!

Акрам. Шунақа денг? Марҳамат. Бизга барибир. Аммо... қадамингизни уйлаб босишни маслаҳат берардим, ўртоқ фан кандидати. Токи бизга ҳозирланиб қўйилган оромбахш меҳмонхоналар ҳурматли акангизга совуқлик қилади! У кишининг ревматизмлари бор, ҳа!

Чиқади, Д и л б а р киради.

Дилбар. Яна нима жанжал?.. Вой сизга нима бўлди, юзингизда қон қолмабди!

Комил. Ўзим... Асаб... (*Сув ичади.*)

Дилбар. Ўзингизни ўзингиз эговлаяпсиз, Комилжон ака. Бу ерда нервингиз ҳам бузилади, соғлигингизни ҳам йўқотасиз... (*Тусатдан ялиниб*). Қўйинг шу ишларни. Кетайлик. Комилжон, кетайлик!

Комил. Кеча нима деб келишган эдик!

Дилбар. Фақат ўжарлигингиздан бўляпти бу иш! Қўйинг шу ўжарлигингизни! Кетайлик, Комилжон ака!..

Комил. Қўйинг, Дилбар, ақалли сиз қийнаманг мени! Ақалли сиз тушунинг: гап оиламизнинг ор-номуси тўғрисида кетаётганда, шу топда акамнинг тақдири ҳал бўлаётганда, мен қандай ташлаб кетаман?

Дилбар. Кошки шунда биров сизга раҳмат деса! Ҳамма сиздан норози, уйда ҳар куни жанжал, уриш!..

Комил. На чора, Дилбар? Ҳамма норози деб кетиб қолсак буларнинг ҳоли нима бўлади! Жарга қулаб тушаётганини кўриб туриб қўл чўзмасак, тушунмайди деб кўз ўгирсак— нима деган одам бўламиз? Улар тушунмаса сиз тушунасиз-ку, Дилбар?

Дилбар. Қўйинг, сиз боя холамнинг гапини эшитмадингиз. Нақ... арвоҳларга соламан деди-я!

Комил. Ана холос! Институтни битирган ўртоқнинг гапини қаранг.

Дилбар. Мен... арвоҳларга ишонаман демайман, фақат...

Қурбон ота билан Азиз кириб келади.

Комил. Келинг, ота, келинглари... ҳозир ўзим бормоқчи бўлиб турувдим... (*Кўришадилар. Дилбарга.*) Бир чойнак чой қилинг.

Дилбар чиқади.

Ревизияни тамом қилганга ўхшайсиз, ота?

Қурбон (*ерга қараб*). Тамом қилдик болам, тамом қилдик.

Азиз. Актларни кўрасизми? (*Столга қўяди, Камил истар-истамас варақлайди.*) Пулнинг ўзидан олтмиш мингдан ошиқроқ.

Комил. Олтмиш минг?!

Азиз. Ошиқроқ. Олтмиш икки минг!

Комил. Йўғ-э!

Қурбон. Кошки энди бир азамат топилса-ю, бир уриб бу аҳмоқ калланинг қатиғини чиқарса! Менинг ўрнимда бошқа биров ревизия комиссияси бўлса-ку, соқолини битталаб юлардим. Бу соқолни ким юлади, ким?

Азиз. Сизнинг фикрингиз тўғри чиқди. Баъзи соҳаларда меҳнат ҳақининг ошиқ тўланишида гап бор экан! Қилинган ишнинг дарағи йўғ-у, пул берилди, деган қулоч-қулоч ведомостлар бор!

Қурбон. Бошқа ишларга уриб юборилган аванс пулларини айтмайсизми? Тағин бу пулларнинг ҳаммаси қурилишга сарф бўлган эмиш-а? Уятсиз муттаҳамлар!..

Комил. Сизларга ҳайронман! Шу ерда туриб...

Қурбон. Э-э... бизни қўй, болам! Акангни хушомадгўйлар қандоқ чалғитса, аканг ҳам бизни шундоқ чалғитди, болам!.. Майли, энди бу гапларнинг фойдаси йўқ. Биз-ку, оқсоқ қўйга ўхшаб, пешиндан кейин маъра-япмиз. хўш, бу ишга сен нима дейсан, болам?
(Пауза)

Комил. Мен нима ҳам дердим, ота? Ҳайронман...

Қурбон. Дардинг бўлса ичингга ютма, болам, касалини яширсанг иситмаси ошкор қилади!..

Комил. Мумкин бўлса олдин акам билан тагин бир гаплашсам. Мен сизларга ишонмайман демайман, фақат...

Азиз. Узр сўрамай қўя қолинг, Комилжон ака, наҳотки тушунмасак, тушуниб турибмиз. Бу ишнинг бўлишига ёлғиз Юсупжон акам айбдор эмас, мен ҳам айбдорман...

Комил. Гап унда эмас, мен акамдан анигини сўраб билсам дейман. Эҳтимол...

Қурбон. Маъқул гап. Гаплаш, хўп энди бизга ижозат берсанг — далага борсак, нима бўлса ҳам биз теримнинг бошида бўлайлик, терим оқсамасин деяпмиз-да, болам?

Комил. Тўғри, ота, тўғри.

Қурбон. Бай-бай-бай, ўзи ҳам уятга қолди, бизни ҳам уятга қолдирди-да! Энди қайси юз билан халққа қараймиз? Нима деймиз? (*Чиқади.*)

Азиз (*тўхтаб*). Кечирасиз, план масаласи нима бўляпти — бир гаплашсак...

Комил. Кейин, ука, кейин.

Азиз. Кечирасиз. Хайр. (*Чиқади.*)

Комил. Хўш, энди нима қиламан? Кампирга нима дейман? Бошда чиндан ҳам аралашмай қўя қолсам бўларкан шу ишга!... (*Пауза*) Энди нима қилиш керак? Акам ўзи қани? (*Чиқади.*)

Хури кириб жаҳл билан чойнак-пиёлаларни йиғиштира бошлайди.

Хури. Худо кўтарсин, сендақа олимни! Илми-ҳикматинг зўр бўлса бировларнинг иши-

га суқмақошиқ бўлавермасдан китобингни ёз ўтириб. Хотининг бўлса эртаю кеч нолигани-нолиган! Уйим ёқмаса шаҳрингга кет! Чақириб келган биров борми, сенларни?

Юсуп, кейин қўрқа-писа Акрам киради.

Юсуп (*Хурига*). Комил қани?

Хури. Билмасам! Худди мен еб, у қуруқ қолгандек қовоғидан қор ёғиб чиқиб кетди-ю!

Юсуп. Бировни юбор, тез чақириб келсин!

Хури (*чиқаётиб*). Ёлғиз укасига сўзи ўтмайди-ю, менга дағдаға қилишини қаранг! (*Чиқади.*)

Юсуп (*Акрамга*). Ўтир!

Акрам. Гапнинг очиги, укаларини кўришга кўзим учиб тургани йўқ, отахон! Ҳалиги гап. Шу топда қил кўприкнинг устида қилтиллаб турибмиз!

Юсуп. Оғиз меники деб гапиравермасдан ўтир! Хўш, энди айт: қўрқитмоқчимисан мени? Қўрқоқ деб ўйладингми Юсупни? Чучварани хом санабсан! Сен ўйлаган чумчуқ юраклар мен эмас, ҳа!

Акрам. Шунақами? Жуда соз! Биздан нима кетди? Кўп бўлса беш йил беришади! Белни маҳкам боғлаб бир киришсак беш йиллик ишни икки йилда қойил қилиб ташлаймиз-у, ўйнаб-кулиб қайтиб келаверамиз. Аммо изнинг аҳволингиз қандоқ бўлар экан-а, отахон! Белингизни уқалаб қўядиган одам топилмай қолмасин, отахон?

Юсуп. Ҳали мени ҳам ўзимга шерик қилмоқчиман дегин?

Акрам. Ие, ҳали сутдан оқ, мусичадан уволман денг? Баҳорда идора қуришда левий бўлган муллажиринглар эсларидан чиқибдида, отахон?

Юсуп. Менинг киссамга эмас, контор қуришга кетган у пуллар!

Акрам. Демак, сиздан эмас, контор жанобларидан сўрар эканмиз-да, у пулларни? Сиз тоза қизиқчи экансиз-у, ҳа-ҳа-ҳа!.. Б. нақа қизиқчилики бу ерда қилаверинг-у, аммо бошқа жойда эҳтиёт булинг, жон ака! Бунақа қизиқчилик учун...

Юсуп. Сен кимни ҳақорат қиляпсан, аблаҳ!

Акрам. Товба қилдим, отахон! Мендан ўтган бўлса — кечиринг! Аммо бургага аччиқ қилиб кўрпага ўт қўйиб юборманг, жон ака! Бунақа катта хўжаликда олтмиш минг кимга кетиб кимдан келмайди? Ёр-биродарлар бор. Ёрдам қилишади. Фақат Комилжон акани кўндирсангиз бўлгани! Овора қилмаса бас. Шунга кўндиринг, жон ака!

Юсуп. Кўзинг ёмон, сенинг кўзинг. Кўриб турибман — яна бир балони ўйлаб турибсан!

Акрам. Жон ака!

Юсуп. Бас! Гуноҳкор бўлсам ўзим жавоб бераман! Халқ олдида жавоб бераман!

Акрам. Яхшилики билмасангиз менга нима? Худога шукур, ҳали билакда куч, белда қувват бор. Беш-олти йил ишласак ишлабмиз-да! Мен фақат сизга ачинаман. Мусофирликда номлари ўчиб, суяклари бошқа юртларда қолиб кетмасин дейман, холос...

Юсуп. Сен аблаҳ!..

Акрам. Хўп, акажон, биз кетдик... Қулинг ўргилсин меҳмонхоналарда учрашиб қолгунча

саломат бўлсинлар! (*Кетаётиб тўхтайди.*)
Жон ака, ўзингизга ўзингиз пичоқ урманг.
Кечирасиз... (*Чиқади.*)

Ю с у п ҳолсизланган ҳолда ўзини креслога ташлайди.

Ю с у п. Биздан ҳам пича хато ўтипти-да!
Лекин улар пашшадан фил ясашяпти! Йўқ,
бунақаси кетмайди, мен ўз қорнимни ўйлаб
қилмадим бу ишларни! (*Ўйга чўмади.*)

К о м и л киради.

К о м и л (*секин*). Ака?

Ю с у п. А? Ҳа, сенмисан? Хўш, энди кўнг-
линг тўлдими? Акангни ўғирлигини фош қилиб
хурсанд бўлиб ялла қилиб юрибсанми?

К о м и л. Бир-биримизга ҳадеб ништар ура-
вермасдан чин кўнгилдан бир гаплашайлик,
ака! Ахир бунинг ҳаммаси сизнинг мана шу-
нақа ўжарлигингиздан, ўз бошимчалигингиз-
дан бўлган. Ақалли энди ташланг бу қайсар-
лигингизни? Биз ҳам ака-укага ўхшаб бир
гаплашайлик, ахир!

Ю с у п. Қуллуқ. Мен билан гаплашадиган
бўлсанг олдин комиссияга бориб айт!

К о м и л. Нима дейман?

Ю с у п. Нима дейишингни ҳали билмай-
санми?

К о м и л. Ака! Нималар деяётганингизни
бир ўйлаб кўринг. Ахир, мақсад ишни йўлга
солиб, шу колхозни...

Ю с у п. Колхоз шу олтмиш мингга қараб
қолгандир!

К о м и л. Гап унда эмас-да, ака! Гап шун-
даки...

Ю с у п. Бас! Фалсафа сотишни мен ҳам
биламан! Аммо турмуш фалсафа, колхоз

диссертация эмас, бу оддий нарсага сенинг ақлинг етмаса, ақли етадиганлар бор! (*Чиқаётиб Меҳрига тўқнашади.*)

Меҳри. Тағин қандай жанжал? Сенларга нима бўлди, болаларим!

Юсуп. Нима бўлганини ана у маҳмадонангиздан сўранг! Хушxabари бор — айтиб беради! (*Чиқади.*)

Меҳри. Ўзи нима гап? Ревизиянг битдими?

Комил. Битди.

Меҳри. Тинчлик эканми? Нега индамайсан?

Комил. Йўқ... Акам бировларнинг тузоғига илинганга ўхшайди.

Меҳри. Қанақа тузоқ, нималар деяпсан, болам?

Комил. Муттаҳамларнинг тузоғи, ёмон тузоқ!..

Меҳри. Энди нима қиламиз, болам? Энди нима бўлади?

Комил. Нима бўлишини ўзим ҳам билмай қолдим..

Меҳри. Нималар қилиб қўйдинг? Қариган чоғимда бошимга яна қанақа савдо тушди, болам? (*Комилни қучоқлайди.*)

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

Шинамгина безятилган меҳмонхона. Меҳмонхонанинг бир эшиги ҳовлига қарайди, биттаси кўчага. Иккита эшикнинг бировидан боққа чиқиш мумкин, бировидан ҳовлига.

Парда очилганда Юсуп ака стулда хаёлга чўмиб ўтирибди. Ҳури жаҳл билан кийимларини йиғиштирмоқда.

Ҳури. Яна уялмасдан эркакман, деб мўйлов қўйиб юрибсиз. Туғишган укангизга сўзингиз ўтмаса, дўппи кийишни ким қўйди сизга? Ундан кўра рўмол ўранг!

Юсуп. Бўлди-да, энди! Миямни қоқиб қўлимга бердинг-ку!

Ҳури. Кошки сизда мия қолса-ю, мен қоқсам! Ҳаммасини арзандангиз қоқиб бўлди-ку!

Юсуп. Бугун мен бу ердан кетаманми, йўқми?

Ҳури. Олдин мен кетаман, кейин сиз?

Юсуп. Ҳуриниса!..

Ҳури. Кетаман дедимми — кетаман. Бу савил уйда ё укангиз туради, ё мен!

Юсуп. Бургага кек қилиб, кўрлага ўт қўясанми?

Хури. У бурга эмас, ёқамизга ёпишган бир боло-ю!

Юсуп. Нима бўлса ҳам менинг жигарбандим, укам!

Хури. Ҳалиям мен кетиб жигарбандингиз қоляпти-ку, яна нима дейсиз менга?

Юсуп. Ўн беш йил бир ёстиққа бош қўйиб, энди бошимга мушкул тушганда бунақа қиласанми? Эгилган бошга қилич кўтарасанми?

Хури. Қўйинг, айланай хўжайин! Гапирманг! Усиз ҳам ёниб битган юрагимни бадтар ўртаманг! Шу топда ўзим хит бўлиб турибман. Деганим деган, ўша қузғун кетмагунча уйингизни елкамнинг чуқури кўради! (*Эшикда Меҳри холага тўқнашади.*)

Меҳри. Бурунгилар „қайтиб келадиган эшикни қаттиқ ёпма“ деганлар, болам.

Хури. Қўйинг, ойи, ақалли сиз пушти-паноҳ бўлармикансиз, десам, ўшанга қушилиб оёқ чаласиз! Сиздан ҳам бўлдим! (*Чиқади.*)

Меҳри (*орқасидан*). Нима ҳам дейман? Илоҳим худо сенга ҳам фарзанд бериб, бу кўргиликлар сенинг ҳам бошингга тушсин, болам. Бошқа сўзим йўқ! (*Пауза.*)

Юсуп. Мана, хотиндан ҳам айрилдик!

Меҳри. Нима қилай, бу ҳам бўлса пешонангга битган бир кўргилик, болам. „Яхши хотин эрни эр қилади, ёмон хотин ер!“ деб бекор айтмаптилар!

Юсуп. Сизга ўша эркатойингиздан бошқа ҳамма ёмон, ҳамма!

Меҳри. Қорани қора дейман-да, болам!

Юсуп. Ҳамма қора, ёлғиз ўша оқ! Қуллуқ!

Меҳри. Унга ҳам осон эмас...

Ю с у п. Осон бўлмаса суқма қошиқ бўлмасдан, ўз кавишини тўғрилаб юрсин!

Меҳри. Бунақа тажанглик қилавермасдан ақл билан иш қил, болам.

Ю с у п (*тўсатдан ўрнидан туриб*). Энди нима қилишимни ўзим биламан!

Меҳри. Болам!

Ю с у п. Ўзим биламан.

Раъно киради.

Раъно. Қаёққа кетяпсиз, акажон? Биз нима қиламиз? Айтинг, биз нима қиламиз?

Ю с у п. Қўрқма, оппоғим, ўзим озор чексам чекамани, аммо сен озор чекмайсан!

Комил билан Дилбар кирадилар.

Ю с у п. Пашшадан фил ясади-я, фил! (*Чиқади.*)

Комил. Тагин нима гап? Сиз нега йиғладингиз, ая?

Раъно. Аямнинг нега йиғлашларини билмайсизми?

Комил. Раъно, синглим...

Раъно. Қўйинг! (*Тескари бурилиб секин йиғлайди.*)

Комил. Мен ҳамма тушунмаса ҳам сен тушунарсан, деб ўйлагандим. Ёшсан, комсомолсан.

Раъно. Комсомолга жигар керак эмас экан-да?

Комил. Агар мен ҳам шу жигарни ўйламаганимда бу ишни қилмас эдим, сенинг бу аччиқ таъналарингни эшитмас эдим, синглим!

Меҳри. Жигарни ўйласанг қўлингни қўлтиққа уриб ўтираверасанми, болам?

Комил. Бұлмаса нима қилай? Ё акам айт-гандек, „Епиғлиқ қозон епиғлиқ“ қолса яхши бўладими? Ўзингиз бир уйлаб қаранг-чи?

Меҳри. Наҳотки уйламасам, наҳотки тушунмасам, болам? Шунчаки оқ сут бериб кўкартирган боланг бўлгандан кейин... (Кўзига ёш олади.)

Дилбар (йиғи аралаш). Шундай бўлишини билган эдим, ҳаммасини билган эдим!..

Ҳовлидан йиғи эшитилади, уйга йиғлаб Ойша киради.

Ойша (йиғлашда давом этиб). Болам, жон болам! Онажонингни кимларга ташлаб, қаёқларга кетасан, жон кўзим; Холам келди, деб қувона-қувона чопганигда ҳамма кўргиликни ўз холаваччамдан кўраман деб ўйлаганмидинг, жон болагинам! Акажонлаб атрофида парвона бўлиб учганигда қанотимни ўз жигарбандим қирқади, деб ўйлаганмидинг, болам?

Меҳри. Опа!

Ойша. Бу кунларни кўргунча кўзим оқиб кўр бўлганим яхши эди, Меҳриниса, ёлғизимдан айрилгунча қора гўрга кўмила қолсам яхши эди, жон синглим, оқ кафанга ўрала қолсам яхши эди, Меҳриниса, оқ кафанга...

Меҳри. Опажон!

Комил. Холажон!

Ойша. Холажон деган тилингдан холанг ўргилсин, Комилжон, мақсадингни айт холангга: Эркинжонни қаматиб, шалғам экиб ўрнига, боймоқчимисан, Комилжон, мақсадинг нима, жон болам?

Комил. Холажон дейман?

Ойша. Қўй, қўй, қўлимга тегмасдан нари тур! Аврашларингга кўнмайман! Аврагунча— ур, ўлдир! Олдин холангни ўлдириб қора ерга кўм, кейин Эркинжонни қаматасан! (*Комилнинг оёғига тиз чўкади.*) Укангга раҳм-шафқат қилмасанг, холангга ҳам раҳм-шафқат қилмай қўя қол!

Дилбар (*секин*). Комилжон ака!

Меҳри. Опажон!

Комил. Жон хола!

Ойша. Қўй-қўй-қўй! Аврама мени! Аврагунча ўлдириглар! Ничоқлаб қора ерга кўминглар! (*Ўсатдан Раънога.*) Мўм тишлагандек безраимасдан сен ҳам бир нарса десанг-чи, бу бағри тошга? Ё Эркинжонга қўшилмасдан туриб бошқасини топдингми, юзсиз?

Раъно индамайди, у кўзларини катта очганича ҳайкалдек қотиб қолган.

Ойша. Бой ўғлиникидек чақчайган кўзинг курсин сени, кўзинг!

Комил. Холажон! Жон хола, туринг!

Ойша. Тегма дейман менга! Бугун ўлигимни чиқарасан бу уйдан.

Комил. Йўқ, сиз уринг, мени! Уринг, тепинг! Мен Эркинни яхши бўлсин, муттаҳамларнинг чангалидан қутулиб тўғри йўлга кирсин, дегандим! Буни нотўғри десангиз— уринг! Сиз уринг мени!

Ойша. Ё раббим! Ҳар бандайи мўминга ўзинг инсоф бер! Ёлғизимдан жудо қилиб юрагимга ништар урса-ю, тағин савоб қилдим, деб қасам ичса нима дейман, худойим? Бунга нима дейман? Илоҳим Эркинжонга қаз-

ган чуқурга ўзинг қула, жувонмарг, бошқа сўзим йўқ!

Меҳри. Опа!

Ойша. Ёлғиз ўзингга солдим, тангрим!

Комил. Хўп, холажон, нима десангиз ҳам қуллуқ! Гуноҳкорман!

Ойша. Худо ҳақ! Эркинжонга қазган чуқурга ўзинг қулайсан, хароми, ўзинг!

Меҳри. Бўлди, опа, бўлди!

Ойша. Қўй-қўй-қўй! Сен гапирма! Илоҳим арвоҳ урсин сендақа сингилни! Илоҳим менинг бошимга тушган бу кулфатлар сенинг ҳам бошингга тушсин, омин! (*Чиқади. Ҳовлидан унинг йиғлаган овози эшитилади.*) Болам, оғзинг ошга етмасдан, бошинг тошга тегдими, болам!

Раъно. Холажон! (*Интилади.*)

Меҳри. Тўхта! Тўхта дейман, қизим... (*Ёнига бориб бошини силайди.*) Сабр қил...

Дилбар. О-о... Бу қанақа кунга қолдик?.. (*Йиғлайди.*)

Комил кескин буғилиб қарайди. У бир нарса демоқчи бўлади, лекин онанинг гапи уни тўхтатади.

Меҳри. Сиз ҳам сабр қилинг, қизим. (*Раънога.*) Келин ойингга сув бер!.. (*Пауза. Комилга.*) Бу қандоқ кун бўлди, ўғлим!

Комил (*кескин*). Қандоқ бўлганини кўриб турибсиз-ку! Яна нима дейсиз?

Меҳри (*сукутдан кейин*). Булар зарла қилса-ку, арзийди, сен нимага зарда қилсан? Сен кимдан ўпкалайсан, болам. (*Пауза.*) Мен холангни тўғри қилди демайман, бироқ унга ҳам осон эмас — ёлғиз фарзанди!..

Комил. Хўп ая, хўп, мен гуноҳкорман,
Ўлғиз мен гуноҳкорман.

Комилнинг гапини қўшиқ айтган маст овозлар бўлиб юборади. Ҳовлига Эркин, Акрам ва чилдирма чертган яна бир йигит кириб келадилар. Акрам билан
Эркин ашула айтадилар.

Дўстлар, ҳеч ким менингдек,
Ўз ёридан айрилмасин!

Меҳри. Буларга нима бўлди?

Комил (*Раънога*). Ана, севиклинг келди,
башарасига бир қараб қўй!

Раъно. Аяжон!

Комил. Шундай... Аҳмоқни севиш!..

Раъно. Аяжон!.. (*Комилга.*) Сиз... сиз бемехр... бағри тош бир одам экансиз!.. (*Йиғлаганича чиқиб кетади.*)

Дилбар. Комилжон ака!

Меҳри. Булар бир балони ўйлаганга ўхшайди, боққа чиқа қолинглар!..

Комил. Шошманг, ая, шошманг.

Меҳри (*Дилбарга*). Ақалламаси сиз чиқиб кетинг...

Дилбар ўридан тургунча бўлмасдан эшикда Эркин,
Акрам ва чилдирмачи йигит пайдо бўлади.
Ашула тўхтади.

Акрам (*чилдирмачига*). Қўйиб тур, қулоқни единг! (*Комилга.*) Ҳурматли ўртоқ фан кандидатига алангали саломлар! Агар биз, чаласавод қоронғу одамлар, ҳурматли олимпизмининг тарихий-оламшумул аҳамиятга эга бўлган буюк илмий ишларига халақит берган бўлсак кечирсинлар!..

Эркин. Бунақа дабдабали гапларингни йиғиштириб қўй, ошна! Мен фан кандидати-

нинг уйига эмас, ўзимнинг холажонимнинг уйига келдим. Тўғрими, холажон? Ё сиз ҳам танимай қолдингизми Эркинжонни? Энди бир марта эркалик қилсак қилибмиз-да-а, холажон!? (Акрамга.) Қани, обизамзамнинг сувини бу ёққа чўз, ошна! (Чилдирмачига.) Ногорангни ур, дўстим!

Акрам. Дўстлар, ҳеч ким менингдек, ўз ёридан айрилмасин!..

Эркин. Жон кеннойи, ашула десангиз ашула, ўйна десангиз ўйнаб бераман!

Меҳри. Шунинчмай қўя қол, Эркинжон!

Чилдирмачи. Бугун сўнг марта ичямиз, холажон.

Акрам. Бу бевафо дунёда шундан бошқанима бор, жон хола?

Комил. Аравасига минибсиз — ашуласини ҳам айтинг-да! Йигит деган мард бўлади, мард бўлинг, ука!

Акрам. Хўп, акажон, биз номард одамиз, хўп. Аммо шу номард билан ҳам бир кеса шароб ичинг! Лоқал бир кеса! Биз ҳам қойил бўлайлик!

Эркин. Энди шунақа бўлдикими? Битта лиёлага ўтмай қолдикими?

Меҳри. Эркинжон...

Эркин. Ҳа, нимага юзингизни бурасиз, келинойижон? И-и!.. Кўзларида ёш? Лаблардан табассум учган? Сизга нима бўлди! А... тушундим, тушундим... Севикли шаҳрингизни соғинибсиз - да. Ажойиб парклар, машҳур театрлар ва ҳоказо ва ҳоказо...

Акрам. Бу кунларга ҳам шукр қилаверинг опажон, ҳали кетмон урасиз, кетмон!..

Ч и л д и р м а ч и. Бормисан, дўстим! Колхозчиларга намуна кўрсатиш керак дейсан-да, бўлмаса колхозни гуллатиб бўладими дейсан-да, Акрамжон? Ҳа, опажон, энди кетмонни олдин сиз урасиз, кейин сизга қараб биз урамиз! Аҳмоқни топиб бўпсиз?

К о м и л. Шунақами?

Ч и л д и р м а ч и. Бўлмасамчи, акажон?

К о м и л. Жуда соз! Сиз урган кетмонни мен ҳам урганман! Керак бўлса яна уришга ярайман. Лекин сиз шуни билиб қўйингки, мен кетмон урадиган бўлсам, сизга ўхшаган текин-хўрлар ноғора қоқиб, ялла қилиб, юрмайди! Буни тушундингизми? Беш йил ичган шароб-паробингиз, сурган кайфу сафоларингиз бир ойда тер бўлиб чиқиб кетади! Буни тушундингизми. Агар тушинган бўлсангиз...

Э р к и н. Туёғингни шиқиллат демоқчисиз-да? Ҳа-ҳа-ҳа... Яшанг, акажон, аммо боладингиз: бунақа харомтамоқларни қорнига тепиш керак, қорнига!...

А к р а м. Ҳой, ҳой, жанжални қўйинглар, жон акалар!... Хурсандчилик бузулмасин! Жон ака, лоақал бир пиёла ичинг шу шаробдан. Биз ҳам инсонмиз, бизнинг ҳам дардимиз бор юрагимизда!

К о м и л. Дардингиз бўлса бир ухлаб, кайфингизни тарқатиб келинг, ука!

Э р к и н. Яшанг, акажон! (Акрамга.) Боя айтмабмидим, сенга: Менинг акам бир пиёла шаробга сотиладиган йигитлардан эмас. демаганмидим, ошна! Қойилман сизга! Мен сизни шунинг учун севаман-да, акажон!

А к р а м. Жон ака, ўртоқ фан кандидати! Бола чақам бор, увол бўлади!...

Эркин. Э-э... пасткаш экансан-ку, ўзинг! Қорнинг оғриси нафсингни тий эди!.. Бўлди, бўлди, туёғингни шиқиллат! Сен ҳам ноғорангни уриб қол, ошна. эрта-индин бундан ҳам айрилиб қоласан! Туёғингни шиқиллат!

Акрам. Раҳм қилинг, акажон, бола чақам йиғлаб қолади!..

Эркин (*уни итариб*). Аммо бопладингиз, ака, яшанг!

Акрам билан чилдирмачи чиқади. Эркин эшикда тўхтайд.

Холажон, кечиринг!

Меҳри. Эркинжон!..

Эркин. Йўқ, мени ўпмай қўя қолинг! Мен аҳмоқман. Ака, сиз ҳам кечиринг. Сиз ҳақсиз. Сиз минг марта ҳақсиз, биламан. Лекин Раъно... (*Ташқаридан овоз.*) Эркин!..

Эркин. Хўп, мен кетдим. Сиз мени улар билан шерик деб ўйламанг. Йўқ, мени лақиллатишди. Мен уларнинг башарасига тупураман. Башарасига! (*Кетади.*)

Меҳри. Эркинжон, холанг айлансин...

Ховлида Эркиннинг овози эшитилади: сендақа текин-хўрларга бу ҳам оз! Қойил қилди!

Дилбар. Бу нима деган кун бўлди, Комилжон ака! Қачон қутуламиз бундан, қачон!

Комил. Дилбар!

Дилбар. Айтсам кўнглингиз қолса, айтмасам раҳм-шафқат қилмасангиз...

Комил. Дилбар, ахир қачонгача биз, бу менинг ишим эмас, деган баҳона билан ҳамма камчиликлардан кўз юмамиз? Қачонгача ҳар

бутага ўт тушса ўзи куйиб, ўзи ёнар де сояга яширинамиз?

Дилбар. Нега энди ҳамма учун сиз ғам-хўрлик қилар экансиз. Нега? Ким бўлибсиз сиз?

Комил. Мен одамман! Одам!

Меҳри. Хой, айтишмасдан ақл билан иш қилинглар, болам!

Комил. Ҳайронман. Сиздан шу гапнинг чиқишига ҳайронман. Мен ўз сўзларимда, ўз асарларимда муҳаббат ва адолат ҳақида гап сотиб, турмушда унинг тескарисини қилишни хоҳламасам ёмонми? Эсингиздами, бундан уч-тўрт йил олдин институтда комсорг бўлган вақтларингизда сиз ҳам ҳаммани қишлоққа бориб ишлашга чақирган эдингиз?!

Колхозни кўтариб, халққа, Ватанга хизмат кўрсатиш тўғрисидаги ваъзларингиз эсингиздами, ё унутиб қўйдингизми? Ёки бунинг ҳаммаси юракдан чиқмаган сохта гаплар эдими?

Дилбар. Ойижон!

Меҳри. Сенга нима бўлди, болам?

Комил. Ҳайронман. Гапга тушунадиган, онгли, яхши одамлар тўсатдан гапга тушунмай олса!.. Ҳайронман. (Чиқади.)

Дилбар. Мен нима гуноҳ қилдимки, бундай дейди, ойижон?

Меҳри. Унинг ҳам жонига жавир бўляпти, кўриб турибсиз-ку, болам?

Дилбар. Наҳотки кўрмасам? Уни деб ота-онамдан кечсам, юрагимнинг тагида, унинг боласини сақласам-у, наҳотки изтироб чекишини кўрмасам?.. Мен фақат кўрқяпман. Кўнглимга худди бир бахтсизлик бўладиган-дек туюляпти, ойижон, кўрқяпман...

Меҳри. Худо сақласин. Унақа хаёлларга боравермасдан хиёл ётиб дам олинг. Бугун жуда чарчаганга ўхшайсиз.

Дилбар. Комилжон акам хафа бўлдилар шекилли, мен олдига борай...

Меҳри. Хафа бўлса ўзидан кўрсин! Юзингизда юз қолмади – хиёл мизғиб олинг, болам. Ҳозир аччиқ чой қилиб бераман...

Дилбар кроватга ўтиради, кўча томондан шошиб
Муяссар киради.

Муяссар. Комилжон акам бормилар? Комилжон акам қанилар?

Меҳри. Ҳа, тинчликми ўзи, болам?

Муяссар. Идоранинг олдида... Юсупжон акам кеннойим билан уришяптилар!

Дилбар. Вой-эй, юракларим ўйнаб кетди-я?

Меҳри. Тагин нима бало бўлдийкин, деб қўрқиб кетдим-а! (*Деразадан*) Комилжон, ҳо Комилжон!

Муяссар (*уялиб*). Кайфи борга ўхшайди, одамлар тўпланишяпти.

Комил киради.

Комил. Муяссар! (*ўришади.*) Бир гап борми?

Меҳри. Аканг... идоранинг олдида Ҳуриниса билан уришаётган эмиш!..

Комил. Билган эдим! Шундоқ бўлишини билган эдим! (*Эшикка томон юради.*)

Меҳри. Шошма, болам, қош қўяман, деб кўз чиқарасан. Ўзим бора қолай!

Шу вақт Юсупнинг овози ҳовлидан эшитилади.

Ўзлари ҳам келишяпти шекилли. (*Комилга.*) Сен чиқиб тур.

Комил. Шошманг, ая. Тагин бир гаплашай.
Бу қандай шармандалик!

Меҳри. Бор деяпман сента! Ўзим гаплашаман! *(Дилбарга.)* Сиз ҳам боққа чиқиб туринг, болам!

Комил. Деразани ёпинг, ақалли одамлар кўрмасин!

Комил билан Дилбар чиқадилар. Муяссар деразани ёпади. Кейинчалик Дилбарнинг кўркувдан оқарган юзи бир неча марта гоҳ эшикдан, гоҳ деразадан кўринади.

Уйга Юсуп билан Ҳури киради.

Юсуп. Сен ҳали мени идоранинг олдида шарманда қилмоқчимисан!

Ҳури. Ҳолвани ҳоким есин, калтакни етим! Исонинг аламини Мусодан оласизми?

Юсуп. Кўп вайсамасдан уйга кир! *(Ичкари уйга итаради.)* Кимнинг аламинн кимдан олишимни ўзим биламан! Ўзим! *(Меҳрига.)* Қани у, қилдан қийиқ ахтарган бузғунчи? У арзандангиз билан бир гапиришиб қўяй!

Меҳри. Юсупжон, болам!

Юсуп. У қиличдан қилич бўлиб туғилган эмиш-у, биз ошпичоқ бўлиб! Ошпичоқ билан қиличнинг жанг қилишини ҳам бир кўриб қўйинглар!

Меҳри. Болам! Мени аям десанг...

Юсуп. Сиз ҳам мени болам десангиз, шу бугун менинг ишимга бош сукманг, ая! Қани у, олтин сопли қиличингиз? Ё ошпичоқдан кўрқиб қочиб юрибдими? *(Эшикда, пайдо бўлган Комилни кўриб.)*

Ассалому алайкум!

Комил. Салом.

Юсуп. Хўш, гапимни эшитдингми?

К о м и л. Қўйинг, ака, энди қўйинг шу жанжални!

Ю с у п. У жанжаллар хамир учидан патир эди, жанжалнинг каттасини энди кўрасан! Ҳа!

К о м и л. Хўп, сиз ҳақ, мен ноҳақ эканман! Сиз эмас, мен янглишибман. Энди бўлдимиз? Яна нима даъвонгиз бор? Агар бу уйни бўшатиб қўй десангиз, марҳамат, бўшатиб қўйяй!

М е ҳ р и. Комилжон!

Ю с у п. Оёғимдан чалиб туриб, яна яхшилик қилдим, деб кўкрагига уришини қаранг бунини! Ҳимматингга балли! Кетсанг тўрт томонинг қибла!

Муяссар. Вой! *(Секин қичқириб юборади.)*

К о м и л. Дилбар қани? Дилбарни чақиринг, ая?

Д и л б а р киради, кўрқа-писа китобларни йиғиштиради.

М е ҳ р и. Отангдан қолган боғ-роғни ташлаб қаёққа борасан, болам? Бу жанжални мен ўлганда қилсаларинг бўлмасмиди? *(Йиғлайди.)*

У м а р ж о н киради, лекин унга ҳеч ким эътибор бермайди.

К о м и л. Йиғламанг, ая, катта қишлоқ — бошпанасиз қолмасмиз!

Муяссар. Бошпана топилмайди дейсизми, холажон? Борсалар бош устига, фақат... Юсупжон акамнинг бундай қилиши...

Ю с у п. И! Сен қайси туйнукдан тушдинг?

Х у р и. Сен суқилмасанг иш битмайди! Худо кўтарсин, сендақа атвакатни! Кўча-кўйда оғиз-бурун ўпишиб юрганнинг оз эди, энди уйингга олиб бор!

Муяссар. Сизда ўзи уят, андиша дегандан зиғирдак борми?

Хури. Уятни нима қиламан! Ҳаммасини йиғиштириб сенга бердим!

Юсуп. Бор, бор, сен аралашма! (*Ичкари уйга олиб кириб кетади.*)

Умаржон (*Муяссарга*). Сизга бу уйга иккинчи қадам қўйманг демаганмидим? Тагин нимага келдингиз!

Муяссар. Энди менинг босган изимни ўлчаш қолди!

Умаржон. Ўлчамас эдим, ўзингиз мажбур қиялпсиз-ку!

Хури (*эшикдан*). Вой товба! Сизда ҳам жон бор экан-у, Умаржон!

Умаржон. Бу гап-сўзлар оздек, яна уйга чақирасиз! Одамлар нима дейди?

Комил. Гап-сўздан қўрқмай қўя қол, мен кўчада қолсам қоламанки, лекин сенинг уйингга бормайман!

Муяссар. Энди нима деган одам бўлдингиз? Улар-ку, ҳозир гапга тушунмайдиган бир аҳволда! Сизга нима булди? Нега ҳамма тушунганда, ҳамма Комилжон акамга раҳмат айтаётганда, сиз нега тушунмайсиз?

Умаржон. Муяссар!

Муяссар. Комилжон акам ҳақ. Минг марта ҳақ! Шундай пайтда сизнинг бундай хаёлларга боришингиз... уят сизга! (*чиқади.*)

Умаржон (*Комилга*). Мана, яна бир ғалаба қозондинг! Қанча қувонсанг ҳам арзийди ҳамма сенга мафтун! Ана сенинг шарофатингдан оиласи бузилган бечоралар ҳам сени деб ақли-ҳушидан айрилди, чунки сен қаҳрамонлик кўрсатяпсан! Камчиликларга қарши ўт очяпсан, ажойиб планлар тузяпсан! У бечоралар билмайдики, план тузиш ҳар бир

аҳмоқнинг қўлидан келади! Ҳа, план тузишни мен ҳам биламан! Мард бўлсанг енг шимариб майдонга чиқ! План тузишдан олдин ёзда сувсиз чўлларда поданинг орқасида тентираб кўр, қишда совуқ молхоналарда ишлаб кўр, планни кейин тузасан!

Комил. Ўша совуқ молхоналарда ҳар йили қанча кун ишлайсан, мард йигит! Бир йилда бир ой ишлаганингга шунча дағдағами? Сен ўша молхоналарда қишу ёз ишлаётган одамлар тўғрисида ўйладингми? Молхоналар нима учун совуқ эканини ўйладингми?

Умаржон. Мен беш йил ўйладим, энди сен ўйлаб кўр!

Комил. Йўқ, сен беш йил молхонани эмас, ўз қорнингни ўйлагансан! Бўлмаса у молхоналар сен айтгандек совуқ бўлмас эди, ҳурматли зоотехник!

Умаржон. Олдин ишла, кейин гапир!

Комил. Агар мен сендек шу ерда ишлаганимда...

Юсуп. Ишла, столимни бугун бўшатиб бераман!

Комил. Агар менинг мақсадим стол эгаллаш деб ўйласангиз, янглишасиз, ака!

Юсуп. Муддаонг нима бўлмаса? Муддаонг нима дейман, сенга? *(Столни уради.)*

Дилбар. Комилжон ака! *(стулга йиқилади.)*

Комил. Дилбар! *(Ўзини унга отади.)*

Парда

ТЎРТИНЧИ ПАРДА

Қурбон отанинг боғи. Узум ишкомларининг тагига стол ва стуллар қўйилган.

Парда очилганда Қурбон ота шошиб-пишиб узум узмоқда. Меҳри хола киради.

Қурбон. Шу ердამисиз, янга? Қани, ишга ёрдамлашиб юборинг.

Меҳри. Тагин узум узасизми?

Қурбон. Ҳа. Чевар қизларимга тагин бир сават олиб бориб берай — ейишсин. Пахтани шу азаматлар теряпти! Хўш, келин қалай, тузукми?

Меҳри. Раҳмат, тузук.

Қурбон. Тузук бўлсин. Комилжондан хабар йўқми?

Меҳри. Йўқ. Ишқилиб охири бахайр бўлсин, кўнглим жуда ғаш, уста.

Қурбон. Ҳайронман. Теримнинг бошига мени қўйиб кетишувди, нафас олишга фурсат йўқ. Ҳай, майли, ҳозир буларни қизларимга бераман-у, идорага бориб хабар олиб келаман... Сиз кўп ташвиш тортаверманг, янга! (Чиқади.)

Раъно киради.

Меҳри. Бордингми, болам?

Раъно. Бордим. Уйда кеннойимдан бошқа ҳеч ким йўқ... Аяжон: Энди нима бўлади? Нима қиламиз?

Меҳри. Йиғлама, болам. Сабр қил. Кўзларингни арт, бор, Дилбар опангинг ёнига чиқ!

Чиқадилар. Кўчадан Азиз билан Комил киради.

Комил. Тўғри, энди ҳамма нарса теримга боғлиқ бўлиб қолди. План бажарилиб бир ёрдам бўлмаса бу қурилишлар масаласи шошириб қўядиганга ўхшайди?

Азиз. Райком ёрдамлашмоқчи бўлди.

Комил. Райком материалдан ёрдам берар, лекин маблағни қаёқдан оласиз? Буни қаттиқ ўйлаш керак. Энди ҳамма ички резервларни ишга солиб, уларни тезроқ битказиш керак!

Азиз. Бугун шу тўғрида бир гаплашиб олсак дедим.

Комил. Майли.

Азиз. Кечқурун келамиз... Энди ҳалиги гап нима бўлди, Комилжон ака?

Комил. Қайси гапни айтасиз?

Азиз. Райком секретарининг илтимосини айтяпман. Сиз ўз ишингизни ўйлаётгандирсиз, албатта, лекин менинча, бир йил шу ерда қолиб бизга ёрдам берсангиз диссертациянгиз учун ҳам фойдали бўлармиди дейман-да!

Комил. Хўп, буни ўйлаб кўрамиз. Олдин аям билан бсяги масалаларни бир гаплашиб олай.

Азиз. Кампирга қийин бўлади. Лекин бу ишни пайсалга солиб қўйганимизда кейинчалик Юсупжон акамга бундан ҳам қийин бўларди.

Комил. Сиз билан биз бунга тушунамиз. Лекин бу гапни аямга тушунтиришни айтмай-сизми, Азиз!

Азиз. Менга бу қаттиқ хайфсан ҳам оз. Агар мен бу гапларни олдинроқ қўзгаганим-да эди!..

Комил. Майли, Азизжон, энди бу гапларнинг фойдаси йўқ. Хато қилмайдиган одам бўлмайди. Энди бундан кейин уз ишингизга эҳтиёт бўлинг.

Азиз. Раҳмат Сизга. Мен кетдим, кечқурун эртароқ келарман.

Комил. Боя Умаржонга келинг демабсиз, унга ҳам айтинг келсин, кенгроқ гаплашайлик.

Азиз. Хўп. (Чиқади.)

Меҳри хола киради.

Меҳри. Қачон келдинг, болам? Айтмайсан ҳам.

Комил. Ҳозир келиб турибман. Дилбар қалай?

Меҳри. Тузук, пича мизғиб олай деб ҳозир ётди... Уз ишларинг нима бўлди? Нимага чақиринган экан?

Комил. Райком секретари бир гаплашмоқчи бўлиб чақирпти.

Меҳри. Акангни ишлари нима бўлди? Унга нима дейишди?

Комил. Акамга... Ҳали бир нарса дейишмади.

Меҳри. Қайдам. Бу ишнинг чўзилиб кетишидан қўрқаман, болам.

Комил. Сабр қилинг, ая... Сизга жуда қийин бўляпти, кўриб турибман. Лекин ҳозир

бу иш қанчалик қийин бўлмасин, кейинчалик бундан ҳам мушкул бўларди, ая. Ёлғиз акамга эмас, ҳаммага қийин бўларди. Ўзингиздан қолар гап йўқ — ҳаммасига тушунасиз. Гап фақат акамнинг тақдири устида эмас, гап кўпчиликнинг турмуши, манфаати, бахт-саодати устида кетаётир, сиз тушунадиган кишисиз, Сабр қилинг, ая!

Меҳри. Нечук бунақа насиҳатгўй бўлиб қолдинг? Дилингда бир гап борга ўхшайди, бор бўлса дангал айтиб қўя қол, болам!

Комил. Сиздан яшираётган бир гап йўқ. Мен фақат маҳкам бўлинг деяпман, ая. Сиз бир вақтлар бундан ҳам оғир қийинчиликларни бошингиздан кечиргансиз. Бу иш биз учун яна бир синов бўлди. Маҳкам бўлинг, ая!..

Меҳри. Майли, болам, бошга тушганни кўз кўрар дейдилар. Мени қўйиб ўзингни ҳам бир ўйлаб қўй. Бу ташвишлардан адойи тамом бўлдинг ку, болам? Бугун чой-пой ичдингми сира?

Комил. Чой бўлса ичардим. Жуда чанқадим.

Меҳри. Ҳозир самоварга олов ташлайман. (Чиқади.)

Раъно киради.

Раъно (Секин). Акажон!

Комил. А? Раъно? Кел, синглим... (Бошини силайди.) У куни тушунмасдан озор берибман, кечир, оппоғим.

Раъно. Акам қанилар? Иши нима бўлди?

Комил. Сен ташвиш тортма, синглим. Ҳаммаси ҳал бўлди, ҳаммаси.

Раъно. Акажон! (Қучоқлаб йиғлайди.) Нега бундай қилдингиз? Нега?

Комил. Сен ақилли қизсан, тушунишинг керак. Бошқа илож бўлмаганига тушунишинг керак, синглим...

Раъно. Нега? Нега биз бахтсиз бўламиз?

Комил. Ахир ёлғиз биз эмас, ҳамманиям бахтли бўлгуси келади, синглим... Эркинжон эса буни унутган. Мен уни ёмон демайман. Кечаги гапларим учун мени кечир. У яхши йигит. Сен уни севсанг арзийди. Лекин у хато қилган, оппоғим, у янглишган...

Раъно. Майли, сиз биласиз, акажон, сизга ишонаман-у, менга оғир, жуذا оғир...

Комил (кўзида ёш). Биламан синглим, биламан...

Раъно. Мен уни... усиз мен бу ерда нима қиламан? Айтинг, нима қиламан?

Комил. Пулат оловда синалса, севги хижронда синалади, синглим. Сен ҳали ёшсан, ўқийсан... Сен унга хатлар ёзасан, унинг чин дўсти, вафодор ёри бўласан. У эса турмушга тушуниб, фақат ўзини эмас, бошқаларни ҳам ўйлайдиган бўлиб, турмушда ҳар бир одам бахтли бўлишга ҳаққи бор эканини тушуниб келади... Ахир сен унга ишонасан-ку!

Раъно. Ишонмасам... бундай қилармидим?

Комил. Мен ҳам у билан бир гаплашсам дегандим. У тентак холамни ўйлайдимми? Унинг кўз ёшларидан хабари борми? Ё ҳалням ялла қилиб юриптими? Шулар тўғрисида бир гаплашсам дегандим.

Раъно. Келармикан?

Комил. Агар илтимос қилсак-чи? Илтимос қилсак ҳам келмасмикин.

Раъно. Йўқ, йўқ, буни билмадим. Ҳозир айтиб кўраман, ҳозир. (Чиқади.)

Комил. Келинг, Муяссар. Кўринмайсиз?

Муяссар. Теримдан қўл тегмай қолди. Бугун қўшни пайкалга келувдим, Дилбархонни бир куриб кетай, деб келдим. Уйдами?

Комил. Ҳа. Шошманг. (Пауза.) Сизга бир гапим бор. Лекин, шахсий ишимга аралашди, деб хафа бўлмасангиз айтаман... Хафа бўлмайсизми?

Муяссар. Қанақа гап?

Комил. Сиз... Умаржон билан аразлашиб, уйдан кетган эмишсиз... Нега?

Муяссар. Буни сизга ким айтди?

Комил. Умаржон.

Муяссар. Умаржон?

Комил. Ҳа.

Муяссар. Умаржон айтган бўлса, сабабларини ҳам айтиб бергандир, ахир?

Комил. Айтиб берди. Ҳатто ўзини қоралаб, сизни оқлади ҳам.

Муяссар. Ишонмайман.

Комил. Менинг сўзимгами?

Муяссар. Йўқ, у кишининг ўзини қоралаб мени оқлаганига.

Комил. Тасаввур қилингки — оқлади. Бунинг ўз сабаблари бор экан. Бу ерда ҳатто сиз билмаган битта сир бор экан, Муяссар.

Муяссар. Қанақа сир бор?

Комил. Жуда оддий сир. Умаржон ҳам ўша муттаҳамларнинг тузоғига илинишига оз қолган экан. Унинг менга, бу ишларга аралашма, деб юришининг асл сабаблари ҳам бу ёқда экан... Бунинг ҳаммаси кеча маълум бўлди.

Муяссар. Кейин нима бўлди? Унга нима дейишди?

Комил. Хайфсан олди. Лекин гап унда эмас, гап сизнинг...

Муяссар. Наҳотки мен ўз оиламнинг бузулишини хоҳласам! Раҳмат сизга... Бошқа гапингиз йўқми?

Комил. Йўқ.

Муяссар. Юринг бўлмаса. Дилбархонни кўрайлик!

Чиқадилар. Эркин билан Раъно кирадилар.

Раъно. Акам... кетиб қолибдилар.

Эркин. Ие? Чақиргани ростми ўзи?

Раъно. Рост. Ўлай агар ёлғон бўлса. Бир гаплашсам дегандилар. Уйга киргандир, ҳозир келиб қоладилар.

Эркин. Самимий ташаккур. Биз энди терговга борамиз. *(Кетмоқчи бўлади.)*

Раъно. Эркинжон ака!

Эркин *(ярим ўгирилиб)*. Лаббай?

Раъно. Нега бунақа қиласиз? Сиз... Сиз ҳам акамдан хафа экансиз-да!

Эркин. Йўқ, жуда хурсандман.

Раъно. Йўқ-йўқ унақа деманг! Ундан гина қилишга ҳаққингиз йўқ. У шундай... Яхши!

Эркин. Ҳа, у яхши, мен ёмонман, мен аҳмоқман.

Раъно. Ҳеч ким сизни аҳмоқ деягани йўқ!

Эркин. Мен аҳмоқман!

Раъно. Қўйинг, мен сизни аҳмоқ десам... бунақа қилмас эдим!

Эркин. Йўқ, рости билан ҳам аҳмоқман! Аҳмоқ бўлмасам шуларнинг ҳийласига лаққа тушармидим, Акрамнинг домига илинармидим?

Буни биламан. Буни биламан-у, лекин сендан айрилиш!.. Эҳ!..

Раъно (*узоқларга тикилиб, қатъий*).
Мен... Сизни кутаман!

Эркин. Раъно!

Раъно. Кутаман! Фақат... Сизга битта илтимосим бор.

Эркин. Раъно!

Раъно. Фақат битта илтимосим бор: акамни бунақа деманг. У шундай... Софдил, меҳрибон, одил! Унинг кўнгли оқ. У чин инсон!..

Эркин. Наҳотки шуни билмасам, ёлғиз...

Раъно. Бўлди! Ҳеч нарса деманг! Сизни кутаман дедим-ку! Бўлди!

Эркин. Раъно!

Раъно. Кутаман. Фақат энди сиз ҳам акамдай софдил бўлишни ўйланг, акамдай чин инсон бўлишга ҳаракат қилинг!

Эркин. Раъно!

Раъно. Бўлди. Боринг. Акамдай бўлишга ҳаракат қилинг! Мен кутаман...

Эркин тисланиб боққа кириб кетади.

Акамдай бўлишга ҳаракат қилинг! (*Ўгирилиб қарайди. Эркиннинг кетиб қолганини кўриб, секин юриб чиқади.*)

Дилбар билан Комил киразилар.

Дилбар. Майли, ўтган ишга саловот. Акамларни иши нима бўлди? Аввал шуни айтинг.

Комил. Акам... Ишдан олинди. Қолган ишлари терговга топширилди.

Дилбар. Терговга топширилди? Нималар деяпсиз, Комилжон ака? Ойим буни эшитдиларми?

Комил. Йўқ. Аямга ҳали айтмадим. Айтишга юрагим дов бермади.

Дилбар. Эшитса нима бўлади? Буни бир ўйладингизми?

Комил. Ўйладим. Бир ойдан бери кечаю кундуз ўйлаяпман. Лекин шундай қилмаганимизда кейинчалик акамнинг бошига бундан ҳам оғир мусибат тушарди. Ўйлаб-ўйлаб шу фикрга келдим! (Пауза.) Дилбар, бошда мана шу сабаблар билан бу ишга мен ўзим аралашган эдим. Энди ишни охирига етказмасдан кетиб қолиш жуда ғалати туюляпти. Бугун райком секретари ҳам худди шу фикрни айтди. Бир йил шу ерда қолиб буларга ёрдам беришимизни илтимос қилди...

Дилбар. Сиз нима дедингиз?

Комил. Мен аниқ бир жавоб бермадим, олдин сиз билан бир гаплашиб олмоқчи бўлдим...

Дилбар. Куллуг-э!

Комил. Дилбар.

Дилбар. Нега бундай қилдингиз? Қачон мен бунақа нарсаларда Сизга тўсқинлик қилиб юрувдим. Ё у кунги гапларимдан шу фикрга келдингизми? Ахир мен унда қай аҳволда эдим?

Комил. Дилбар...

Дилбар. Наҳотки акам шундай қийинчиликка учраганда сиз аямни ташлаб кетолмаслигингизни тушунмасам? Мен ҳам одамман, ахир!

Комил. Дилбар, азизим, раҳмат сизга!

Азиз, Қурбонота, Умаржон кирадилар.

Қурбон. Қалай, тузукмисиз, келин?

Дилбар. Раҳмат, ота.

Азиз. Муяссархон шу ердами, Дилбархон? Хизмат булмаса чақириб юборсангиз...

Муяссар киради.

Ишга киришишдан олдин буларни бир яраштириб қўйсақ дейман, уста ака.

Ҳамма. Тўғри, тўғри...

Муяссар (уялиб). Биз унақа жудаям ажрашиб кетганимиз йўқки, яраштириб қўйсангиз!

Умаржон. Майли, ажрашиб кетмаган булсақ ҳам бир ярашиб қўяйлик. Мен бугун ҳамма билан ярашгим келяпти!

Кулишиб қўл беришадилар.

Қурбон. Қани, энди ўтиринглар-чи, бир гаплашайлик. (Комилга.) Хўш, Юсупнинг иши нима бўлганини янгамга айтдингми, болам?

Комил. Йўқ, ҳали бу тўғрида сўз очганим йўқ. Лекин айтиш керак. Бу унга қаттиқ тегмасин, тезроқ айтиш керак.

Қурбон. Жуда қийин иш бўлди-да. Энди... Янгам тушунса, кейинчалик Юсупнинг иши бундан ҳам чатоқ бўларди-я!

Патнус кўтариб Меҳри хола киради. Қурбон ота уни кўрмасдан сўзида давом этади.

Терговда масала тагин ҳам ойдинлашади. Юсуп жавобгарликка тортилганда ҳам ишни эвламагани учун жавоб беради-да.

Меҳри холанинг қўлидаги патнуси ерга тушиб кетади.

Қурбон. А? Янга? (Пауза).

Меҳри (*босиқ овозда*). Иш бунақа бўлган экан, боя аянгдан яширмасдан тўғриси айтиб қўя қолсанг бўлмасмиди, болам?

Қурбон. Комилда айб йўқ. Бу ҳам айтай деса тили куйиб, айтмаса дили куйиб, нима қилишини билмай юрувди, янгал!

Меҳри, Майли, бунақа бўлса мен энди уйга борай.

Дилбар. Ойижон!

Комил. Ая!

Азиз. Холажон, Комилжон акам ўзининг виждоний ишини қилдилар. Агар Юсупжон акам учун бу кишининг ҳам жони оғримганда, бу ишни қилмас эдилар. Кўпчиликка хизмат қилган ҳар бир софдил киши шу ишни қилар эди, холажон!

Меҳри (*Комилга қараб босиқ овозда*). Мен сендан гина қилаётганим йўқ, болам. Мен ҳам ҳаммасига тушуниб турибман. Тушунмаган бўлсам сенинг тарафингни олиб бу ерга келмас эдим. Бироқ, энди унинг бошига тушган мушкул сеникидан қийинроқ бўлди. Мен энди унинг ёнига борай, болам...

Қурбон. Майли, янгамга йўл беринглар!

Меҳри хола секин юриб чиқиб кетади.

Қурбон. Сиз хафа бўлманг, ўғлим. Она рози худо рози дейдилар. Энди хафачилик ярашмайди, болам. Ўзингиз айтгандек бу нарсаларнинг ҳаммаси иш яхши йўлга тушмаганидан бўлган.

Азиз. Сиз энди бизга озгина ёрдам бера-сиз. Ишларимизни илмий асосда қайта қуришга ёрдам берасиз!

К о м и л. Мен яна айтаман: ишни йўлга солиб юбориш менга эмас, сизларга боғлиқ. Лекин, менинг бир йил қолишимнинг ишга фойдаси тегадиган бўлса, марҳамат мен қоламан!

Қ у р б о н. Балли, отангга раҳмат, болам! Отанг Қиличдек чин коммунист бўлибсан, раҳмат, болам!..

П а р д а

МУНДАРИЖА

Чин муҳаббат	3
Айтсам тилим куяди, айтмасам дилим	83

На узбекском языке

АДЫЛ ЯКУБОВ

П Ь Е С Ы

Гослитиздат УзССР — Ташкент — 1958

Редактор С. Зуммунова

Рисом Г. Бедирев

Техн. редактор В. Зубовская

Корректор Э. Сидиқов

•

Теринга берилди 17/IX-1957 й. Босишга рух-
сат этилди 6/II 1958 й. Формати 70×92¹/₂.
Босма л. 4,75. Шартли босма л. 5,56.
Нашр. л. 5,53 Тиражи 10 000. P00859.
Индекс *к/а*. УзССР Давлат Бадий адабиёт
нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
Шартнома № 146-57.

•

УзССР Маданият министрлиги Углавиздати-
нинг 1 босмахонаси, Тошкент, Ҳамза кўчаси, 33-
Заказ № 1.08 Баҳоси 4 с. 80 т.

•